

Innehåll

1. PM 46 – Minnesanteckningar från möten.....	2
2. Samebyar i Västerbotten.....	3
3. Samebyar i Norrbotten (möte i Kiruna)	7
4. Samebyar i Norrbotten (möte i Jokkmokk).....	12
5. Samebyar i Jämtland och Dalarna	16
6. Ruvhten Sijte.....	22
7. Koncessionssamebyarna	29
8. Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset.....	38
9. Länsstyrelsen i Västerbottens län	42
10. Länsstyrelsen i Norrbottens län.....	47
11. Länsstyrelsen i Jämtlands län	55
12. Naturvårdsverket.....	61
13. Trafikverket	64
14. Bergsstaten.....	68
15. Svemin.....	73
16. Skogsnäringen	76
17. Allmänningskogarna.....	84
18. Sveaskog AB	89
19. Visita	98
20. Svensk Vindenergi	101

1. PM 46 – Minnesanteckningar från möten

I denna promemoria samlas minnesanteckningar från många av de externa möten som sekretariatet har haft under hösten 2023 och vintern 2023/2024. Sekretariatet har också haft fler möten angående mer specifika frågor som inte redovisas i denna promemoria, och har även upprättat minnesanteckningar från fler externa kontakter. Minnesanteckningar som har upprättats finns registrerade i Renmarkskommitténs diarium.

SEKRETARIATSUNDERLAG

2. Samebyar i Västerbotten

Vid mötet var följande samebyar representerade: Vilhelmina norra sameby, Vapstens sameby

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde bland annat följande.

2.1 Miljötillståndprocesser

Från rennäringens sida önskar man följande av miljötillståndprocesserna:

- Att den ekonomiska skadan för renskötselrätten prövas på ett tydligt sätt vid ett bestämt tillfälle i tillståndprocessen. Just nu är det oklart vad som gäller och intrångsersättning prövas ibland i villkorsprövningar, ibland utanför hela processen.
- Att frågan om intrång prövas i ett landskapsperspektiv med beaktande av kumulativa effekter för renskötseln. I en sådan prövning måste man också för vissa samebyar kunna komma fram till att nu har tröskeln nåtts för vad den här samebyn förmår att tåla.
- Att myndigheterna och statens bolag är samordnade i renskötselfrågor. Nu vet inte den ena handen vad den andra gör. Ett exempel är Sveaskog som under de senaste åren har gjort bra anpassningar till renskötseln i skogsbruket. Nu ska de markerna användas som ersättningsmarker i Naturvårdsverkets program om ersättningsmark för reservatsmark. Det betyder att marker som Sveaskog har ägt i stället kommer att få enskilda personer som inte är FSC-certifierade som ägare, vilket är en kraftig försämring för den sameby som berörs. Frågan om ersättningsmarker ser samebyarna som myndighetsutövning mot enskild och det måste gå att få det överprövat.
- Att det införs en ansvarig sektorsmyndighet som på ett noggrant sätt beaktar rennäringen som allmänt intresse i tillståndprocessen. Sametinget skulle kunna vara myndigheten som bevakar det allmänna intresset, men det sker inte i dagsläget och Sametinget har inte resurser eller personal för att göra en noggrann utredning. Ansvaret

för att bevaka både det allmänna och det enskilda intresset rennärings ligger därför i praktiken på samebyarna.

- Att man kommer till rätta med tidsproblematiken i tillståndsprocesserna. Om en vindkraftspark till exempel har fått tillstånd men inte har börjat byggas kan det gå mycket lång tid – kanske tio år – utan att projektet kommer till stånd. Då kan förutsättningarna ha förändrats radikalt sedan tillståndet gavs. I sådana fall borde inte tillståndsbeslutet förlängas, utan i stället borde det göras en omprövning.
- Att det ska göras en samlad bedömning av tillståndsfrågan och villkoren för tillståndet. I praktiken kan det bli så att frågan hackas upp. Kanske ger mark- och miljööverdomstolen tillstånd, men återförvisar villkorsfrågan till prövningsmyndigheten. I sådana fall kan det ha hunnit gå flera år sedan ärendet inleddes, och förutsättningarna ser annorlunda ut.
- Att det klargörs hur rekvisitet att rennäringen ”påtagligt försvåras” i 3 kap. 5 § miljöbalken ska bedömas i tillståndsprövningarna. Om renskötarens behövs lägga om sitt arbete på grund av verksamheten så borde det anses att renskötseln påtagligt försvåras.
- Att skadan för rennärings som allmänt intresse jämfört med fördelarna av verksamheten viktas först, i tillståndsprövningen, och när man väl har kommit fram till att tillstånd ska ges borde renskötselrättshavarnas inträngsersättning regleras utifrån det tillståndsbeslut som faktiskt blev. Projektets allmänpåverkan bör alltså bedömas i tillståndsbedömningen. Och sedan prövar man den privaträttsliga frågan om ekonomisk skada separat.
- Att det införs lagregler om att samebyarna har rätt till ersättning för den tid som de deltar i samråd med exploatörer och den tid som de lägger ner på att arbeta med rennäringens utredningar. Ofta går det till så att bolaget tar in en konsult, som har omfattande kontakter med samebyn. Den tiden som samebyn lägger på dialog med konsulten borde de få ersättning för.

Det kan vara principiellt olämpligt att samebyarna anlitas som konsulter för att skriva rennäringsutredningar i tillståndsärenden. Det är en svår roll att gå in i när man har så diametralt olika uppfattning om projektets vara eller icke vara. Ibland tolkas samebyns medverkan som ett samtycke till projektet.

I USA, Australien, Kanada och Nya Zeeland finns oberoende kontrollorgan eller medlare som förhandlar tillsammans med urfolksföreträdare och exploatörer. Att det är ett oberoende organ ger en trygghet för båda parter. Något liknande kunde vara lämpligt att införa även i Sverige.

2.2 Skogsbruk

Generellt sett är relationen god med Sveaskog och de andra FSC-certifierade skogsägarna. Samebyarna är nöjda med den senaste FSC-standarden och reglerna som finns i den om samplanering, även om det finns utvecklingspotential i vissa delar. Några bolag har anammat samplaneringsreglerna på ett sätt som har blivit en tydlig förbättring för renskötseln.

Det är fullt möjligt för renskötsel och skogsindustri att samexistera. Marklaven kommer inte upp utan ett välanpassat skogsbruk. Detta förutsätter dock att skogsbruket bedrivs på ett renskötselanpassat sätt, vilket inte alltid är vad som är ekonomiskt mest gynnsamt för markägaren. I ett sådant skogsbruk behövs röjning och gallring. På kalhyggen kan man behöva spara några skugggivande träd så att markerna inte bränns av solen. Contortatallen, så som bestånden ser ut i Västerbotten, behöver avvecklas. För renskötselns del vill man tänka i sammanhängande områden som man kan nyttja i cykler. Det behöver därför finnas en funktion i anslutningen mellan olika skogar. Det går att samexistera med skogsbruket, men det blir svårt när landskapet fragmenteras på grund av olika industrietableringar. Det en annan markägare har gjort i sin skog påverkar vad man har för tolerans i nästa markägares skog.

Det obrutna fjällandskapet behöver fortsätta vara obrutet, så att inte gränserna förskjuts för vad man får göra med orörd mark. Man bör till exempel inte bedriva något skogsbruk i ett reservat; i så fall är det inget reservat längre.

Med mindre skogsägare som inte är FSC-certifierade har man inte samplanering utan samråd, vilket för det mesta fungerar bra. Från

samebyarnas sida vill man inte ställa lika stora krav på familjeskogsbruket som på de stora markägarna.

2.3 Kraftledningar

Kraftledningsgator kan ha en stor negativ påverkan på renskötseln i vissa fall, men påverkan är inte konstant. Vissa dagar surrar kraftledningarna högt av någon anledning, och det kan hända att renarna tvärstannar och vägrar gå i närheten av ledningen. Det kan bero på att överföringen är hög just då eller på luftfuktighet eller ljusförhållanden. Om det är ljudet eller strålningen som renarna reagerar på är oklart. Ibland står renarna lugnt och betar under ledningen, och då kan man lätt flytta längs med ledningsgatan. Andra gånger kan de vägra att passera samma ledningsgata.

Ledningsgatorna drar också till sig en kraftigt ökad skotertrafik, vilket blir en störning för renskötseln.

Mötesdeltagarna har läst och godkänt anteckningarna.

3. Samebyar i Norrbotten (möte i Kiruna)

Vid mötet var följande samebyar representerade: Lainiovuoma sameby, Laevas sameby, Unna tjerusj sameby, Saarivuoma sameby, Muonio sameby, Talma sameby, Vittangi sameby

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

3.1 Definition av begreppet renskötsel

När man pratar om renskötsel i en ny lag behöver det vara tydligt vad man menar med det begreppet. Den nya lagen måste vara utformad så att man tydligt förstår att det är en traditionell, naturbetesbaserad samisk renskötsel som är skyddad. Skyddet bör vara för knutet till renen, inte till renskötarna eller samebyarna. En traditionell renskötsel kan definieras på följande sätt.

- Grunden för renskötseln ska vara att den är naturbetesbaserad. Ibland väljer renskötaren att utfodra av något skäl, till exempel att det är så dåligt bete att renarna annars skulle svälta. Att utfodring sker ibland påverkar inte att det i grunden handlar om en rätt till naturbetesbaserad renskötsel.
- Renarna i renskötseln är fribetande. De är inte i hägn och det är huvudsakligen renskötaren som följer renarna, inte tvärtom. Renarna rör sig dit det finns bete.
- Renskötseln är i viss mån nomadiserande. Renarna har årstidsbeten och rör sig i en östvästlig riktning. Alla flyttar inte lika långt, men det är en rörlig verksamhet.
- Renskötseln bygger på traditioner. Den kan bedrivas med modern teknik, men är fortfarande traditionellt bedriven.
- Det är den traditionella kunskapen som är nyckeln i renskötseln. Olika urfolk världen över har bedrivit renskötsel i tusentals år, och de gör det på samma sätt. Renskötande folk världen över använder lasso, kastrerar tjurar, har lika många ord för olika företeelser inom renskötseln, skär renmärken i örat – detta är ingen slump utan handlar om att det är en kunskap som har utvecklats under

årtusenden. Den traditionella kunskapen överförs mellan generationerna av renskötare. Det är en tyst kunskap som överförs genom arbete. Den här kunskapen är det centrala i den samiska renskötseln. Renen har visat människorna hur man ska leva med markerna.

Eftersom renskötseln bygger på traditionell kunskap tar det tid att bygga upp ett renskötselföretag. Ett generationsskifte behöver få ta lång tid. Svenska regler om exempelvis ekonomiskt stöd till nya företagare är inte anpassat till detta.

I Finland har man slagit sönder stora delar av den traditionella renskötseln och ersatt den med foderbaserad stationär renskötsel i hägn. Sekretariatet borde prata med samiska renskötare i Finland och höra vad de har att säga.

3.2 Om skogsbruk och rennäring

SSR har en skogsgrupp, Centrala samrådsgruppen skogsbruk-rennäring, som har diskuterat frågorna om skogsbruk och renskötsel länge. Där sitter företrädare för samebyarna och storskogsbruket och har löpande diskussioner om hur skogsbruk och renskötsel kan samverka. Det är i mångt och mycket samma frågor som har diskuterats under de senaste 30 åren. En sådan sak som skonsam markberedning till exempel – ofta är samebyarna och skogsbolagen överens om att det ska vara skonsam markberedning. Men så finns det inte tillräckligt med sådana maskiner att få tag i, så då harvar skogsbrukaren markerna i alla fall.

Förutom de stora bolagen som äger skog så bör man också titta på hur Svenska kyrkan agerar som skogsägare. Svenska kyrkan har uttalat att den ska förvalta skogen för att främja förutsättningar för renskötsel, men gör inte som man har sagt.

Den senaste FSC-standarden i storskogsbruket innebär en klar förbättring för renskötseln, men för vissa bolag är det fortfarande problem med att anpassa sig till den. Hur väl samplaneringen fungerar är i viss mån beroende av personkemin med dem som deltar. För samebyarna blir det också ett problem när Sveaskogs marker säljs eller används som ersättningsmark till skogsbrukare som inte är FSC-certifierade. Då förlorar samebyn hela det skydd som FSC-certifieringen har gett. Samebyarna ser hellre att Sveaskog är skogsägare än att ägarskapet över skogen är splittrat på många olika ägare.

Detsamma gäller även andra FSC-certifierade skogsägare: om en avverkning har skjutits upp ett antal år på grund av en överenskommelse med samebyn kan den marken sedan plötsligt säljas till någon som inte alls tar hänsyn till renskötseln.

Nedanförl odlingsgränsen är skyddet mot olika skogsbruksåtgärder som försvårar för renskötseln svagare. I skogar som avverkats och där naturvärdena därför har försvunnit tycker dessutom exploitörer att det är lämpligt med olika industriprojekt, till exempel vindkraftsparker, eftersom det ändå inte finns några naturvärden kvar där.

I något fall har en exploitör diskuterat att kompensera en sameby för ett intrång genom att köpa ett renskötselanpassat skogsbruk i ett annat område. Den typen av åtgärder skulle kunna vara intressanta, men kan samtidigt vara principiellt sett problematiska. Det handlar ju inte om att samebyn i en sådan situation får mer mark, utan om att betesmark som samebyn redan har skyddas från vissa typer av skogsbruksåtgärder.

3.3 Miljötillståndsprövningar

Det finns en del forskning om hur renar reagerar på olika typer av miljötillståndskrävande exploateringar, men sådana studier kan vara utförda på renar som utfodras, och de säger i så fall inte särskilt mycket om renar som inte utfodras. Renar som fodras kommer till exempel att hålla sig ganska nära fodringsplatserna, så störningszonen från en verksamhet blir inte lika stor för dem som den blir för naturbetande renar.

Problemet med tillståndsprövningarna är att det är en extern person som inte kan något om renskötsel som ska bedöma hur renskötseln påverkas av olika faktorer. Men det kan inga andra än renskötarna veta. Ett annat problem är den stuprörssyn som olika sektorsmyndigheter har i sin verksamhet, där ingen förutom den berörda samebyn har en helhetsbild över hur samtliga exploateringar i ett område påverkar samebyns renskötsel. I tillståndsprövningen accepterar varken exploitörer eller myndigheter att renskötarna har kompetens och sakkunskap om vad som påverkar renskötseln, utan renskötarnas uppgifter ifrågasätts alltid. Det borde finnas en bevisvärdering i tillståndsprövningen som är anpassad så att den ger utrymme att beakta traditionell kunskap. Om en sameby till exempel är med och tar fram en rennäringsutredning så borde den betraktas som trovärdig, men i dagsläget ses den bara som en partsinlaga.

I tillståndsprövningen måste kumulativa effekter beaktas. Kumulativa effekter för renskötseln kan inte bara ses utifrån den enskilda samebyn, utan behöver ses utifrån de kedjereaktioner som markförlusten ger för hela renskötselområdet. När en sameby tappar betesmark kan det leda till att den samebyns renar kommer in på grannsamebyarnas marker. Detta orsakar markkonflikter mellan samebyarna. Det kan också bli konflikter internt när en vinterbetesgrupps renar trängs in på en annan vinterbetesgrupps mark. Utifrån ser det ut som att samebyarna har konflikter, men i själva verket är det markförlusten, alltså externa förhållanden, som har orsakat konflikten.

Man kan ifrågasätta hur stort skyddet är för rennäringen i en miljötillståndsprövning på riksintresseutpekade områden. Om det finns två konkurrerande riksintressen på samma mark så är det alltid rennäringen som får stryka på foten, eftersom det andra riksintresset kan motiveras utifrån samhällsekonomiska avvägningar.

I en tillståndsprövning borde Sametinget vara den myndighet som bevakar det allmänna intresset rennäring. Detta fungerar dock inte i dagsläget. Om Sametingets myndighetsdel skildes från den politiska delen, och fick tillräckligt med resurser, skulle myndighetsdelen kunna göra ett bra arbete med detta.

När en exploatör samråder med samebyn i miljötillståndsprocessen kräver flera samebyar ersättning för mötestid och resa för att komma till samrådet. Ska man göra något annat arbete från samebyns sida, som att delta i arbetet med rennäringensanalyser, begär man ersättning för den tid som man lägger ner på det. Detta accepteras också av bolagen, men det bygger helt på bolagets välvilja. Det finns inga lagregler eller allmänna riktlinjer om saken.

3.4 Kraftledningar

Erfarenheterna av hur renarna påverkas av kraftledningsgator ser olika ut för olika samebyar. Någon sameby påverkas inte alls, utan renarna betar i området där ledningarna finns. Andra samebyar påverkas, antingen på grund av att kraftledningsgatan drar till sig skotertrafik eller på grund av att renarna undviker ledningarna. Möjligen handlar det om hur stark strömmen är i de ledningar det är fråga om. Om det är surrandet från ledningarna eller sprakandet som renarna är rädda för går inte att veta, men den undvikande effekten märks framför allt vintertid.

Ledningsföretagen menar ofta att den enda påverkan på renskötseln uppstår under anläggningsfasen, men påverkan är större än så. Förutom att själva ledningarna ibland undviks av renarna så blir det också en störning när ledningarna inspekteras av lågt flygande helikoptrar. Om det går att lägga kraftledningsgatan längs med en bilväg, eller gräva ner ledningarna, så blir det ingen påverkan.

3.5 Turism

Turismen runt Kiruna och Jukkasjärvi är ett jätteproblem för renskötseln. Turistföretag som kör hundspann eller skoter hänvisar till allemansrätten och går därför inte att komma åt. Alla företag vill dessutom ge sina kunder en unik upplevelse av att vara i orörd vildmark, så de vill inte samverka med varandra och använda samma spår. Det här leder till att det blir massor av separata spår överallt. Hundspannsföretagen till exempel sladdar upp spår till hundspannen med skoter, vilket sker dagligen. Det här borde man göra något åt. Även om allemansrätten kan utövas för kommersiellt bruk så kan inte allemansrätten vara motoriserad. På reservatsmark och i nationalparker går det att ha föreskrifter om skoterförbud, så där kan länsstyrelsen bedriva en fungerande bevakning. Men tillsynen behöver öka, även i skyddad natur.

Mötesdeltagarna har fått tillfälle att lämna synpunkter på anteckningarna.

4. Samebyar i Norrbotten (möte i Jokkmokk)

Följande samebyar/organisationer var representerade vid mötet: Luokta-Mávas sameby, Stákke sameby, Semisjaur-Njarg sameby, Sirges sameby, Tuorpon sameby, Jåhkågasska sameby

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde bland annat följande.

4.1 Skogsbruk och renskötsel

4.1.1 Samarbetet med skogsindustrin och regler till skydd för rennäringen

Det har enligt samebyarnas uppfattning inte skett några mer genomgripande förändringar vad gäller samarbetet med skogsindustrin på senare år, även om den senaste FSC-standarderna har inneburit en utveckling. Sveaskog har lagt ned resurser på att få samråden att fungera bättre, men har inte ändrat sin skogsvårdsinstruktion, och har inte heller för avsikt att göra det. Ett problem är att representanterna från Sveaskog saknar befogenhet att ändra på avverkningsplanerna efter inspel från samebyarna. Ett annat problem är att skogsbolagen tolkar FSC:s regel om förbud mot avverkning som omöjliggör renskötsel som att förbudet gäller om renskötsel omöjliggörs i hela samebyns område, snarare än i det område som är aktuellt för avverkning. Det behövs en annan lagstiftning på plats för att få till en förändring. En idé kan vara att analysera skogsvårdslagens regler utifrån Girjasdomen, och införliva ett rättighetsperspektiv i lagstiftningen. Skogsvårdslagen bör också göras mer detaljerad vad gäller intrången i renskötseln. En annan idé kan vara att enbart ha bestämmelser om skydd för rennäringen i rennäringslagen och inte i skogsvårdslagen, eftersom skogsvårdsintresset annars kommer att betraktas som viktigare än rennäringsintresset.

Alla avverkningar borde vara tillståndspliktiga. Ett ansökningsförfarande skulle göra markägarna beredda på att tillstånd till avverkning kan förenas med villkor. Det borde inte gå att få avverkningstillstånd på lavmarker om man inte kan visa att skogsskötselplanen tar tillräcklig hänsyn till lavbeståndet.

4.1.2 Ersättningsmarker

Flera av Sveaskogs fastigheter används som ersättningsmarker till privata skogsägare inom ramen för Naturvårdsverkets regeringsuppdrag om att byta

skyddsvärd skog mot ersättningsmark. Samebyarna upplever att sådana marker som man har diskuterat med Sveaskog om att undanta från avverkning för renskötselns skull nu byts bort till privata markägare, som inte är FSC-certifierade och därför inte behöver ta lika stor hänsyn till rennäringen vid avverkningsplaner.

4.2 Traditionell renskötsel

Den traditionella renskötsel som fjäll- och skogssamebyarna bedriver handlar om renen som en ekologisk resurs. En ny lag bör vara konstruerad så att lagen syftar till att skydda renen primärt och renskötarna sekundärt, samt att det är en bärkraftig renskötsel som ska skyddas. Med renskötsel ska därför inte menas exempelvis att hålla 50 renar i en hage med utfordring.

4.3 Ersättning vid samråd

Det förekommer att exploatörsbolag betalar ut ersättning för samebyarnas deltagande vid samråd. Vid samråd med internationella storbolag har det aldrig varit något problem med sådan ersättning. De internationella bolagen är vana vid att man betalar ersättning till representanter för urfolk eller lokala samhällen för deras tid. De svenska bolagen har nu börjat inse att detta är en internationell branschstandard. Hur ersättning betalas ut, vilka kostnader som ersätts och vilket underlag bolagen vill se varierar.

4.4 Renskötsel och kraftledningar samt terrängkörning

Kraftledningar medför störningar för renskötseln. Samebyarna upplever att problemet framför allt är att kraftledningsgator blir skoterleder när det kommer snö. Det är svårbegripligt att skoterkörning är så oreglerad i dagsläget. Det finns inte heller någon fungerande övervakning av otillåten terrängkörning, varken med skoter eller andra fordon.

4.5 Rennäringen i miljö tillstånd

Länsstyrelserna har beskrivit det som en svårighet att de inte har något sätt att skydda rennäringen som allmänt intresse om en sameby gör bedömningen att dess enskilda rennäringens intresse är tillgodosett genom en uppgörelse med en exploatör.

En möjlig lösning för att skydda rennäringen som allmänt intresse är att göra det möjligt för länsstyrelsen eller andra tillståndsmyndigheter att begära in avtal mellan samebyar och exploatörer, för att säkerställa att det kan göras en

adekvat bedömning på myndighetsnivå. Hemlighållandet av sådana avtal är nog mer ägnat att gynna exploatörsintresset än samebyintresset.

En annan möjlig lösning är att titta på regleringen i Norge, där Sametinget har möjlighet att säga nej till projekt med hänsyn till rennäringen som allmänt intresse.

Regler om att kumulativa effekter av olika verksamheter ska beaktas vid bedömningen av intrång i renskötselrätten finns i miljöbalken och i domstolspraxis. Samebyarna upplever dock att det fortfarande inte finns någon instans som tittar på de kumulativa effekterna på ett samlat sätt.

4.6 Möjlighet att ingripa vid missförhållanden i renskötseln

I äldre lagstiftning fanns större möjligheter för myndigheterna att ingripa mot enskilda renskötare som misskötte sin renskötsel. Myndigheterna kunde rikta förelägganden mot enskilda renskötare som misskötte sig om att vidta rättelse, och ytterst kunde en misskötsam renskötare förlora sin renskötselrätt. En renskötare som inte sköter sitt arbete innebär ett problem både för den egna samebyn och andra samebyar. Möjligen bör det finnas något sanktionssystem i en framtida reglering. Om någon myndighet ska utöva tillsyn över regelverket är dock Sametinget inte lämpligt. Samebyarna har inte förtroende för Sametinget eftersom den politiska ledningen lägger sig i myndighetens förvaltning.

4.7 Markupplåtelser

Samebyarnas uppfattning är att länsstyrelsen ska pröva upplåtelser av mark för evenemang såsom exempelvis terränglopp enligt 32 § rennäringslagen, och att länsstyrelsen då ska beakta rennäringen. När det arrangeras internationella evenemang är samebyarnas erfarenhet att sådana arrangörer försöker anpassa sig efter samebyarnas behov, eftersom de annars riskerar kännbara effekter i form av dålig PR.

Samebyarna anser att det saknas fungerande tillsyn av olika former av byggnadsupplåtelser på renbetesmarkerna. Upplåtelseerna är enbart avsedda att användas till det upplåtna ändamålet, men bristen på tillsyn innebär att upplåtna jaktkojor och renvaktarstugor används året om och rustas till en relativt hög standard för uthyrningsändamål. Det har också förekommit att personer som varit inblandade i tjuvslakt av ren har fått fortsätta arrendera av Starens Fastighetsverk trots invändningar från samebyn.

För vissa samebyar är det viktigt att tidigare medlemmar ska ha möjlighet att bo kvar i området genom någon form av markupplåtelse, samtidigt som det är viktigt att en sådan upplåtelse inte ska kunna överlåtas till någon utomstående. Samebyarnas rätt att uppföra renvaktarstugor borde inte kunna vara överlåtbar. Det kan också bli ett problem för samebyarna om enskilda medlemmar börjar hyra ut sina renvaktarstugor.

4.8 Försvarsmaktens aktiviteter

Försvarsmaktens aktiviteter i renbetesområdet har ökat i hög grad på senare tid. Samebyarnas uppfattning är att aktiviteterna inte alls anpassar sina aktiviteter efter rennäringen. Det kan handla om att det plötsligt införs flygförbud i ett område på grund av försvarets verksamhet, när renskötarna har bokat helikopter och planerat renskiljning. Att detta sker med kort framförhållning orsakar samebyarna stora merkostnader. Hur väl kommunikationen inför att det beslutas om till exempel flygförbud fungerar beror i stor utsträckning på vilken myndighet som fattar beslut. Det är svårt för samebyarna att veta vilken aktör de ska vända sig till för att få information eller kunna påverka, samtidigt som det verkar vara svårt för arrangörer av försvarsaktiviteter att hitta rätt sameby att informera.

Deltagarna har fått ta del av anteckningarna och getts möjlighet att lämna synpunkter på innehållet.

5. Samebyar i Jämtland och Dalarna

Följande samebyar/organisationer var representerade vid mötet: Ohredahke sameby, Tåssåsen sameby, Ruvhten sijte, Jijnjevaerie sameby, Mittådalen sameby, Handölsdalen sameby, Jovnevaerie sameby, SSR

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

5.1 Skogsbruk och renskötsel

5.1.1 Samplanering

Rensköterna samplanerar sin verksamhet med de större skogsbolag som är FSC-certifierade. Bolagen använder då ett digitalt verktyg för samplaneringen. Vid samplaneringsmötena kan samebyarna redogöra för sina renbruksplaner. Renbruksplanen är ett levande dokument som förändras från år till år. Om samebyarna ska visa renbruksplanen vill de vara med och berätta om varje trakt, eftersom man måste vara med och ta del av berättelsen om hur renskötseln fungerar där för att förstå. Renbruksplanen kan inte ligga publikt, eller läggas in i skogsbolagens digitala planeringsverktyg.

Det skulle vara bra med ett lagkrav på samplaneringsskyldighet för större skogsägare som äger ett visst antal hektar.

5.1.2 Contorta

Contortatallplanteringar är ett impediment för renskötseln. Samebyarna har inte sett några contortabestånd som är skötta på ett sådant sätt att de fungerar bra för renskötseln. De ställen där contortatall används skulle ofta vara bra lavmarker om det i stället hade planterats svensk tall.

5.1.3 Markberedning

Det går ofta att på ett principiellt plan komma överens med skogsbolagen om att skonsam markberedning ska användas, men rent praktiskt fungerar det sällan. Man kan ha kommit överens om skonsam markberedning, men får sedan höra av skogsbolagen att de bara har en maskin för sådan och att just den inte kunde komma upp till marken. Det finns bara en maskin i hela norra Sverige som kan markbereda utan att skada lavmarkerna.

5.1.4 Ersättningsmarker

Flera av Sveaskogs fastigheter används som ersättningsmarker till privata skogsägare inom ramen för Naturvårdsverkets regeringsuppdrag om att byta skyddsvärd skog mot ersättningsmark. Samebyarna upplever att just sådana marker som man har kommit överens med Sveaskog om att spara för renskötsel nu byts bort till privata markägare.

Det är även utanför ersättningsmarkprogrammet ett problem när de FSC-certifierade bolagen säljer just de bestånd som de har kommit överens med samebyarna om att spara till mindre privata skogsägare som inte är FSC-certifierade. På sådana sålda marker avverkas sedan skogen omgående. Samebyarna upplever sig då som lurade, eftersom man kanske hade gått med på avverkning på något annat område i syfte att bespara just den marken från avverkning. Vad man kommer överens om vid samplaneringen borde vara långsiktigt bindande för skogsbolagen.

5.2 Vinterbetestider

Med tanke på klimatförändringarna borde vinterbetestiderna förlängas. Vinterhalvåret har blivit längre, sett till snöförhållanden och väder.

Det behövs överhuvudtaget en större flexibilitet i betestiderna. Det skulle behövas någon form av ventilbestämmelse som möjliggör att renarna kan flyttas till vinterbetet när betet tar slut, oavsett hur betestiderna ser ut.

Flytt till vinterbetesområden bör kunna göras utefter renens förutsättningar och de betesförhållanden som råder snarare än utifrån fasta datum.

5.3 Småviltsjakt och avlysningar

Störningar från småviltsjakt gör att renarna lämnar fjällen där de får lov att vara, och i stället ger sig in på privata marker där de inte får vara. Detta leder till konflikter med markägarna. Den samebymedlem som måste hämta renarna med terrängfordon tvingas göra åverkan på privat mark genom körningen. Situationen orsakar psykosocial stress, liksom ekonomiska och ekologiska förluster.

Störningar från småviltsjakten kan innebära att kostnaderna för och arbetet med att samla ihop renar ökar kraftigt. Att få hjälp av helikopter kostar till exempel 8 000–9 000 kronor per timme.

Samebyarna är missnöjda med att länsstyrelsen kan grunda ett beslut att inte avlysa ett område på uppgifter från enstaka småviltsjägare som uppger att de inte ser till några renar, medan det ställs höga krav på underlag för avlysning från samebyn. Det skulle vara bättre om presumptionen vore att all mark var avlyst, och att man frågar renskötarna vilka marker som kan vara öppna för jakt. Det skulle ändå finnas ganska många områden som kan vara öppna. Samebyarna har ett behov av de ekonomiska tillskott jakten ger, och därför finns incitament att hålla det öppet.

Den oro som har uttryckts från olika håll om att fjällvärlden kommer att stängas är ogrundad. Exempelvis finns STF-anläggningar kvar trots att avtalet har omförhandlats, och Girjas har inte stängt sitt område efter Girjasdomen.

5.4 Tvistlösning

En fungerande tvistlösningsmekanism för tvister mellan renskötare och andra markanvändningsintressen förutsätter både maktbalans och kunskap. En sådan maktbalans måste åstadkommas på något sätt. Den finns inte i dagens lagstiftning. Den som arbetar med den sortens tvister måste ha insikter om renskötselns förutsättningar och förstå att det exempelvis kan vara värre för en renskötare att bli störd vid ett visst tillfälle jämfört med att en skogsägare att hindras från en viss åtgärd vid det tillfället.

5.5 Lokala föreningar

Den sorts lokala föreningar som beskrivs i kommitténs delbetänkande kan vara en bra idé att prova, men det blir en resursfråga för samebyarna. Man behöver ha folk från renskötseln, eftersom det är de som har kunskapen. Det måste vara frivilligt från samebyarnas sida att ha sådana föreningar. Maktbalansen i föreningen är en central fråga. Ett problem är att det har gått prestige i frågan om fri fjälljakt kontra hänsynen till renen. Folk minns inte hur det var innan 1993 års reform, utan har vant sig vid att det alltid ska finnas tillgång till billig och lättillgänglig småviltsjakt.

5.6 Samebyarnas organisering och medlemskap

Några samebyar har diskuterat frågan om att ta in medlemmar som inte är renskötare i en underförening. Ett sådant koncept skulle kunna fungera om det går att se till att samebyarnas befintliga medlemmar har ett något som i så

fall måste ske med ett rejält skydd i lag. Ett sådant skydd måste säkra att det finns möjlighet att leva på renskötseln. Det är de befintliga medlemmarna som har hållit liv i renskötseln. Det är också centralt att en framtida lag skyddar de stora renägarna. Det måste finnas renskötare som lever uteslutande på renskötseln, annars fungerar inte samebyarna. Det är bara de stora renägarna som finns tillgängliga dygnet runt för att bevaka renar. Systemet skulle inte fungera om samebyarna var uppbyggda av många små hobbyrenägare.

Ett tillskott av nya medlemmar till samebyarna skulle inte lösa frågan om samebyarnas behov av resurser att sätta in på samråd och möten. Det skulle inte fungera att skicka en person som inte har praktisk erfarenhet av renskötseln i byn på ett möte för att företräda samebyn.

Det mesta av det som står i rennäringslagen skulle i stället kunna hanteras i samebyarnas stadgar. Den nya lagen behöver inte ha en motsvarande detaljeringsgrad. Man behöver dock tillse att det finns ett skydd för minoritetsmedlemmar, så att man inte får en situation där ett felaktigt beslut på en stämma kan spolia verksamheten.

5.7 Renar och kraftledningar

Erfarenheten är att renar undviker kraftledningar, möjligen på grund av ljudet. Det blir även mer skotertrafik under kraftledningarna eftersom skogen är bortröjd. Ett problem är att den ökade skotertrafiken inte betraktas som en del av kraftledningens störning av renarna i tillståndsprocessen. På motsvarande sätt är det ett problem att vindkraftsparker och deras kraftledningar inte behandlas i ett sammanhang i tillståndsprocesserna.

5.8 Miljökonsekvensbeskrivningar

Vem som gör konsekvensutredningar för rennäringen i arbetet med en MKB skiljer sig från bolag till bolag. Ofta görs det av en konsult som har en dialog med samebyn. Om man får en konsult som är lyhörd kan det fungera väldigt bra. Många bolag betalar ersättning för den tid man lägger ner på samråd och på möten med konsulten, men inte alla. De flesta samebyar säger att det är en förutsättning för att delta i arbetet, och då får man betalt för nerlagd tid.

5.9 Länsstyrelsens markförvaltning

På en av samebyarnas åretruntmarker finns ett instängslat område där någon håller kor. Det finns inget beslut om arrende från länsstyrelsen, men ändå får den person som håller korna bidrag från länsstyrelsen. Eftersom det inte finns något beslut om arrende kan samebyn inte överklaga att länsstyrelsen tillåter instängslingen.

Det förekommer att personer som arrenderar fåbodvallar använder terrängfordon för att ta sig dit, vilket inte är ett tillåtet användande av terrängfordon. Länsstyrelsen har trots påstötningar inte agerat. Det borde rimligen tas in i arrendevillkoren att terrängfordon inte får användas.

Det är ett problem att det förekommer inhägnader med taggtråd på renbetesfjällen. Taggtråden ligger kvar trots att korna bara är i området några månader om året. När taggtråden snöar över kan renarna fastna i den. Taggtråden kan leda till att renar skadas allvarligt och i värsta fall dör.

5.10 Djurskydd

Som renskötare ansvarar man för att följa djurskyddslagens regler. Det borde därför vara en självklarhet att renskötare får ta med sig vapen på skotern, eftersom de ofta behövs för att avliva sjuka eller skadade djur.

Av djurskyddsskäl borde också betesro vara ett skäl för avlysningar av jakt, men länsstyrelsen godtar inte det. Betesro är särskilt viktigt under vissa perioder, som brunst och parning. Om djuren stressas då blir vajorna inte befruktade i lika hög utsträckning.

Djurskyddsregler hindrar också att renar flyttas med lastbil när vajorna är dräktiga, vilket kan förbises av exploatörer och andra som tycker att det ska gå att ersätta en förlorad flyttled med lastbilstransport.

5.11 Kompensationsmarker

Kommittén bör se över möjligheten att införa bestämmelser som möjliggör att samebyar som förlorar betesmarker på grund av intrång från någon verksamhet kan erbjudas kompensation i form av betesrätt på mark som i dagsläget inte är renbetesmark.

5.12 Skoterkörning

Dagens lagstiftning innehåller vissa begränsningar av var skoterkörning är tillåten, inklusive möjligheter för kommunerna att meddela ytterligare förbud. I rennäringslagen finns förbud mot att störa renar. De reglerna är dock, i vart fall med dagens tillämpning från kommunernas sida, otillräckliga för att komma till rätta med störningar från nöjeskörning med skoter. Det är den rena nöjeskörningen som är problemet, inte yrkesanvändning av skoter. Merarbetet som krävs på grund av störningar från skoterkörning är ett av de största problemen vintertid, och för vissa betesgrupper större än problemen med rovdjur. Samebyarna tvingas i dagsläget anpassa sin verksamhet utifrån var det är populärt att köra skoter, ett problem som förvärras av att bra betesområden ofta även är tilltalande för skoterkörning.

Deltagarna har fått ta del av anteckningarna och getts möjlighet att lämna synpunkter på innehållet.

6. Ruvhten Sijte

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde bland annat följande.

6.1 PM 41 om Jämtland och Härjedalen

I samebyn uppfattar man texten i PM 41 som att den ger uttryck för framryckningsteorin: om samer inte omnämns i skriftliga källor, så är det som om de inte har funnits. Trots att det finns mängder av arkeologiska spår som visar att samer kontinuerligt har vistats i Ruvhten Sijtes byområde i mer än tusen år, och även på privat mark utanför byområdet. Några av de äldsta kol14-dateringarna av kåtaplatser finns på vad som nu är privat mark. I hela texten ligger en tyngdpunkt på skriftliga dokument om var det har funnits samer och inte, utan att det tillräckligt förklaras att samer har vistats på markerna även om de inte varit införda i myndigheternas register.

Det svenska samhället har inte lyckats dokumentera skatteförhållanden för personer som levt ett nomadliv, men det innebär inte att dessa personer inte har funnits. Under långa perioder var Härjedalen också dansk-norskt, och det är omöjligt att visa vilken skatt som samer har betalat då. Från år 1613 och en lång tid framåt tillhörde landskapet en dansk adelsman (Claus Daa), som säkert drev in skatt men som inte har efterlämnat något arkiv om det där lappskatterna är särredovisade. Det finns uppgifter från 800-talet där finnefärden omnämns, vilket var resan för att handla med och beskatta samer, och om kungens möjligheter att ge bort rätten till finnefärden. De släkter som är här nu har varit här i minst århundraden och kan spåras så långt tillbaka som det finns skriftliga källor. Men det är viktigt att inte begränsa bilden av hur Saepmie brukats tidigare av enskilda släktlinjer eftersom nyttjandet i äldre tider inte begränsades av olika områden för olika släkter utan nyttjades beroende av betesförhållanden med mera i en helhet. Den samiska närvaron är stark och tydlig. Den syns genom arkeologi och genom språket – namnen på platser till exempel, som i det sydligaste dialektområdet i Härjedalen är från 500- och 800-talen.

Renskötaren Rik-Jonas hade sitt bygselområde på norsk sida på 1700-talet och flyttade med sin familj över Femundsjön varje år. Rik-Jonas son var anlitad som guide åt utländska resenärer som färdades mellan Røros och Ljusnedal. Han måste alltså ha känt till markerna väl. Det finns dokumenterat att Rik-Jonas och hans son rörde sig både över svensk och

norsk sida, i ett område som myndigheterna inte hade så stor kontroll över. Hans förfäder rörde sig sannolikt över båda sidor på samma sätt.

I sammanhanget är det också relevant att minnas att även om Härjedalen blev norskt år 1645 var själva gränsen omtvistad och ända till år 1751 (när gränstraktaten spikades, inklusive Lappkodicillen) sågs området öster om Femund som norskt av norska staten och som svenskt av svenska staten. Det slutade med att det blev norskt, i Rörosverkets intresse, som behövde skogen som låg där till gruvan. Gränsdragningen rakt genom renbeteslandet är alltså en ren slump, och det är väldigt svävande uppgifter i källor om vilka som egentligen hänvisas till som 'svenska samer' respektive 'norska samer'. Ett exempel är en intervjuad 80-årig kronoarrendator i Myskelåsen som år 1913 hänvisar till de 'norska lapparna' såsom inflyttade till Sverige, men även säger att de nog 'voro skrivna i Sverige ändå även dessförinnan'.

I och med att promemoriorna ligger öppet på kommitténs webbplats använder markägare dem som stöd för att argumentera för att det inte finns någon samisk historia i Härjedalen, och att samer inte har rätt att vara där. Markägare beskriver det som att landskapet var tomt på 1700-talet när bönder började flytta dit. Det finns personer som påstår sådant med hänvisning till PM 41. Detta har exempelvis hänt i kommunfullmäktige, på möten som man behövt gå på med markägare, och nu senast på Sannings- och försoningskommissionens öppna möte. Ett exempel är att markägare nu säger att Rutfjället alltid har varit upplåtet till andra än samer, för att det står så i PM 41. Men det har varit vissa områden *inom* Rutfjället som varit upplåtna till andra än samer, inte hela Rutfjället. Det är viktigt att tänka på hur man uttrycker sådant här, eftersom det material som sekretariatet producerar får så stor betydelse för enskildas relationer i samhällena.

Flera markägare tolkar PM 41 som att om det inte finns någon rätt att upplåta jakt och fiske, då finns ingen renskötselrätt heller. Och dessa personer erkänner inte den samiska egendomsrätten. De ser inte samerna som fullvärdiga kommunmedborgare. De som är jordbrukare har aldrig behövt bevisa att de har rätt att vara på sina marker, men samerna avkrävs alltid bevis på sin rätt att bruka sina renskötselmarker.

Gemene man har inte kapacitet att läsa in allt det här materialet som ligger på hemsidan, att samtidigt sitta med den digitala kartan och sedan sätta de

olika delarna i ett sammanhang. I stället plockar man ut vissa bitar ur texterna som passar ens syfte.

6.2 Jakt och fiske

Det viktiga för samebyn är inte vem som upplåter jakt och fiske. Det viktiga är att samebyn kan säga till när och var det inte passar med jakt. Systemet med länsstyrelsen hade inte varit något bekymmer om länsstyrelsen hade varit lyhörd för renskötseln. Länsstyrelsen i Jämtland ser inte betesro som ett skäl att avlysa, och inte heller det merarbete som renskötarna drabbas av när jakten driver in renarna på privata marker där de inte får vara. Det är korta sträckor mellan fjällen och de privata markerna, så en jägare kan lätt störa renar så att de rör sig till fel områden. Renarna känner inte av någon gräns.

Samebyn har ett incitament att det upplåts jakt när det är möjligt, eftersom det ger intäkter. Det finns inget skäl för samebyn att säga nej till jakt av trots eller okynne, utan om samebyn säger nej så är det för att jakten stör renskötseln just då.

6.3 Länsstyrelsens arbete

Problemet med Länsstyrelsen i Jämtlands län är att myndigheten inte har någon kontinuitet i sitt rennärlingsarbete. När någon har läst in sig och har skaffat sig en del sakkunskap om renskötsel, så byts den personen ut. Det känns ibland som att myndigheten har en egen agenda – att det ska upplåtas så mycket som möjligt. Länsstyrelsen i Jämtlands län är ingen tillsynsmyndighet för den utövar ingen konkret tillsyn, utan hänvisar bara till enskilda att lösa frågorna genom samarbete.

Samebyn har bett att länsstyrelsen ska lämna en ekonomisk redovisning på hur många jaktkort de har sålt och var, men det kan inte myndigheten. Myndighetsutövningen är inte transparent.

6.4 Vitesreglerna i rennäringslagen

I Ruvhten Sijte har man sedan länge problem med ett för högt renantal. Samebyns bystämma har fattat beslut om den saken, men det är svårt att få alla medlemmar att följa besluten på stämman. Samebyn har inget rättsligt verktyg för att gå in och få en medlem att tvångsslakta renar. Det skulle i så fall vara handräckning hos kronofogden, eller en civilrättslig process, men detta är något mycket komplicerat och framför allt dyrt. Samebyn får inte

rättsskyddsförsäkring och har ingen möjlighet att få processkostnader ersatta.

Länsstyrelsen kan enligt 15 § rennäringslagen rikta vitesförelägganden mot enskilda samebymedlemmar som har för många renar. Tidigare skickade också länsstyrelsen vitesförelägganden mot enskilda medlemmar i samebyn. Men numera gör man inte det, utan man vitesförelägger hela samebyn som juridisk person i stället. Trots att samebyn inte har någon möjlighet att komma till rätta med enskilda medlemmar som inte minskar sitt renantal. Hela samebyn får betala vitet, men problemet med för högt renantal blir inte löst.

Resultatet av att länsstyrelsen inte vitesförelägger den medlem som har för många renar blir att den som sköter sig drabbas av viten, medan den som missköter sig kan bygga upp sitt kapital. Konsekvensen av detta blir att det lönar sig för vissa individer att inte följa de beslut som tas.

Det här leder till flera negativa konsekvenser för samebyn:

- Samebyn blir restriktiv i att ta in nya medlemmar. Det finns flera samer i trakten som kunde få vara med, men man vågar inte eftersom man är rädd att de nya ska börja ställa krav på att också få ha stora renhjordar medan redan etablerade företag måste reducera sitt antal för att skapa plats.
- Varje renskötare känner sig tvungen att hela tiden hålla sitt renantal på max. Man skulle kanske egentligen vilja låta antalet sjunka under vissa år för att spara på markresurser, men vågar inte eftersom det riskerar att användas som skäl för att man måste krympa sitt renantal permanent.

I Norge får reindriftsenheterna olika typer av bidrag. Det är som en sorts företagsstöd för gröna näringar. Samtidigt är renskötseln mycket kontrollerad. Om en siidaandel överskrider sitt renantal så får den inget bidrag. Dessutom tvingas den att reducera antalet. De har prisstöd i Norge också, och det stryps om man har för många renar. I Sverige blir man tvärtom premierad om man har för många renar, för då får man större slaktintäkter och större del av rovdjursersättningen.

I Ruvhten Sijte är det noga att renräkningen blir korrekt. I Sverige förekommer det att renräkningarna övervakas av länsstyrelsen, men länsstyrelsen behöver ha större kompetens för att kunna utföra en korrekt renräkning. I Norge har de opartiska tjänstemän som vet vad de gör och som kan alla renmärken.

6.5 Önskemål på en ny lag

I en ny renskötsellag måste det finnas ett skydd för den som försörjer sig på heltid som renskötare. Det går inte att säga att alla som har flyttat ifrån området ska kunna komma tillbaka och etablera en ny renskötsel i byn. I så fall kommer det inte finnas några kvar som kan leva på det. En hållbar rennäring kräver att det finns ett antal stora renägare i varje by, så att det hela tiden finns renskötare som kan vara tillgängliga dygnet runt och inte bara har renägandet som en hobby. Heltidsrenskötarens roll i byn måste vara säkrad.

Det behövs mer folk till samebyarna, men inte som renägare. Utan för att vara med i samebyn och hjälpa till i arbetet på annat sätt. Det behövs sekreterare, administratörer, någon som kan gå på samråd och andra som kan delta i renskötselarbetet när det behövs. Om samebyn kunde ta in samer utanför samebyarna, utan att dessa personer skulle kunna kräva att få äga renar i byn, så skulle det kunna bli till gagn för hela det samiska samhället. Man kunde säkert lösa så att de nya medlemmarna kunde jaga och fiska, efter beslut av de renskötande medlemmarna i samebyn om var och när det kan ske med hänsyn till renskötseln.

Det borde finnas en möjlighet att utesluta eller stänga av en renskötare som inte sköter sitt arbete. Förr i tiden var det här självreglerande – om man inte var ute i skogen och bevakade sin hjord så dog den. Men numera går det inte att tvinga en annan renägare att delta i det praktiska renskötselarbetet. Någon kanske äger många renar och dyker upp på sommaren för kalvmärkning och på hösten för skiljning, men hjälper annars inte till med något arbete utan låter sina renar gå med de andras hjordar. I sådana situationer finns inget att sätta emot från samebyns håll. Det kan handla om en renägare vars renar hela tiden ställer till skada och stör markägare i området, och så får samebyns styrelse åka ut och flytta på de här renarna för att inte samebyn ska bli skadeståndsskyldig. Men ägaren tar inget ansvar. Det här gör att arbetsbelastningen på styrelsen och på dem som sköter sig blir orimlig.

6.6 Bristen på betesmark

I Ruvhten Sijte finns mycket goda förutsättningar för att ha en bra renskötsel, och man har fina lavmarker, men samebyn har inte det betesområde som det är bestämt att den ska ha. När byarnas gränser bestämdes räknade myndigheterna ut hur stor mark varje by behövde. Det framgår av brev från 1800-talet vilka områden som Ruvhten Sijte behövde ha för att hålla sitt renantal.

Det största problemet för samebyn var avvitrningen, som genomfördes helt utan hänsyn till samernas rättigheter. Gränserna drogs så att all skog hamnade på privat mark, och där bestämde man att renarna inte fick lov att vara, trots att det handlar om marker som renarna betat på i alla tider. Gamla samiska boplatser ligger nu på privat mark.

När myndigheterna insåg det här planerade de för att kompensera samerna genom utvidgningshemman. Planen var att köpa in marker i bland annat Tännadalen. Men bönderna där krävde för mycket betalt. I stället köpte staten in utvidgningshemman i Idretrakten, men det hjälpte ju inte Ruvhten Sijte.

Sedan kom norska och svenska staten överens om att stänga gränsen, trots att samebyn i alla tider har betat sina renar på båda sidor. Byns äldre beskriver ett av fjällen på den norska sidan som hjärtat i samebyns renskötselområde. När gränsen stängdes eskalerade problemen. Samebyn förlorade en stor del av sina traditionella marker.

Det gränsstängsel som går mellan svensk-norska gränsen snöar över ibland, så att renarna tar sig över det. Under de senaste två åren har statsförvaltaren (den norska motsvarigheten till länsstyrelsen) varit aktiv i att vitesförelägga samebyn om det är renar på norsk sida. Norska staten har tagit Ruvhten Sijtes traditionella betesmarker och gett dem till en norsk reindriftsgrupp. Från Sveriges sida gör man ingenting åt detta, trots att det handlar om att svenska medborgare berövas sin egendom.

Svenska staten måste ta ansvar för att betesmarkerna i Ruvhten Sijte inte räcker, och exproprieras fram betesrätt på privat mark. Om staten inte gör det, så måste staten ta ansvar genom att sänka samebyns renantal. Det går inte att ha ett antal på 5 000 renar på de marker som byn får använda. Rensköterna kommer aldrig lyckas hålla renarna borta från den privata marken. Det måste vara statens ansvar att ändra på renantalet i så fall, och

förklara vem som ska slakta ner hur mycket. Samebyn kan inte frivilligt gå ner i antal, för då kommer det alltid vara någon medlem som vägrar att slakta ner.

Ruvhten Sijte vill inte arrendera renbete av de privata markägarna, för det här är statens ansvar. Det är staten som har tagit samebyns betesmarker – först genom avvitrningen, sedan genom att inte skaffa utvidgningshemman till Ruvhten Sijte, och slutligen genom att låta Norge stänga gränsen. De enda marker som samebyn kan tänka sig att avtala om är de fastigheter där man förlorade renbetesrätten i Härjedalsmålet.

Staten måste ta ansvar för situationen. Antingen genom att expropriera fram renbetesmarker till samebyn. Eller genom att sänka de enskilda samebymedlemmarnas renantal. Eller genom att expropriera bort renskötselrätten i Ruvhten Sijte. Det är så mycket konflikter i lokalsamhället om det här. Det kommer inte lösa sig om inte staten bestämmer hur det ska vara.

Mötesdeltagarna har läst och justerat anteckningarna.

7. Koncessionssamebyarna

Följande koncessionssamebyar/organisationer var representerade vid mötet: Sattajärvi sameby, Korju sameby, Ängeså sameby, Liehittäjä sameby, Tarendö sameby, Pirttijärvi sameby och Kalix sameby, Koncessionssamebyarnas intresseförening.

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

7.1 Sedvanerätt

Renskötseln är den äldsta näringen i området vid sidan av jakt och fiske. Det är viktigt att sedvanerätten för renskötseln slås fast i den nya lagen så att renskötselns fortlevnad säkerställs. Det är orimligt att koncession ska behöva sökas för något som förevarit i flera hundra år och som fanns före jord- och skogsbruket. Det är inte någon tvekan om att koncessionssamebyarna har sedvanerätt till renbete på de här markerna och att rätten alltså är civilrättsligt grundad. Koncessionssamebyarna gör endast anspråk på renbetesrätt. De gör inte anspråk på andra rättigheter som ingår i renskötselrätten, som exempelvis jakt och fiske.

Koncessionssystemet innebär ett svagt skydd och det finns exempel på brister i länsstyrelsens tillämpning av regelverket. Med en sedvanerättslig rättsgrund skulle skyddet för renskötseln vara tydligare.

Pirttijärvi sameby har varit med om att Länsstyrelsen i Norrbottens län har undantagit ett område från koncession genom att besluta om ändringar i koncessionsvillkoren. Pirttijärvi sameby överklagade till Förvaltningsrätten i Luleå som upphävde beslutet eftersom det inte framgick vad länsstyrelsen ansåg vara de ändrade förutsättningar som motiverade en ändring av villkoren för den tidigare beslutade koncessionen. Länsstyrelsen valde att inte överklaga domen.¹

Kalix sameby har förlorat renbetesmark. Länsstyrelsen i Norrbottens län har till exempel tillåtit utgrävning av en å längs en sträcka på två mil, vilket resulterade i höga brinkar och ökad vattenhastighet som gör det omöjligt att passera där. Alla naturliga sel och övergångar är bortgrävda. Tidigare har

¹ Förvaltningsrätten i Luleå, dom den 4 juni 2013 i mål 1097-13E.

renarna alltid vandrat längs de mossklädda isälvarna som går från Överkalix ut i havet. Till följd av villkor som länsstyrelsen ställt upp får renarna inte längre använda sina uråldriga vandringvägar.

Lombens skjutfält är ett militärskjutfält som omfattar 10 500 hektar och som är beläget mitt inne i Kalix samebys höst- och vinterland. När skjutfältet anlades på 1940-talet var det avsett som en cykelpluton för hemvärnsmän. Nu är det i stället en internationell tummelplats för militärövningar. Naturbetet har blivit förstört och renarna vågar inte längre vara där.

Det finns öar i havet som Kalix sameby tidigare använde för renskötsel. Kalix sameby vågar inte längre ha sina renar ute på öarna eftersom isen på grund av klimatförändringarna kan försvinna från en dag till en annan.

7.2 Begreppet traditionell renskötsel

I PM 43 finns det antydningar om att koncessionssamebyarna inte skulle bedriva traditionell renskötsel. Det här stämmer inte. Det är ingen skillnad på renskötseln i koncessionssamebyarna och renskötseln i skogssamebyarna.

Koncessionssamebyarna bedriver också traditionell renskötsel, men en renskötsel som är anpassad efter förhållandena i koncessionsområdet där markerna i hög grad är exploaterade. I koncessionsrenskötseln går renarna fritt på naturbete, men utfodras vid behov som ett komplement till naturbetet. Det är dock inget unikt för koncessionsrenskötseln att renarna stödutfodras vid låst bete, utan detta sker också i fjäll- och skogsrenskötseln. Många fjäll- och skogssamebyar bedriver inte längre traditionell sarvslakt. Samtidigt är det flera koncessionssamebyar som fortfarande gör detta.

Koncessionsbyarna nedvärderas trots att de bedriver renskötsel på samma sätt som fjäll- och skogssamebyarna. Renhjorden samlas inför kalvmärkning, sarvslakt och skiljning/räkning. Det finns ingen skillnad i arbetet med renen eller driften. Det är bara miljön, fjäll eller skog, som varierar. Människorna i koncessionsområdet har kombinerat sin renskötsel med småjordbruk. Koncessionssamebyarnas skötesrenar tas om hand kollektivt. Det finns likheter med hur renskötseln ser ut i Finland. Även i koncessionssamebyarna är renskötsel inget vanligt jobb utan en livsstil som renskötarna lever med året runt.

Det finns geografiska variationer i hur renskötseln bedrivs i koncessionssamebyarna. Hur man väljer att agera för att få en produktiv renhjord är upp till var och en. Det är en fördom att alla koncessionssamebyar utfordrar sina renar i hägn. En del byar utfodrar inte sina renar alls. I andra utfordras renarna vid behov. Vissa byar utfordrar sina renar mer än andra. Om renarna står i hägn under vissa perioder eller inte skiljer sig från by till by. I de byar där hägn används så beror det på att det finns mer konkurrerande markanvändning än i fjäll- och skogssamebyarnas områden.

Korju sameby har 270 renägare varav många är aktiva. Det är ganska många av renägarna som tar hem sina renar under vissa perioder och har dem i hägn. Den största renhjorden är dock på frigång. Renarna äter både foder och naturbete. Renarna får gräva på egen hand för att sedan komma tillbaka till hägnet för att äta när de känner för det.

Pirttijärvi sameby liknar sin renskötsel med den som bedrivs i skogssamebyarna. Renskötseln i byn är naturbetesbaserad förutom vissa perioder då renskötarna måste ta till stödutfodring.

Liehittäjä sameby bedriver renskötsel på samma sätt som innan koncessionssystemet infördes. Rensköterna flyttar renarna på samma leder, stigar och berg. Renskötseln är beroende av vinterbetet innan samebyn flyttar uppåt i landet. Familjen som verkar i koncessionsbyn har försörjt sig på renskötsel i många generationer.

Sattajärvi sameby utfordrar 90 procent av sin vinterhjord. Renarna kommer själva till hägnet när betet är dåligt. Rensköternas arbete med att samla renarna blir därmed ytterst litet. Det går även åt mindre bränsle till skotrar. Det finns koncessionshavare i Sattajärvi sameby som lever på renskötseln.

Tärendö sameby har fyra eller fem platser med foder där renarna får komma och gå som de vill. Hägn används inte längre.

Ängeså sameby flyttar mellan olika betesland beroende på årstid. Det finns gamla samevisten i området. Under barmarkstiden sker renskötselarbetet till fots och med vallhund. Vintertid sker det med skoter. Det är samma form av renskötsel som bedrivs i skogssamebyarna Vittangi och Gällivare. Skogsbruket och klimatförändringar gör att vinterbetet inte alltid räcker och då kan renarna behöva stödutfodras. Familjen som verkar i byn har levt på

renskötsel i området under sju generationer. Under tiden när renskötsel nedan lappmarksgränsen var förbjuden flyttade familjen norrut ovan lappmarksgränsen med sina renar, för att sedan återvända när det var tillåtet igen. Det rör sig alltså om en obruten hävd.

Kalix sameby flyttar med sina renar på samma sätt som Liehittjä sameby. Sommartid betar renarna i Kalix samebys norra delar. Vintertid nyttjar man renlavhedarna i söder, så som Vitheden och Grundträsk. För att undvika konflikt med bönderna försöker samebyn få renarna att stanna högre upp så att de inte ska beta på åkrarna.

7.3 Etnicitetskravet

I 85 § anges att den som ska vara koncessionshavare i en koncessionssameby måste vara same. Det råder delade uppfattningar bland koncessionssamebyarna om huruvida det här etnicitetskravet ska tas bort, förändras eller finnas kvar som det är. Det kan också finnas olika åsikter inom koncessionssamebyarna. Generellt kan sägas att koncessionssamebyarna som gränsar mot Finland vill ta bort eller förändra kravet, medan resterande vill ha kvar det som det är.

Kalix, Liehittjä, Pirttijärvi, Tärendö och Ängeså samebyar anser att etnicitetskravet ska vara kvar oförändrat. De bedriver samisk renskötsel på områden där det finns gamla samiska visten. Det handlar om en långvarig tradition som alltid har fungerat väl. Om kravet skulle tas bort finns det en risk att koncessionssamebyarna hamnar i en sämre ställning gentemot skogs- och fjällsamebyarna. Om deras renbetesrätt ifrågasätts av Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) kan det resultera i ett hårdare tryck mot deras renbetesmarker. Även acceptansen från Sametinget skulle riskera att minska om kravet tas bort. Koncessionsområdet skulle förslagsvis kunna delas upp geografiskt så att Kalix, Liehittjä, Pirttijärvi, Tärendö och Ängeså samebyar ska ha en koncessionsinnehavare av samisk börd medan Sattajärvi och Korju inte behöver ha det. En annan lösning skulle kunna vara att Kalix och Pirttijärvi samebyar görs om till skogssamebyar med krav på att ta emot skötesrenar. Ängeså sameby vill bli skogssameby med rätt att ta emot skötesrenar, det ska inte vara ett krav.

Sattajärvi sameby anser att etnicitetskravet ska tas bort eller i vart fall förändras på så sätt att ordet tornedaling läggs till. Tornedalingar, kväner och lantalaiset vill erkännas som ett urfolk. Om koncessionssystemet måste vara

kvar så ska tornedalningar, kväner och lantalaiset kunna ansöka om koncession på egna meriter. De ska inte behöva luta sig på en annan minoritet för att upprätthålla sin kultur, där renskötsel ingår. Det är mycket svårt att hitta en person med samiskt påbrå som dessutom är intresserad av rollen och uppdraget som koncessionshavare i Sattajärvi sameby. Under vissa perioder har Sattajärvi sameby, precis som flera andra koncessionssamebyar, behövt ta in personer som formellt har uppfyllt gällande kriterier fastän det operativa ansvaret för renskötseln sedan funnits hos andra personer. Det är dessutom omodernt och varken lämpligt eller nödvändigt att en yrkesroll eller kvalifikation ska vara kopplad till etnicitet.

Korju sameby vill att etnicitetskravet ska tas bort. Precis som i Sattajärvi sameby har man i Korju sameby ibland varit tvungen att använda sig av personer som formellt har uppfyllt gällande kriterier, men som inte haft det operativa ansvaret för renskötseln. Det finns en risk för att det blir så igen längre fram.

7.4 Koncessionsbeslutet

Liehittjä sameby anser att koncessionen borde utfärdas för samebyn i stället för enskilda personer. Resterande samebyar som närvarade vid mötet har inte tagit ställning till frågan.

7.5 Koncessionstiden

I 85 § sista stycket anges att koncession meddelas för viss tid, högst tio år. I praktiken meddelas ofta femåriga koncessioner. Koncessionstiden på fem år är alldeles för kort. Som renskötare krävs det att man satsar minst 20 år för att bygga upp en renhjord som går att försörja sig på. Tiden på fem år ger ett dåligt investeringskydd. Den korta tiden innebär att det finns en osäkerhet i verksamheten som gör det svårt att få barnen att vilja satsa på renskötsel.

7.6 Bosättningskravet

Det finns ett bosättningskrav i 85 § rennäringslagen som anger att den som äger skötesrenar måste vara bosatt i koncessionsområdet. Detta bosättningskrav bör ändras från koncessionssamebyns område till länet. De som bor i Malmfälten och arbetar i gruvan har inte rätt att ha renar i hembyn där man har sin fritid och sitt huvudsakliga liv. Även ”riket” har diskuterats som bosättningskriterium men då har man ingen praktisk anknytning till orten. Kravet på att äga eller bruka en jordbruksfastighet bör däremot finnas kvar.

7.7 Kravet på att barn ska vara hemmavarande

Det finns ett krav i 86 § på att barn till koncessionshavaren måste vara hemmavarande för att få vara medlemmar i koncessionssamebyn. Detta krav bör tas bort. Om barnet väljer att flytta hemifrån för att studera i till exempel Umeå så har barnet inte längre rätt att ha renar, och tappar därmed sin anknytning till kulturen.

7.8 Förvärvsarbetskravet

I 85 § andra punkten anges att den som tidigare har haft koncession i ett område kan få ha skötesrenar i koncessionssamebyn, om denne inte har övergått till annat förvärvsarbete. Det här rekvisitet borde lättas upp på något sätt. Det kan uppstå konstiga situationer. Ett exempel är att en renskötare sparar i aktier och den huvudsakliga inkomsten under ett år består av utdelning. I sådana fall skulle den personen enligt förvärvsarbetskravet inte få ha lov att ha skötesrenar i koncessionssamebyn. Många renskötare har sidoinkomster under lugnare perioder i renskötseln.

7.9 Kravet på övervägande nytta för orten

I 85 § sista stycket anges att koncession får lämnas endast om fortsatt renskötsel inom området är till övervägande nytta för orten. Kravet på att renskötseln bedöms vara till övervägande nytta för orten borde ändras. Något som har pågått så här länge skulle inte ha funnits kvar om det inte varit till gagn för orten. Det ligger i sakens natur. Det är inte rimligt att samebyn ska ha bevisbördan för att påvisa nyttan med renskötseln för att få fortsätta. Ett sådant krav resulterar lätt i en jämförelse mellan antalet arbetstillfällen som olika verksamheter genererar. Kravet bör i stället formuleras så att det är den som invänder mot koncession som ska påvisa att koncessionsrenskötsel ger upphov till störningar. Rekvisitet skulle kunna vara att koncession inte får lämnas om det är ”till betydande olägenhet för orten”.

7.10 Samebyns ekonomi

Bestämmelserna om samebyarnas ekonomi i 40–47 §§ rennäringslagen bör ses över, exempelvis 40 § om att kostnaderna för renskötseln fördelas efter rennehavet och 44 § om att samebyns kostnader fördelas slutligt mellan de renskötande medlemmarna efter varje räkenskapsår. Regelverket innebär att kassan i byn måste nollas varje räkenskapsår. När lagen skrevs fanns inte samma kostnader förknippade med renskötseln som finns i dag. Regelverket

innebär också att koncessionssamebyarna inte får ta ut sköteslega för slaktrenar. Det beror på att kostnadsfördelningen som huvudregel (jämför 69 § rennäringslagen) ska utgå från det renantal som följer av renlängden, där slaktrenar alltså inte ingår eftersom renlängden upprättas efter slaktuttag och innan kalvning. Det borde vara möjligt att ta ut en sköteslega även för slaktrenarna eftersom dessa ingår i renhjorden och innebär lika mycket jobb som andra renar fram till att de slaktas. Kostnader för slaktren borde kunna debiteras per renägare. Det här är en sak som koncessionssamebyarna borde kunna bestämma över själva.

Ängeså sameby anser att det inte är nödvändigt för koncessionssamebyarna att kunna bedriva annan verksamhet än renskötsel (jämför 9 § tredje stycket rennäringslagen). Resterande samebyar som närvarade vid mötet har inte tagit ställning till frågan.

7.11 Röstningsregler

Liehittjä och Ängeså samebyar anser att reglerna om röstning fungerar väl. Resterande samebyar som närvarade vid mötet har inte tagit ställning till frågan.

7.12 Samebyns sanktionsmöjligheter

Det borde finnas sanktionsmöjligheter som koncessionssamebyarna kan ta till mot en medlem som är illojal eller uppenbart motarbetar byns intressen. Det borde även finnas en uteslutningsklausul som koncessionssamebyarna kan använda och därmed slippa långdragna rättsprocesser.

7.13 Renantal

Frågan om högsta antal renar i en koncessionssameby bör även i fortsättningen beslutas av länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut om vem som får ha ett visst antal renar bygger på ansökan som lämnats in. Ansökan är i sin tur förankrad i koncessionssamebyn. Det är bra att länsstyrelsen fördelar antalet renar mellan de olika renägarna i koncessionsbeslutet.

I 88 § sista stycket anges att för samma hushåll får hos en koncessionshavare finnas högst 30 skötesrenar i vinterhjord. Den bestämmelsen borde ändras på så sätt att antalet kan överskridas om koncessionssamebyn i övrigt håller sitt högsta tillåtna antal renar. Liehittjä och Ängeså samebyar anser att en förutsättning för detta är att det totala antalet skötesrenar i vinterhjord inte överskrids med en över tid stor marginal. Förändringen handlar dels om att möjliggöra ett större renantal i perioder, dels om att knyta skötesrenarna till

en person eller ett renmärke i stället för ett hushåll. Antalet renar varierar naturligt. Det finns personer som har 30 renar men som vill ha mer. Om två personer som äger skötesrenar flyttar ihop så får de plötsligt bara ha 15 renar per person. Om de även har vuxna barn som bor hemma så blir det ju ännu färre per person. De som vill satsa på att utveckla sina renskötsel företag borde få möjlighet att göra det. Så länge koncessionssamebyns totala renantal inte överskrider och man är överens internt så borde det inte vara några problem. Det finns en outnyttjad potential i skötesrenarna.

7.14 Kravet på att ta emot skötesrenar

Av 88 § femte punkten framgår att koncessionsbeslutet ska ange i vilken mån koncessionshavaren är skyldig att ta emot skötesrenar. Koncessionssamebyarna har en förståelse för att de måste kunna samexistera med andra näringar i området. Det är nödvändigt att kunna komma överens med markägarna eftersom det annars inte finns någon möjlighet för dem att bedriva sin verksamhet. Skötesrenarna leder till en större acceptans och ömsesidig förståelse mellan markanvändarna. Koncessionssamebyarna får också en del inkomster genom systemet med skötesrenar. Däremot måste koncessionssamebyn ha möjlighet att neka oönskade medlemmar. Det har hänt att det blivit konflikt om skötesrenar och det finns rättsfall som behandlar kravet på att ta emot skötesrenar. Det innebär att koncessionssamebyarna även fortsättningsvis bör vara skyldiga att ta emot skötesrenar, men att det bör vara tydligt under vilka förutsättningar det ska ske.

7.15 Skogsbruk

Skogsbruket har försämrat förhållandena på stora arealer renbetesmark i koncessionsområdet.

Koncessionssamebyarna har enligt FSC-certifieringen inte rätt till samma form av samråd (samplanering) med Sveaskog som skogs- och fjällsamebyarna har. Det innebär i praktiken att det är upp till koncessionssamebyarna att initiera kontakten med Sveaskog och inte tvärtom. Situationen grundas i att Sveaskog bedömer att koncessionssamebyarna inte har sedvanerätt till renbete. Koncessionssamebyarna har alltså ett sämre rättsligt skydd för sin verksamhet. Det är viktigt att samebyarna i koncessionsområdet får samma rätt som övriga samebyar att samråda med skogsbruket. Koncessionssamebyarna måste också ha möjlighet att skydda betet för sina

renar och kunna planera renskötselarbetet efter det. Införandet av den senaste FSC-standarden har ändå lett till att Sveaskog numera är mer noga med att föra dialog med koncessionssamebyarna. Det gör att koncessionssamebyarna har möjlighet att påverka åtminstone en del saker. Däremot har koncessionssamebyarna ingenting att sätta emot när det verkligen gäller. Sveaskog är lättare att ha kontakt med nu jämfört med för några år sedan.

7.16 Jakt

Renskötseln i koncessionsområdet påverkas negativt av jakt. Det kan komma jägare söderifrån som inte har renvana hundar. Rensköterna som har GPS-märkta renar kan se att dessa stressas av jakthundar och vallas fram och tillbaka mellan olika jaktlag. Sättet att jaga har förändrats. Under älgjakten flyttar renarna på sig mer än vad som är önskvärt och normalt. Sattajärvi sameby har sett att deras sändarförsedda renar under vissa dagar kan förflytta sig långa sträckor. Det blir många sådana dagar när älgjakten pågår ända från september till januari. Sändarna ger positionsangivelse var tolfte timme och avståndet mellan dessa har i vissa fall varit uppemot en och en halv mil. I praktiken kan renen (som ofta har en årskalv om det är en vaja) ha sprungit ungefär fyra gånger så långt som den sträcka som visas fågelvägen. Allt detta påverkar renarna negativt och försvårar samlingen under hösten.

7.17 Relationen till Sametinget och övriga samebyar

Det är tydligt att Sametinget och övriga samebyar ser ner på koncessionssamebyarna. Det stämmer inte att koncessionssamebyarnas renskötsel endast är en bisyssla eller ett fritidsintresse. Det är fråga om ett kulturarv och en näring som har funnits i området i flera hundra år. Koncessionssamebyarna tar ansvar och arbetar hårt för att föra vidare renskötseln till nästa generation. Det finns ett hot från fjäll- och skogssamebyarna. Varje gång Länsstyrelsen i Norrbottens län prövar en ansökan om koncession så finns det skogssamebyar som motsätter sig detta och som säger att de anser sig ha bättre rätt till renskötsel på markerna. Sametinget fick i uppdrag att bland annat undersöka frågan om samebyarnas organisation och att i nära dialog med koncessionssamebyarna se över hur renskötseln bedrivs. Detta gjordes dock inte, utan i stället blev koncessionsrenskötseln totalt osynliggjord. Händelsen är anmäld till Justitieombudsmannen.

Mötesdeltagarna har läst anteckningarna och lämnat synpunkter.

8. Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

8.1 Om minoriteten

Den meänkielitalande minoriteten har en nära samhörighet med finska Tornedalen. Eftersom Sverige och Finland historiskt varit ett och samma land så upplevs inte gränsen så skarp av naturliga skäl. Trots den gemensamma historien, kulturen och likheter i språket så ser man annorlunda på lagstiftning och rättigheter kopplat till renskötsel och etnicitet i de två grannländerna. I Finland är inte renskötseln i lag bunden till någon specifik etnicitet. Minoriteten har försörjt sig på jordbruk, renskötsel, fiske, jakt, handel och skogsbruk sedan hundratals år bakåt i tiden.

Sedan lång tid tillbaka känner tornedalingar, kväner och lantalaiset sig åsidosatta på olika sätt. Ett exempel är Selma Lagerlöfs berättelse *Nils Holgerssons underbara resa* som skrevs på uppdrag av svenska staten och där huvudkaraktären flög över Sverige utan att nämna någonting om Tornedalen. Boken kom ut år 1906 och blev den mest lästa boken i det svenska skolsystemet. Den meänkielitalande minoriteten blev utsatt för en försvenskningsprocess och fick inte tala sitt modersmål.

8.2 Sedvanerätt

Koncessionssamebyarna har sedvanerätt till renbete i koncessionsområdet. Däremot finns inte sådan urminnes hävd till jakt och fiske (för samebyarna) på koncessionssamebyarnas område som följer av Girjasdomen. Sedvanerätten innebär en rätt att låta renarna beta på andras mark, men renskötarna har också en skyldighet att samverka med markägaren för att förhindra konflikter och skador för jordbruket orsakade av ren. Detta är särskilt viktigt när det kommer till jordbruksmarker som utgör levebröd för markägaren. I den nya lagen bör det framgå tydligt att renbetesrätten i koncessionsområdet är civilrättslig och grundas i sedvana. Om kravet på koncession ändå måste finnas kvar så borde koncessionen utfärdas för byn i stället för till enskilda koncessionshavare.

8.3 Renskötseln

Renskötseln i koncessionsområdet har en nära samhörighet med renskötseln på andra sidan finska gränsen. Renskötarna på olika sidor av gränsen köper

avelsdjur av varandra. Lihittjäjä koncessionssameby slaktar en stor del av sina renar i Finland. Utvecklingen mot användandet av stödutfodring när naturbetet inte räcker är en naturlig utveckling i ett välfärdsland som även syns i Finland. STR-T efterfrågar en komparativ undersökning för att se hur renskötseln har organiserats på den finska sidan.

8.4 Etnicitetskravet

Den nuvarande lagens utformning är utdaterad. Det finns inga rimliga skäl till ett etnicitetskrav och STR-T ser att det är ett förlegat system. Det viktiga är att personen är kunnig inom renskötsel. Kunskapen om hur man bedriver renskötsel avgörs inte utifrån om man är same eller tornedaling.

Den meänkielitalande minoriteten har ägnat sig åt renskötsel under många hundra år men trots detta så är man i regelverket bunden till att samisk härkomst ska finnas hos koncessionshavare för att bedriva renskötsel. Renskötseln är ett kulturarv som ingår i minoritetens historiska kombinationsnäringsslag med jordbruk, skogsbruk, handel, fiske, jakt och renskötsel. Det ska vara upp till varje koncessionssameby att välja vem man vill ha som koncessionshavare.

Koncessionssamebyarna borde inte heta ”sameby” utan i stället kallas för renskötsselförening eller något liknande så som de också historiskt har kallats.

8.5 Kravet på att ta emot skötesrenar

Det ska även fortsättningsvis finnas ett krav på att koncessionssamebyarna ska ta emot markägares renar och det måste finnas ett system där renskötseln organiseras gemensamt. Det skulle troligen inte fungera att varje enskild renägare samlar, märker och i övrigt sköter sina egna renar. Systemet med skötesrenar kan på så sätt motverka polarisering. Systemet motverkar också konflikter mellan skogsbruk och renskötsel. I koncessionsområdena finns det inte några stora konflikter mellan renskötseln och skogsbruket.

8.6 Bosättningskravet

Kravet på att vara bosatt i koncessionssamebyns område bör tas bort. Det är många unga som bosätter sig i Kiruna för att arbeta men som har sin hemby i koncessionssamebyarna. Det bör vara samma regler för koncessionsrenskötseln vad gäller bostadsbanden som för de andra renskötsselformerna. STR-T ser fler nackdelar än fördelar med denna

begränsning, bland annat att den försvårar för renägare att behålla sina märken och därmed upprätthålla sin kultur.

Det måste fortsatt finnas en möjlighet att arrendera en jordbruksfastighet för att kunna få medlemskap i en koncessionssameby och därmed ett renmärke.

8.7 Muonio sameby

Det finns ett starkt motstånd från markägarna mot idén att Muonio sameby görs om till en skogssameby. Markägarna vill inte att Muonio sameby ska ha några utvidgade rättigheter i allmänningsskogen, exempelvis till att uppföra anläggningar eller jaga utan markägares tillstånd. Utvidgade jakträttigheter som resulterar i dubbelregistrerad jakt kan innebära en säkerhetsrisk. Det innebär också att man tappar kontroll över beståndet och viltvården.

Dessutom vill inte markägare förlora sin möjlighet och rätt att äga renar, vilket riskerar att bli fallet om kravet på att ta emot skötesrenar tas bort och det blir samebyn som avgör vem som får vara medlem och inte. Det är viktigt att tornedalingar, kväner och lantalaiset ska ha förutsättningar att kunna bibehålla och utöva renskötsel som en del av sitt historiska kulturarv. Det finns också en oro för att jakten och fisket ska påverkas. Det ”mullrar” sedan markägarna hört om Renmarkskommitténs PM 43.

8.8 Annan markanvändning

Koncessionsrenskötseln är van vid att kompromissa med markägarna. Konflikter i skogsbruket handlar inte i första hand om koncessionsrenskötseln utan om att länsstyrelsen undantar områden från avverkning för att det rör sig om gamla skogar. Kalhyggen förändrar renens beteendemönster. Då får man inte renarna att röra sig på samma sätt. När markerna förändras ändras också renarnas förflyttning. Det har fungerat bra med FSC-märkningen. Sveaskog kan inte längre bara köra över renskötseln. Det finns ingen annan stor skogsägare i området än Sveaskog och allmänningarna.

I koncessionsområdet förekommer konflikter med jordbruket i mindre omfattning än på andra platser. Jordbrukarna anser ibland att renarna förstör marker under barmarkstiden. Det finns dock en god samverkan mellan bönderna och flera av koncessionssamebyarna. Det finns också ett ömsesidigt beroende mellan renskötseln och jordbruket eftersom jordbrukarna i området producerar ensilage till renarna. Det ensilage som tillverkas och säljs för stödutfodring till koncessionssamebyarna säljs också

till flera fjäll- och skogssamebyar. Det innebär att även fjäll- och skogssamebyarna är beroende av att jordbruket finns.

Mötesdeltagarna har justerat anteckningarna.

SEKRETARIATSUNDERLAG

9. Länsstyrelsen i Västerbottens län

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde bland annat följande.

9.1 Markupplåtelser

Förutom jakt och fiske så sköter länsstyrelsen andra markupplåtelser enligt 32 § RNL och 2 § RNF. Myndigheten upplåter arrenden, vindskydd, arrangemang som tävlingar, ledningsrätt, skidliftar med mera. Upplåtelser för vandringsleder på leder och i naturreservat ingår inte, om det inte handlar om en större anläggning som till exempel ett naturrum. Bortsett från jakt- och fiskeupplåtelser handlägger Länsstyrelsen i Västerbotten ungefär 40–50 ärenden om markupplåtelser varje år.

När det gäller förlängningar av upplåtelser där villkoren inte ändras vill samebyarna att det ska ske en total omprövning. Där är länsstyrelserna och samebyarna inte eniga. Länsstyrelsen gör ingen sådan omprövning vid förlängningar om verksamheten på plats inte ändras. Skäl till att höra samebyn skulle kunna vara en större villkorsändring eller att den som har arrendet vill göra en större ut- eller tillbyggnad av till exempel en jaktkoja.

När det gäller helt nya upplåtelser har länsstyrelsen en restriktiv hållning. Det beror bland annat på att upplåtelse av arrende för en ny stuga ofta medför behov av upplåtelser till andra saker, till exempel vägar, avlopp med mera. Nya upplåtelser som kan upplåtas är verksamheter av mer tillfällig karaktär, exempelvis mark för en filminspelning eller evenemang/tävling.

I Västerbotten finns cirka 350 arrenden. Ungefär 250 av dem är jakt- och fiskekojor. Det är inte renskötarnas kojor utan ortsbefolkningens, och kojorna är kopplade till att arrendatorn har en jakt- och fiskerätt upplåten till sig. Ofta handlar det om en upplåtelse av rätt till husbehovsfiske eller älgjakt. Ibland är en arrendeupplåtelse kopplad till en annan prövning, till exempel att någon har ansökt om miljötillstånd för en gruva eller ett vindkraftverk.

Ett ärende om upplåtelse inleds genom en ansökan som sedan går på remiss till den sameby som berörs, och i vissa fall till Statens Fastighetsverk. Det krävs inga miljökonsekvensbeskrivningar i de här ärendena, utan det räcker att samebyn yttrar sig. Avgifterna från upplåtelsena ses som en intrångsersättning till samebyarna. Hur hög avgiften ska vara samordnas mellan länen. Tanken är inte att staten ska vara marknadsledande i

avgiftssättningen. För jakt- och fiskekojorna är avgiften låg; det kan handla om 800 kr per år. Det är en mycket enkel standard på kojorna som är i storleksordningen 10–15 kvm. När det gäller avgifterna för kronotorp har arrendatorn ett underhållsansvar, men betalar ingen hög avgift. På jaktkortet försöker man däremot sätta avgifterna så att det inte ska vara några underpriser – det går ofta att köpa billigare jaktkort på intilliggande marker.

9.2 Konsultationer

De nya reglerna om konsultationer med samerna har hittills varit svåra att tillämpa och orsakat förvirring och dubbelarbete i vissa fall. Det har ibland varit svårt att särskilja konsultationerna från de vanliga samråden, det vill säga med de som har rättigheter och där det redan sker regelrätta samråd. I dessa fall blir det dubbelarbeten och förvirrat. Ett arbete pågår mellan fjällänen där man försöker få klarhet i hur lagen ska tillämpas. Det vore bra om regelverket kunde stramas upp så att man inte konsulterar i de fall där man också samråder om samma sak. Det vore också bra om det var tydligare om konsultationer ska ske i ärenden som påverkar enskilda samer, eller hela det samiska folket. Många av de ärenden som är viktiga för samebyarna är dessutom undantagna från konsultationslagens regler, vilket gör att det inte blir så många tillfällen när konsultationslagen är tillämplig.

Ett exempel på en konsultation som har varit viktig är den som länsstyrelsen haft tillsammans med Naturvårdsverket i samband med att staten i en engångsinsats överflyttat stora marker till naturreservat och ersättningsmarker. Där fyllde konsultationen en viktig funktion, eftersom det inte skulle ha blivit något remissförfarande i det fallet.

Konsultationer ska ske även med samer som inte är medlemmar i samebyar om de kan påverkas i sin kulturutövning, men det är svårt att veta vilka dessa personer är och hur man ska nå dem.

9.3 Miljötilstånd

Länsstyrelsen är ofta tillsynsmyndighet i miljöprövningar och kan till exempel bevaka att rennäringen som allmänt intresse fångas upp i prövningen. Länsstyrelsen har följande synpunkter på tillståndsprocesserna.

- Från exploatörerna ifrågasätts ofta att samebyarna skulle ha rätt till ersättning för mötes- och arbetstid som de lägger ner på tillståndsprocesserna. Detta bör förtydligas i lag.

- Det passar inte in i tillståndssystemet att bestämma villkor om intrångsansättning till samebyarna i själva tillståndsbeslutet. Samebyn bör naturligtvis ha ersättning, men detta borde prövas separat och inte som ett skyddsvillkor. Ersättningsfrågan borde prövas senare, när man vet hur själva tillståndsbeslutet faktiskt blev och vilka villkor som ingår.
- Det allmänna intresset rennäring behöver tydligt bevakas (länsstyrelsen bevakar huvudsakligen riksintresset) oavsett hur den enskilda samebyn ställer sig till ansökan om miljötillstånd. Ibland har bolaget och samebyn gjort upp om ersättning, men det behövs en kontroll från det offentliga att det allmänna intresset rennäring beaktas. Det kan vara svårt att göra den kontrollen när bolaget och samebyn har avtalat utanför processen.
- Det vore idealt om Sametinget kunde ge ett mer detaljerat yttrande om hur det allmänna intresset rennäring påverkas av verksamheten som tillståndsprövas. Sametingets yttrande är i dagsläget ofta begränsat till att myndigheten håller med om vad den berörda samebyn har sagt.
- Det sker en enorm ökning av antalet tillståndsärenden. Den gröna omställningen förutsätter stora mängder energi och infrastruktur. Antalet ansökningar om kraftledningskoncessioner har till exempel ökat till ett 30-tal i år, jämfört med några enstaka tidigare år.
- I vissa situationer finns en märklighet i prövningen av riksintressen. Regeringen har till exempel sagt i ärendet om gruvbrytning i Kyrkberget att inte bara dagbrottet utan även sandmagasin ska ses som riksintressen för mineralbrytning. Men ett sandmagasin är inte geografiskt låst och skulle kunna placeras någon annanstans än där det stör renskötseln. Det är svårt att förstå hur mark kan anses som riksintresse för något som man kan flytta på.
- På länsstyrelsen har man möjlighet att beakta kumulativa effekter i tillståndsprövningen och att se saker ur ett landskapsperspektiv. På det sättet har länsstyrelsen en viktig roll i prövningen. På myndigheten finns både detaljkunskap och en regional överblick.

- Samebyarna har mycket god förmåga att beskriva sina behov på ett tydligt och detaljerat sätt. De förklarar hur olika områden har samband med varandra. Ibland kommer dock dessa utvecklade yttranden först i överklagandet av ett tillstånd. I tillståndsprocessen hade det varit till stor hjälp om den typen av underlag kunde finnas i första instans.
- Det finns ett starkt skydd för rennäringen i miljöbalken. Är påverkan så pass stor att rennäringensintresset skadas så kan det leda till ett avslag. Men är påverkan mer begränsad så kan man kanske styra den genom villkor, till exempel för var anläggningar ska vara.

9.4 Reservat

Samebyarna är positivt inställda till reservatsbildanden, för det ger dem långsiktiga förutsättningar för att planera renskötseln.

Det skulle inte gå att tillåta ett blädningsbruk i reservaten. I ett blädningsbruk avverkar man de äldsta träden, vilket inte är lämpligt i ett reservat. Det enda skogsbruk som kan tillåtas i ett reservat är möjligen en avveckling av contortatallsbestånd och naturvårdande insatser.

I ett reservat finns vissa möjligheter att genom föreskrifter skydda renskötseln. Däremot är många fjällreservat äldre och där saknas möjlighet för att exempelvis kunna meddela föreskrifter till skydd för renskötseln under en begränsad tid, om en sameby till exempel vistas på ett visst fjäll vid kalvning. Detta kan i dag göras för att begränsa terrängkörning men inte annan vistelse.

9.5 Renräkning och renbetesinventering

De tre fjällänen gör på tre olika sätt när det gäller renräkning. Länsstyrelsen ska utöva tillsyn, och det sker genom renräkning. I Västerbotten begär man att samebyarna lämnar in renlängderna som sedan lämnas över till Sametinget. I Västerbotten räknar man i en sameby om året. Det har gått till så att länsstyrelsen har anlitat en tjänsteman från Sametinget som är med vid den samebyns renskiljningar från september och framåt. Då görs en kontroll på plats av samebyarnas egen renräkning. Det sker alltså en kontroll, men den bygger helt på byarnas egna skiljningar och att man får med alla renar. Man får lita på att samebyarna gör så gott de kan – de har incitament att ha

kunskap om hur många renar de har. Det är även viktigt för samebyarna sinsemellan att renräkningen sköts.

Det vore intressant att göra en renbetesinventering, för det har inte gjorts på 40 år. Renbetet, ofta vinterbetet, är begränsande för hur högsta renantal sätts. Det vore lämpligt om man från regeringens sida gav ett uppdrag till länsstyrelserna om att göra en inventering, och budgeterade medel för det ändamålet. En betesinventering tar flera år och kostar pengar som länsstyrelserna inte har utan extra tillskott. Det skulle vara bra för tillsynen och säkert bra för samebyarna att få veta hur betestillgången rent faktiskt ser ut.

9.6 Övrigt

Det borde vara tydligt vem som är medlem i en sameby. Det finns i dag ingen laglig möjlighet att begära ut medlemslistor. Vissa personer säger själva att de är medlemmar, men samebyns styrelse håller inte med om det. Länsstyrelsen önskar att det fanns en lista över vilka som är medlemmar, eftersom flera av länsstyrelsens prövningar berör samebyar och ibland enskilda medlemmar.

Mötesdeltagarna har lämnat synpunkter och godkänt anteckningarna.

10. Länsstyrelsen i Norrbottens län

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

10.1 Arbetssätt och organisation

Länsstyrelsen har en miljöavdelning som samlar miljö-, fjäll-, vatten- och viltförvaltningsdelegationen. I dessa delegationer arbetar 150 av miljöavdelningens totalt 350 medarbetare. Länsstyrelsen arbetar tvärasektoriellt. Till exempel skickar Rättsenheten skrivelser på internremiss till Miljöenheten inför yttranden till Bergsstaten. Länsstyrelsen har en Rennäringsenhet som numera även hanterar rovdjursfrågorna. Den person som arbetar med rennäringsfrågor är själv renskötare och jurist. Det är en svårnavigerad miljö med olika pågående processer. En stor del av rennäringsfrågorna hanteras nu av Sametinget.

Länsstyrelserna agerar i enlighet med de lagar och regler som myndigheten har att förhålla sig till. Därutöver är det förutsättningarna i länet som påverkar hur den enskilda länsstyrelsen väljer att arbeta inom dessa rättsliga ramar. Av de tre länsstyrelserna som hanterar frågor om rennäring har den i Norrbotten det största antalet samebyar att hantera. Därutöver handlägger länsstyrelsen i Norrbotten även ansökningar om koncessionsrenskötsel.

Det finns ett behov av att effektivisera handläggningen av tillståndsärenden av betydelse för den gröna omställningen. Det finns därför en lokal samordningsgrupp där bland annat företag och myndigheter deltar. Inom samordningsgruppen finns även en särskild rennäringsgrupp. Tanken är att förenkla tillståndsprocesserna genom att pröva alla frågor sammanhållet. De två senaste mötena har handlat om rennäringsfrågor. Länsstyrelsen ser ett behov av aggregerade samråd. Sámiid Riikkasearvi/Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Sametinget behöver involveras så tidigt som möjligt i tillståndsprocesserna. En rennäringsplan behöver också tas fram för hela länet.

10.2 Konsultationsordningen

När lagen om konsultationsordningen trädde i kraft var det inledningsvis lite svårt att förstå hur den skulle tillämpas. Länsstyrelsen arbetade sedan tidigare med samråd och genomförde till exempel årliga möten om jakt, fiske och upplåtelse med berörda parter. Det har man fortsatt med även efter att

lagen om konsultationsordningen trädde i kraft. Till dessa möten är samebyarna, Sametinget och SSR inbjudna. Sametinget visar inte lika stort intresse för konsultationsmöten som SSR, vilket kan vara en resursfråga. Det skulle vara olyckligt om konsultationsordningen skulle förstöra den löpande dialogen som redan finns.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har tagit fram en checklista som underlättar arbetet. Just nu arbetar chefsjuristen på Länsstyrelsen i Norrbottens län med att ta fram en version som är anpassad utefter förutsättningarna där. I dagsläget arbetar Länsstyrelsen i Norrbottens län på så vis att ärenden skickas på remiss till samebyarna, som sedan återkopplar till Länsstyrelsen i Norrbottens län för att meddela om konsultation kring frågan önskas.

10.3 Koncessionssystemet

Länsstyrelsen upplever att konflikterna kring koncessionsrenskötseln ökar. Särskilt sker detta i förhållande till markägare som inte vill ha skötesrenar och som arrenderar ut sin mark till lantbrukare. Det går inte att undanta åkrarna från koncessionsområdet. Det genererar även merarbete för Länsstyrelsen i Norrbottens län som behöver medla mellan lantbrukarna och samebyarna.

Uppgiften från koncessionssamebyarna om att de inte kan ta ut en sköteslega för slaktrenar är ingenting som länsstyrelsen känner igen.

Länsstyrelsen tycker att det är lämpligt att koncession beviljas för fem år i taget. Utgångspunkten är att personer som har koncession får fortsatt koncession om allting fungerar med styrelsen eller medlemmarna i byn.

Systemet med skötesrenar är självreglerande. Antalet skötesrenar som koncessionshavaren är skyldig att ta emot bestäms i tillståndsbeslutet. Tillståndsbeslutet baseras på ansökan från samebyn, vilken i sin tur är förankrad hos styrelsen.

10.4 Renantal i Norrbottens län

Länsstyrelsen har riktlinjer för hur högsta renantal ska fastställas. Det nuvarande högsta tillåtna renantalet beslutades på 1940-talet. Det finns ingen vedertagen metod för att ändra renantalet.

Till följd av att renar skadas vid tåg- och bilolyckor samt av rovdjur och andra störningar ligger det faktiska renantalet i nuläget på ca 75 procent av det tillåtna. Det är oroväckande lågt.

Länsstyrelsen utövar tillsyn över högsta renantal. Samebyarna ska årligen räkna renarna och upprätta en renlängd. Länsstyrelsen utövar tillsyn genom att välja ut ett antal samebyar varje år för kontroll av samebyns egen renräkning i fält. Det är alltså inte så att tjänstemän från länsstyrelsen räknar renarna själva, utan de kontrollerar bara att allt går rätt till. Länsstyrelsen kontrollerar också att alla samebyar ger in renlängden varje år.

Om en sameby har för många renar kan länsstyrelsen förelägga samebyn att vid vite slakta ner renhjorden till högsta tillåtna antal. I dagsläget riktas sådana vitesförelägganden mot samebyn eftersom länsstyrelsen län inte känner till om det finns stämmobeslut på hur många renar varje renskötare får ha.

10.5 Renbetesinventering

Ansvar för renbetesinventering ligger på Sametinget. Kompetensen för det finns inte kvar på länsstyrelsen.

Samebyarna genomför viss renbetesinventering själva. Sametinget genomför katastrofinventering.

10.6 Riksintressen

De områden som är utpekade som riksintressen i dag stämmer inte överens med hur samebyarna ser ut i dag. Det saknas ett landskapsperspektiv eftersom beslut om riksintresseområden baseras på de olika kommunernas politiska beslut. Regeringen vill att riksintressena vindkraft respektive rennäring ska fungera på samma mark. Det är Sametinget som hanterar frågor om rennäringen som riksintresse.

10.6.1 Miljötillstånd

Samebyarna menar att det fortfarande inte tas hänsyn till kumulativa effekter för renskötseln i provningar av miljötillstånd. Det här är en fråga som myndigheterna och domstolarna bör ta hänsyn till. Länsstyrelsen anser att det behövs ett helhetsgrepp för intrång i renskötselrätten. Där ingår aggregerade samråd. I stället för att använda institutet för riksintressen så

borde man kunna använda en regional renskötselplan för att bedöma varför vissa områden är viktiga för rennäringen.

10.7 Upplåtelser ovanför odlingsgränsen

Länsstyrelsen har två olika roller när det kommer till markupplåtelser ovanför odlingsgränsen. Å ena sidan är länsstyrelsen en myndighet som ska pröva om en markupplåtelse ska tillåtas, å andra sidan förvaltar länsstyrelsen marken som företrädare för staten som markägare.

10.7.1 Älgjakt

Älgarna är uppe på fjällen under sommaren och i älvdalarna på vintern. Betesskador där älgarna vandrar och samlas på vintern utgör ett stort problem för skogsbruket i Norrbotten. Skogsvårdslagen tar inte hänsyn till att det finns älgvandningsstråk. Jaktsäsongen har förlängts till januari men det är ingen som vill jaga då för att det är för mycket snö. Det här är någonting som länsstyrelsen diskuterar och utvärderar i viltförvaltningsdelegationen varje år. Länsstyrelsen har nära kontakt med både jägarna och samebyarna om hur jakten fungerar och hur älgstammen ser ut. Länsstyrelsen i Norrbottens län har ett förvaltningstänk för jaktupplåtelseerna.

I Norrbottens län har tre älgförvaltningsområden upprättats ovanför odlingsgränsen. En företrädare från jägarsidan är utbytt mot en företrädare från renägarsidan. I varje område finns det en älgskötselplan. Den lokala älgförvaltningsgruppen räknar ut hur många älgar som finns inom förvaltningsområdet och tar fram ett förslag på tilldelning. Sedan beslutar länsstyrelsen i enlighet med förslaget.

Dubbelregistrering eller trippelregistrering är inte längre något problem eftersom jaktlagen inte jagar samtidigt på samma ställe längre. När ortsbojaktlagen jagar så är samebyarna på sarvslakt och när sarvslakten är klar jagar inte ortsbojaktlagen längre.

Om det finns konflikter kring älgjakten så beror det på att vissa enskilda personer inte kan komma överens. Dessa specifika personer kan inte komma överens i andra sammanhang heller. Det handlar om dålig kommunikation mellan enstaka personer, men är inte ett tecken på att systemet med dubbelregistrering som sådant skulle fungera dåligt.

Ortsbojaktlagen består av ortsbor. Även samebymedlemmar deltar i dessa jaktlag för att de vill jaga tillsammans med sina vänner. Vissa samebyar bryr sig inte om att samebymedlemmar är med i Ortsbojaktlagen medan andra tycker att det blir otydligt vilken licens samebymedlemmarna jagar på.

10.7.2 Småviltsjakt

Länsstyrelsen upplever fler problem kopplat till småviltsjakten än till älgjakten. Det finns till exempel en samsyn bland jägarna om att utländska jägare kan störa jakten. Länsstyrelsen har därför prövat att senarelägga jaktstarten för utländska jägare de senaste två åren för att minska konflikterna.

Småviltsjakten är nära förknippad med viltvård. I dagsläget ser länsstyrelsen till exempel till att det sätts upp holkar, mårdfällor och att det bedrivs jakt på räv för att freda fjällräven. Om Renmarkskommittén föreslår förändringar i hanteringen av småviltsjakten måste det också säkerställas att det finns tillräckliga resurser för att bedriva viltvård. Det gäller även om viltvårdsansvaret föreslås bli delat.

Girjas sameby använder NatureIT för sina upplåtelser. NatureIT är en lösning som är framtagen av ett företag i Östersund och som både länsstyrelserna och andra myndigheter använder sig av.

10.7.3 Mark

Alla upplåtelser av mark ovanför odlingsgränsen i Norrbottens län har hittills gått genom rennäringsdelegationen, men lösningen är svåradministrerad.

Det är svåra upplåtelseärenden runt Kiruna eftersom rennäringsdelegationen är väldigt trängd där. Folk bosätter sig numera permanent i stora områden som enligt detaljplanerna ska vara fritidshusområden eftersom det är svårt att få tag på bostad i Kiruna. Dessa fritidshus var ursprungligen tänkta att fungera som enkla sportstugor åt gruvarbetarna på 40-talet. Numera är det fråga om betydligt större hus för åretruntbruk. När någon har bosatt sig permanent i ett fritidshus uppstår ökade behov av skolskjuts, postservice osv.

När länsstyrelsen bedömer om en markupplåtelse ska tillåtas eller inte (det vill säga om rekvisitet "avsevärd olägenhet" enligt 32 § rennäringslagen uppnås eller inte) överväger myndigheten om åtgärden rubbar förutsättningarna för fortsatt renskötsel på området och om den innebär att

samebyn på sikt inte kan hålla det högsta tillåtna renantalet. Situationen i Kiruna har egentligen på flera platser passerat den tröskeln för länge sedan. Det gäller även i förhållande till rekvisitet ”påtagligt försvårar” som är tröskeln för riksintressena.

Rennäringen kommer in i tillståndsprocessen först om ansökan ur alla andra aspekter har fått godkänt. Vid den interna hanteringen mellan olika enheter inom länsstyrelsen kan det förekomma olika bedömningar av om en verksamhet ska tillåtas eller inte beroende på vilket område enheten hanterar.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har ungefär tre fjällägenheter kvar och dessa underhålls av sig själva.

10.7.4 Samebyarnas avtal med exploatörer

Ibland träffar samebyar och exploatörer avtal innan ansökan om en tillståndspliktig verksamhet lämnas in. Detta i syfte att undvika överklaganden och långdragna tvister. Länsstyrelsen ska bevaka det allmänna rennäringensintresset oavsett vad de enskilda samebyarna vill. Det finns situationer där länsstyrelsen har sagt nej till en verksamhet men den berörda samebyn har sagt ja. Ibland vet inte länsstyrelsen att det finns ett avtal. Ibland kan länsstyrelsen uppfatta att det finns en överenskommelse utan att veta vad den överenskommelsen innebär.

Utifrån länsstyrelsens roll att bevaka rennäringen som ett allmänt intresse anser myndigheten att det kan vara problematiskt med de okända avtalen. Det blir en slitning mellan rennäringen som privat respektive allmänt intresse. Om exempelvis en sameby skulle sälja ut sina renbetesmarker så kan det få kedjefeffekter och påverka andra samebyar.

10.7.5 Avgifter vid markupplåtelser

Länsstyrelsen upplåter oftast mark mot en avgift, men det finns även upplåtelser som är avgiftsfria. Om en avgift tas ut är den marknadsmässig. En upplåtelse kan vara avgiftsfri om till exempel en ideell förening vill bygga ett vindskydd, en mindre anordning tillfälligt behöver sättas upp för forskning eller om länsstyrelsen behöver avhända sig någonting snabbt.

Länsstyrelsen fattar inte formella beslut om markupplåtelser för evenemang som till exempel Fjällräven Classic som är ett återkommande evenemang på Kungleden. Vid upplåtelse för idrottsevenemang gäller i stället samråd

enligt 12 kap. 6 § miljöbalken. Arrangören pratar med berörda samebyar utan länsstyrelsens inblandning.

10.8 Turism

Turismen runt Kebnekaise och omkringliggande vandringsleder har blivit mer omfattande på senare tid. Det förekommer många problem och klagomål kopplat till området runt Kebnekaise. För några år sedan var det relativt omfattande problem med helikopterflygningar till och från fjällstationen och att helikoptrar landade på Kebnekaise för att flyga ner trötta vandrare från fjället. Svenska turistföreningens (STF) stugor ingår inte i restriktionsområdena varför det går att landa och starta med helikoptrar var som helst där. En relativt ny företeelse är att helikoptrar används för heliskiing. Det är någonting som påverkar både rennäringen och friluftslivet. Länsstyrelsen har haft en dialog med STF om detta och STF har själva minskat på sin användning av helikopter.

När Transportstyrelsen har begärt att länsstyrelsen ska yttra sig inför tillståndsprövningar har länsstyrelsen valt att tolka begreppet ”naturmiljön” extensivt för att i sitt remissvar till Transportstyrelsen kunna yttra sig även med hänsyn till rennäringen.

10.9 Terrängkörning

Norge och Finland har mer strikta regler för terrängkörning än Sverige. Här får folk köra hur de vill utanför restriktionsområdena. Skotrarna kör sönder myrar långt under marken. Vid Tretrikersröset får skoter endast köras på vissa leder men många skotersafariföretag struntar i det.

10.10 Tillsyn

Länsstyrelsen utövar tillsyn över exempelvis jakt, fiske och terrängkörning. Det finns mycket positiva effekter i områden där man har förstärkt tillsynen kring fiske eller otillåten terrängkörning. Tillsyn har effekt oavsett om det går att lagföra personen. Det handlar om att visa sin närvaro. De flesta människor sköter sig och uppskattar därför tillsynen. Länsstyrelsen har sex personer som kan vara ute på tillsyn. Det finns också en tillsynsamordnare.

Girjas sameby har vänt sig till Länsstyrelsen för att få hjälp med tillsynen. Det här är någonting som länsstyrelsen inte har resurser för. Om Girjas sameby väljer ut personer som får utbildning och sedan förordnar dessa som naturbevakare så kan samebyn själva sköta tillsynen.

10.11 Renvaktarstugor

Renvaktarstugor är till för renskötseln. Det är inget fritidshus. Det behöver tydliggöras i rennäringslagen hur dessa stugor får användas. Om det är stugor som ska hyras ut så ställs det andra krav på dem än vad det gör på renvaktarstugor, till exempel om brandsäkerhet. Samebyarna är olika noggranna när det gäller uppförandet och hanteringen av renvaktarstugor. Vissa samebyar ansöker om arrende för allt som inte utgör renvaktarstuga i strikt mening, medan andra inte ens ansöker om bygglov för nya byggnader. Om det byggs renvaktarstugor utan bygglov i känsliga områden så är det ett problem, bland annat eftersom det leder till en ökad terrängkörning.

Länsstyrelsen har noterat att renvaktarstugor hyrs ut till turister för jakt och fiske och att terrängkörningen ökar i samband med detta. Det här är någonting som kan öka om samebyarna tar över upplåtelseerna av jakt och fiske.

Mötesdeltagarna har läst anteckningarna och lämnat synpunkter.

11. Länsstyrelsen i Jämtlands län

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

11.1 Markupplåtelser

Länsstyrelsen har cirka 400 pågående markupplåtelser. Det handläggs i dagsläget ganska få nya permanenta upplåtelser. Huvudsakligen beslutas sådana för ledningar, teknikbodar och andra mindre byggnader, mindre ändringar i befintliga upplåtelser samt övertaganden av arrenden. Beslut fattas även om tillfälliga upplåtelser för tävlingar. Antalet ärenden har ökat jämfört med situationen för 5–10 år sedan. Ökningen beror bland annat på att fler arrangörer vill verka på renbetesfjällen vilket innebär att en bedömning behöver göras mellan vad som ingår i allemansrätten och vad som inte gör det och därmed kräver en upplåtelse.

Prövningen av en upplåtelse sker efter yttrande och/eller konsultation från berörd sameby, och ibland från SSR och Sametinget efter konsultation. Samebyarnas yttranden kan vara till hjälp, men är ofta korta och grundade i en helhetsbedömning som leder till att samebyn säger nej på grund av att den menar att det redan finns för stora intrång som påverkar renskötseln i området. Samebyarna har sällan tid att skriva längre yttranden, men det går ibland att få ett mer utvecklat svar via telefon. Det är svårt att ge yttrandena den tyngd de ska ha enligt förarbetena när de är korta och inte specifikt alltid handlar om hur just den aktuella upplåtelsen påverkar renskötseln. Vissa saker är självklara, såsom att störningar vid kalvning, renskiljning och liknande aktiviteter påverkar rennäringen, men när det inte är sådana tider är det svårare att bedöma inverkan på renskötseln. Ytterligare ett problem är att den praxis som finns angående rekvisitet avsevärd olägenhet inte ger tillräcklig ledning för bedömningen.

Arrangemang är en stor fråga för länsstyrelsen. Ett exempel är tävlingen Fjällmaraton, som har beviljats upplåtelse sedan 2005. I år nekade länsstyrelsen upplåtelse i vissa delar, men det beslutet ändrades av regeringen. Länsstyrelsernas bedömning av vilka aktiviteter som kräver upplåtelsebeslut skiljer sig åt. Länsstyrelsen i Jämtland anser att det behövs ett beslut om upplåtelse för alla aktiviteter som inte kan utföras med stöd av allemansrätten. Länsstyrelsen i Norrbotten har en annan uppfattning, liksom Naturvårdsverket, som anser att i de fall där deltagarantalet är för högt för

att en aktivitet ska rymmas inom allemansrätten är det markägaren, Statens Fastighetsverk, som ska ge godkännande. Det går vidare inte att säga ett fast antal deltagare för när en aktivitet inte kan genomföras med stöd av allemansrätten.

De som bedriver organiserade aktiviteter som kan utföras med stöd av allemansrätten rekommenderas att anmäla det till länsstyrelsen. Exempelvis skolor som vill vandra, arrangemang av turer, kurser och utbildningar (skidåkning, toppturer med mera). Länsstyrelsen försöker samordna så att det inte till exempel ska vara fem skolklasser på samma plats. Man försöker hantera det allemansrättsliga nyttjandet i storgrupp genom anmälningsärenden. Samarbetet med samebyarna i den här delen har inte fungerat så bra, eftersom yttranden sällan kommer in, möjligen för att samebyn ser till helheten och därför inte tar sig tid att yttra sig i den här sortens småärenden samt att de hur som helst inte får ett överklagbart beslut.

De mest brännande frågorna är tävlingarna, som är återkommande varje år. De som arrangerar tävlingarna tycker att något som pågår en dag inte kan vara en så omfattande störning. Länsstyrelsen anser att den dock ska se till helheten d.v.s. kumulativa effekter. Att helheten ska beaktas har dock aldrig uttalats i praxis.

STF:s arrende är den enda större upplåtelsen. STF har 13 stugor i området. Många frågar varför inte de kan få ha en fritidsstuga när STF har 13. Det finns några jakt- och fiskekojor, men inte så många. Det finns även några statliga stugor som används av naturbevakare som förråd.

11.2 Behov av förändring i lagstiftningen

11.2.1 Rekvisitet avsevärd olägenhet

Det behövs en definition av vad avsevärd olägenhet är. Det är otydligt hur bedömningen ska gå till, och vad man ska ta hänsyn till. I och med att det är svårt att bedöma påverkan så behövs tydligare lagstiftning. Länsstyrelsen kan inte alltid avgöra hur det som samebyn säger ska bedömas enligt lagens rekvisit. Länsstyrelsen tar hänsyn till kumulativa effekter, men att man gör det ifrågasätts av många. Vissa samebyar får så många småupplåtelse i sina områden att de någon gång kommer att nå taket för när påverkan på renkötseln går utöver vad som kan tillåtas.

Frågan är var ribban för avsevärd olägenhet ligger. Vid en endagsaktivitet är det klart att renskötsel kan bedrivas på området dagen efter men om det är flera tävlingar på olika områden under en kortare tidsperiod är det svårare att bedöma.

Det görs i dagsläget inga skillnader mellan allmännyttiga ändamål och privata. Bör bedömningarna göras på olika sätt vid upplåtelser för allmännyttiga ändamål respektive enskilda ändamål?

Det behövs ett förtydligande av om all nyttjanderätt ska upplåtas av länsstyrelserna. Det pågår en diskussion mellan länsstyrelsen och Naturvårdsverket om den frågan.

11.2.2 Avgifter

I förarbetena till gällande lag anges att avgifterna medför incitament för samebyarna att säga ja till nyttjanderättigheter. Länsstyrelsen upplever att detta inte stämmer, möjligen beroende på att avgifterna är för låga i förhållande till det extraarbete med renarna som intrången kan medföra. Inte ens när det gäller jaktavgifterna, som är väsentligt mycket högre än avgifterna för markupplåtelser, fungerar de som incitament. Många av upplåtelseavgifterna är ganska låga, och skulle kunna höjas, men det är tveksamt om det skulle hjälpa. Om samebyarna ska säga ja måste det finnas större incitament för dem. Det är svårt att hålla sig inom en rimlig avgift för upplåtelsen om det samtidigt ska vara ett incitament för samebyn att tillåta intrånget.

11.2.3 Servitut

Länsstyrelsens och Statens fastighetsverks tolkning är att servitut inte ingår i 32 §, eftersom servitut inte är en nyttjanderätt. Servitut prövas därför inte utifrån bestämmelserna i rennärlagslagen. Samebyarna hör ibland av sig med frågor om servitut, särskilt som de kan påverkas lika mycket av ett servitut som av en nyttjanderätt. Samebyarna uppfattar det som orimligt att det bara beror på tekniska termer i lagstiftningen att servitutsupplåtelser inte prövas enligt rennärlagslagens regelverk. Effekten är att det inte fattas något överklagbart beslut i fråga om servitut, utan att servitutsavtalet bara blir en åtgärd som Statens Fastighetsverk vidtar i egenskap av fastighetsägare.

11.2.4 Reservatsföreskrifter

I den gamla naturvårdslagen kunde man ha reservatsföreskrifter som syftade till att skydda rennäring. Någon sådan möjlighet finns inte nu i miljöbalken.

11.3 Störning av betesron

Störningar av renarnas betesro ser länsstyrelsen inte som någon avsevärd olägenhet enligt 30 § rennärlagen.

För en del samebyar är bägaren fylld vad gäller vilka verksamheter som kan accepteras redan vid det allemansrättsliga friluftslivet. Allt utöver det blir en störning som samebyn inte kan tåla. Det förekommer att en sameby ansöker om avlysningar av alla jaktområden under långa perioder med argumentet betesro. Det är inte förenligt med regelverket, enligt vilket avlysningar ska vara begränsade i tid och rum.

Vissa samebyar har problem med att renarna tar sig in på privata marker. Merarbete på grund av att flytta renarna tillbaka till rätt plats efter att de (möjligen på grund av störningar till följd av en upplåtelse) har flyttat sig till olämpliga platser ser länsstyrelsen generellt inte som någon avsevärd olägenhet. Länsstyrelsen har ingen möjlighet att bedöma var hjorden skulle ha varit om det inte hade pågått ett visst arrangemang på en viss plats. Under de perioder när renarna behöver betesro så går de oftast inte i hjordar utan separerat, vilket komplicerar bedömningen ytterligare.

11.4 Besöksnäring

Besöksnäringen är enormt stor i länet med 12,3 miljoner gästnätter. Det behövs leder som fungerar och inte stör rennäringen. Renen behövs självklart för värdet i friluftslivet. Renens närvaro är attraktiv för besöksnäringen och det är tack vare renbetet som naturvärdena är så höga och naturmiljön unik. Renskötsel i fjällen behövs alltså för turismens skull. Besöksnäringen måste dock styras för renskötselns skull. Ur ett makroperspektiv är det lätt att konstatera att alla inte behöver vara på fjället samtidigt på samma plats. Men ur ett mikroperspektiv påverkar sådana styrningar det enskilda turistföretagets resultat.

11.5 Terrängkörning

Länsstyrelsen har blandade erfarenheter av renskötarens terrängkörning. Det finns exempel på områden där det är väldigt sönderkört av samebyarnas terrängfordon. Dessutom finns vissa områden där norska renägare har kört

sönder marker. Det finns också exempel på privata markägare som inte vill att renskötare ska hämta renar från privat mark på grund av risken för att marken kan köras sönder av renskötarnas terrängfordon.

11.6 Renbetesinventering

Länsstyrelsen har enligt Rennäringslagen i uppdrag att fastställa samebyarnas högsta renantal. Renantalet bestäms bland annat med beaktande av vilket renbete som finns därför behövs en sammanhållen bild av hur tillgång och tillgänglighet till renbetet utvecklas över tid. Det finns behov av att göra en renbetesinventering, men det finns inte medel till det. Det har inte gjorts någon renbetesinventering på 40 år. En inventering måste avse både tillgänglighet till betet, och själva betets kvalitet. Det har hänt mycket sedan 70-talet, främst genom exploatering inom vinterbetesområden där vägar, kraftledningsgator, turismanläggningar, vindkraftverk m.m. påverkar både tillgång och tillgänglighet till renbete. En sådan inventering är även av vikt för att Länsstyrelsen ska kunna bedöma påverkan på rennäringen i miljötillståndprocesser. Det är svårt att göra en rättssäker bedömning utan en renbetesinventering.

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) har gjort ett arbete med renbruksplaner och stöttat samebyarna i det. Det är SLU som bäst kan svara på hur en renbetesinventering skulle gå till i praktiken och hur redan framtagen kunskap kan användas. SLU:s kompetens ligger i att bedöma vad som är det biologiskt mest lämpliga renantalet sett till vilket bete som finns på de marker som används av respektive sameby. Länsstyrelsen kan därefter göra avvägningar kring hur mycket av betet som faktiskt är tillgängligt med beaktande av olika intrång och annan verksamhet.

11.7 Renräkning

Alla samebyar ska räkna renarna i vinterjord och årligen redovisa detta i renlängder. Länsstyrelsen kan utföra en kontroll av samebyarnas egen renräkning. Länsstyrelsen kontrollerar räkningen i två till tre samebyar per år genom att med egen, eller med timanställd, personal åka till samlingarna som samebyn har inför skiljning och slakt. Kontrollen består i att den närvarande personalen räknar, kontrollerar och prickar på listor. Finns det renar någon annanstans som samebyn inte har samlat så har länsstyrelsen inget sätt att känna till det. Länsstyrelsen vet alltså hur många renar som samlas, men inte nödvändigtvis hur många renar samebyn har. Beroende på väder och vind

kan samlingarna misslyckas. Ibland läggs det mycket tid på ett otillfredsställande resultat. Här finns utrymme för utveckling.

11.8 För högt renantal hos en sameby

Enligt 15 § rennäringslagen bestämmer länsstyrelsen hur många renar varje sameby får ha. Enligt samma bestämmelse kan länsstyrelsen förelägga en sameby som har för många renar att åtgärda detta. Ett sådant föreläggande kan också riktas mot enskilda medlemmar i samebyn, förutsatt att samebyn har fattat ett beslut om hur många renar var och en av medlemmarna får ha.

En sameby inom länsstyrelsens område har fler renar än det högsta tillåtna antalet, och har dessutom problem med att man förlorat flera viktiga betesområden genom bland annat rättsprocesser. Att renantalet är för högt beror på intern oenighet om fördelningen av antalet renar bland medlemmarna. Länsstyrelsen har sedan lång tid försökt komma till rätta med renantalet i den här samebyn.

Den berörda samebyn anser att det är önskvärt att förelägganden om att sänka renantal riktas mot enskilda medlemmar i samebyn som har för många renar. Länsstyrelsen menar dock att detta inte fungerar, vilket har följande bakgrund. Samebyn har i år fattat ett stämmobeslut om hur det tillåtna antalet renar ska fördelas mellan medlemmarna. Det beslutet har överklagats till Sametinget, och det finns ingen prognos på hur lång tid den prövningen kommer att ta. Sametingets beslut kan sedan överklagas till förvaltningsrätten. Länsstyrelsens uppfattning är att dess tillsyn inte kan baseras på stämmobeslut som inte har vunnit laga kraft, eftersom risken finns att de kommer att ändras.

Deltagarna har fått ta del av anteckningarna och getts möjlighet att lämna synpunkter på innehållet.

12. Naturvårdsverket

Sekretariatet uppfattade att Naturvårdsverkets tjänstemän framförde bland annat följande.

Naturvårdsverket har i huvudsak tre ben i de här frågorna: markanvändning i skyddade områden, miljöprövning, och friluftsförhållanden. Dagens möte handlar framför allt om friluftsliv – frågor som syns i media och är mycket på tapeten just nu, inte minst i och med STF:s avtal om fjällstationerna i Jämtland.

12.1 Friluftsliv

I media är fjällstationerna och friluftslivet ofta mer omdiskuterat än jakten. Det är stora skillnader på olika håll i fjällkedjan, men i vissa områden har friluftslivet ökat betydligt. Det handlar framför allt om områden som ligger nära infrastruktur, till exempel Åre. En annan orsak till besöksmönstret är pandemin när fler personer semestrade i Sverige. Samebyarna beskriver att den växande turismen är en störningsfaktor nu på ett helt annat sätt än vad den tidigare har varit.

Naturvårdsverket har gjort en genomgång av naturvetenskaplig forskning om hur friluftslivet påverkar renskötseln. Syftet är att utveckla kunskapsläget kring de här frågorna och skapa en förbättrad förståelse hos myndigheter och andra aktörer som hanterar frågor som berör friluftsliv och dess påverkan på renskötsel. Det framgår tydligt i forskning att renen påverkas av människors närvaro, men det skiljer sig åt beroende på var störningen sker, när på dygnet, var i betesområdet störningen sker, med mera. Andra faktorer som kan påverka är förekomsten av insekter, väder, vilken typ av aktivitet som görs, och om det sker i skogsterräng eller på kalfjäll. Det är inte alltid enkelt för den som utövar friluftsliv att veta hur man tar hänsyn till renskötsel. Naturvårdsverket har även en pågående analys av hur många som rör sig i fjällen, genom datainsamling av mobiltelefontrafik i 27 fjällområden. Resultatet visar att det är stora skillnader i olika delar av fjällen på hur många människor som besöker området. Där besöksstrycket ökar är främst i områden där det finns tåg- eller flygförbindelser eller ett bra vägnät, till exempel i Jämtlandsfjällen. I områden längre bort från väg har besöksstrycket minskat markant de senaste åren. Enligt företrädare för renskötseln som

Naturvårdsverket har varit i kontakt med innebär ökningen att friluftslivet stör rennäringen mer än tidigare på vissa platser.

Friluftslivet bedrivs ofta med stöd av allemansrätten. Det är okej att nyttja allemansrätten i organiserad form och även för kommersiella syften. Gränsen för hur allemansrätten får utövas är att den inte får medföra nämnvärd/påtaglig olägenhet för fastighetsägaren eller annan organiserad rättsinnehavare (se *Forsränningsfallet*, NJA 1996 s. 495). Dessutom finns det en ”broms” i 12 kap. 6 § miljöbalken för den som ska bedriva verksamhet i naturen. Bestämmelsen innebär att om man ska genomföra en aktivitet som innebär att naturmiljön väsentligt ändras så ska man begära samråd hos länsstyrelsen. Bromsen aktiveras enbart för aktiviteter som faller utanför allemansrätten.

12.2 Övriga frågor

I frågor om vad som är pågående markanvändning eller ändrad markanvändning använder Naturvårdsverket definitioner från miljöbalkens och plan- och bygglagens förarbeten. Till exempel anses sådant som framstår som naturliga drifts- eller rationaliseringsåtgärder, som avverkningar i olika former och markberedning, inte vara en ändrad markanvändning (se prop. 1997/98:45 s. 550 f.).

I skyddade områden är Naturvårdsverket en aktiv markförvaltare, och har också möjlighet att lämna föreskrifter enligt 7 kap. 30 § miljöbalken. I nationalparker beslutar Naturvårdsverket om föreskrifter enligt 4 § första stycket nationalparksförordningen. Skyddssyftet med sådana föreskrifter, eller med skyddade områden, kan inte vara renar, renskötsel eller samisk kultur (eller någon annan näring eller kultur), utan skyddet fokuserar på biologisk mångfald, värdefulla naturmiljöer och att säkerställa områden för friluftsliv. Däremot så kan man genom en aktiv förvaltning av leder planera dem till platser där man kanaliserar besökare på ett sätt som minskar störningarna för renskötseln.

Utanför skyddade områden är Naturvårdsverket inblandat framför allt genom systemet med de statliga fjällederna. Bakgrunden till systemet med fjälleder och att vi har ett Fjällsäkerhetsråd är att stora fjällolyckor bidrog till att många besökare omkom under åren 1950–1980. Lederna har ett tydligt säkerhetssyfte. När de etablerades en gång i tiden så gjordes det ofta utan planering eller överenskommelser med samebyarna, markägare eller andra

rättighetshavare. Lederna ligger där de ligger utan något avtal i grunden, även på privat mark. Men om man ska lägga ner, dra om eller skapa en ny ledsträcka så behöver man fundera kring vem som är fastighetsägare, hur en omdragning påverkar renskötelsen, hur det kan påverka fjällsäkerheten och så vidare. Naturvårdsverket har ett regeringsuppdrag att utveckla fjällederna. En annan viktig del i det har varit att av naturvårdsskäl kanalisera bort besökare från vissa känsliga områden. Med naturvårdsskäl avses inte hänsyn till renar, även om leder i praktiken kan anpassas så att deras dragning i terrängen också beaktar önskemål från rensköterna. Prövningar av lederna sker numera i samråd med samebyarna, men någon officiell prövning med beslut som grundas på 32 § RNL sker inte såvitt Naturvårdsverket känner till.

Även länsstyrelserna är inblandade i markförvaltningen och arbetet med fjälleder, och det kan ibland vara svårt att dra gränsen mellan de olika myndigheternas roller. Naturvårdsverket har alltså följande roller:

- Ett centralt ansvar för friluftslivsfrågor både inom och utanför skyddade områden. Det innebär att Naturvårdsverket ska lämna allmän vägledning kring allemansrätt, friluftsliv och terrängkörning med mera.
- I skyddade områden rollen som markägare som bestämmer rent praktiskt vad som ska göras.
- Ett ansvar enligt vissa riksdagsmål som pekar ut Naturvårdsverket som aktör, till exempel miljö kvalitetsmålet om Storslagen fjällmiljö.
- Ett samordningsansvar med uppgift att hålla ihop områden och se till att de regionala skillnaderna mellan länsstyrelserna inte blir för stora. För fjälledsförvaltningen till exempel är Naturvårdsverket huvudman och länsstyrelserna samt Laponiatjuottjudus operativa förvaltare/utförare. För fjällsäkerhetsarbetet i stort har Naturvårdsverket sedan 1984 en samordnande roll eftersom det är många aktörer som bidrar med olika delar av fjällsäkerhetsfrågorna.

Mötesdeltagarna har justerat och godkänt anteckningarna.

13. Trafikverket

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

13.1 Åtgärder för att minska infrastrukturens påverkan på renskötseln

I egenskap av ansvarig myndighet för infrastruktur som järnvägar och statliga vägar bedriver Trafikverket ett pågående arbete för att minska störningar från sådan infrastruktur på omgivningen. Såvitt avser rennärningen handlar Trafikverkets arbete bland annat om att vidta skadeförebyggande åtgärder, som exempelvis att bygga stängsel och passager. Tillgången till passager är något som Trafikverket har börjat arbeta betydligt mer med på senare år – tidigare låg fokus ofta på att stängsla in områden, men nu har det blivit tydligare vilken barriäreffekt ett instängslat område kan få.

13.2 Planering av ny infrastruktur

När ny väg eller järnväg ska byggas eller byggas om i renskötselområdet tillämpas en planprocess, där samebyarna är sakägare som Trafikverket samråder med. I fastighetsförteckningen förtecknas samebyarna som rättighetshavare i planen. Under samråden arbetar man framför allt med att försöka minska den påverkan som kan uppstå på rennärningen av infrastrukturen, genom att utforma stängsel och passager i dialog med samebyarna så att skadan för rennärningen blir så liten som möjligt. Man går då igenom tänkbara lokaliseringar och får på så sätt ganska god kännedom om hur samebyarna påverkas av en planerad väg eller järnväg. Trafikverket har möjlighet att göra anpassningar för att minska påverkan. Hur lösningarna sedan genomförs är också en fråga om vad som är kostnadseffektivt och vad Trafikverket har resurser till, och det är inte alltid det blir på det sätt som samebyarna önskar.

När en vägplan har fått laga kraft och vägen börjar stakas ut så uppstår vägrätten. Det är först när vägrätten uppstår som det uppstår en rätt till ersättning för sakägare som berörs av vägplanen.

13.3 Lanspråktagande av mark där renskötsel bedrivs

När Trafikverket tar mark i anspråk i renskötselområdet tillämpas regleringen om inlösen av särskild rätt till fastighet i väglagen respektive lagen om byggande av järnväg, det vill säga samebyarna har samma rätt till intrångsersättning och ersättning för övrig skada som andra personer som

har särskild rätt till fastighet. Trafikverket känner inte till något förfarande där 26 § rennäringslagen om upphävande av renskötselrätt har tillämpats.

Vid ett ianspråktagande av mark där en sameby bedriver renskötsel kan samebyn ha rätt till sedvanlig intrångsersättning och skadestånd, beräknad enligt de regler som framgår i 4 kap. expropriationslagen. Trafikverket känner dock inte till något fall där sådan ersättning har betalats ut till någon sameby. I fråga om skadestånd kan det eventuellt bero på att det är samebyn som ska bevisa att har den drabbats av en skada och det kan vara svårt att bevisa.

I fråga om rennäring har Trafikverket inga bestämda normer som är vägledande för hur intrångsersättningen ska beräknas. Det har man däremot för skogs- och jordbruk, som har tagits fram gemensamt med bland andra LRF. Jordbruksnormen tar hänsyn även till arrendatorer, som också har rätt till ersättning i egenskap av rättighetshavare.

Det är inte alltid Trafikverket får reda på vilka sakägare som har ersättningsanspråk under planprocessen. I fråga om arrendatorer vet man inte alltid vilka det är, och de kan också bytas ut under processens gång. Trafikverket gör vissa egna efterforskningar, men den som har ett ersättningsanspråk får också höra av sig till Trafikverket och framställa det.

Om ett projekt enbart handlar om att en väg ska breddas några meter uppstår kanske ingen skada för den berörda samebyn. Man kan däremot tänka sig olika åtgärder som gör det, till exempel om man stängslar, sätter upp mitträcken eller på liknande sätt orsakar barriärer i landskapet. En förlängd flyttväg som orsakar merkostnader skulle kanske kunna vara en skada som samebyarna kan få ersättning för.

Hittills har Trafikverket, som nämnts ovan, inte fått några ersättningsanspråk från samebyarna i fråga om själva förlusten av betesmark där vägen eller järnvägen ska byggas (såvitt deltagarna på det här mötet känner till). Det är först nu på senare år som frågor har lyfts om ersättning för förlorad betesmark. Sannolikt handlar detta om att det under lång tid inte har skett någon stor infrastrukturutveckling i Norrland, utan det är först nu under senare år som det har börjat hända mycket. Samebyarna har ett stort behov av att kunna passera väg och järnväg och behovet ökar i och med att samebyarnas verksamhet trängs från flera håll av olika former av utbyggd och förändrad markanvändning. I projektet Norrbotniabanan kommer den

här typen av frågor att aktualiseras. Mötesdeltagarna från Trafikverket är inte inblandade i planeringen av Norrbotniabanan men kan återkomma med information om detta.

När det gäller markåtkomst för infrastrukturprojekt är det inte ovanligt att det görs fastighetsregleringar genom lantmäteriförrättningar hos Lantmäteriet. I samband med det gör Lantmäteriet en viss officialutredning om vilka som är berättigade till ersättning och för vad. Det är dock fortfarande den skadelidande som behöver tala om vad skadan och intrånget består i, och lägga fram utredning om det. Det kan vara så att ersättningsfrågorna i projektet Norrbotniabanan kommer att hanteras på det sättet, det vill säga av Lantmäteriet.

13.4 Renpåkörningar

Trafikverket arbetar med att årligen träffa alla samebyar i de tre länen och berätta vad som görs för att förebygga och minska renpåkörningar. Det kan gälla allt från stängsling, skyltning, metoder för plogning med mera. På E10:an finns en viss problemsträcka där man har testat att sätta upp särskilda renvarningstavlor under den period när renarna betar i området. Hastigheten har också sänkts till 70 km/h på en särskilt drabbad sträcka. På den sträckan har man sett positiva resultat och antalet påkörningar har minskat betydligt.

När det gäller renpåkörningar på väg så är det så att om en driftentreprenör ser en påkörd ren ska denne kontakta polisen, som i sin tur kontaktar den berörda samebyn. Det är sedan renens ägare som är skyldig att flytta renen. Frågan om ersättning för en påkörd ren hanteras av fordonets försäkringsbolag eller av Trafikförsäkringsföreningen om det är okänt vem som har kört på renen. Detta skiljer sig mot vad som gäller på järnväg, för där är det bara driftentreprenören som får vistas. Där har Trafikverket ett strikt ansvar för skador, och ansvarar för att betala en ersättning till samebyarna oavsett hur renen blir påkörd. Ersättningen bestäms utifrån en summa som räknas upp varje år i dialog med SSR.

Trafikverket har tillsammans med SSR och samebyarna arbetat i ett projekt för att förbättra trafiksäkerheten på väg för renskötare. När en sameby hämtar ett renkadaver är det ett arbete på väg, vilket aktualiserar arbetsmiljörättsliga aspekter. Så är också fallet om samebyn behöver leta efter påkörda renar längs med vägarna. Eftersom ren klassas som tamboskap så får ingen eftersöksjägare jaga den, utan renens ägare måste själv avliva

den. Trafikverket erbjuder en digital utbildning som heter *Arbete på väg* som renskötare liksom andra entreprenörer kan gå. Utbildningen kostar cirka 500 kronor. Erfarenheten är dock att få renskötare har valt att genomföra utbildningen.

Längs Malmbanan har vissa samebyar stationära renskötare som ständigt bevakar området för att hindra renarna från att ta sig in på spåret. Det är en nödvändig arbetsuppgift för samebyarna att övervaka renarna där.

13.5 Konsultationslagen

För Trafikverket gäller numera konsultationslagen för de projekt där man lämnar in ett samrådsunderlag inför beslut om betydande miljöpåverkan till länsstyrelsen. Trafikverket har haft en dialog med samebyarna och SSR kring vilka projekt som de kan vara intresserade av att konsulteras om.

I princip alla projekt skickas till Sametinget, SSR och till den sameby som berörs med en fråga om de önskar konsultation. Om de inte svarar inom en månad utgår man från att ingen konsultation önskas. Trafikverket försöker samordna konsultationerna med de vanliga samråden. Hittills har man inlett konsultationerna muntligen, och om det har funnits kvarvarande frågor så har man löst det skriftligt. Hittills har man nått fram till enighet i alla konsultationsärenden.

Genom konsultationsförfarandet uppstår positiva effekter för samråden, som upplevs som mindre laddade om de görs gemensamt med konsultationen. Det är dock inte helt enkelt att skilja på vad som är konsultation och vad som är samråd. Detta är kanske inte heller nödvändigt. Man kan fånga upp viktiga synpunkter vid konsultationen som tas med i samrådsredogörelsen.

Konsultationsordningen är ett pågående utvecklingsarbete som kommer att ta tid att anpassa sig till. SSR har varit engagerade i frågor om konsultation. De konsultationer som har genomförts har varit bra och det har också skett flera konsultationer ute i fält, vilket har varit givande.

Mötesdeltagarna har gått igenom och godkänt anteckningarna.

14. Bergsstaten

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

14.1 Om Bergsstaten

Bergsstaten är en myndighet som leds av bergmästaren som beslutar i frågor enligt minerallagen. Bergsstaten prövar frågor om tillstånd för undersökning och bearbetning av mineralfyndigheter. En annan viktig uppgift är att utöva tillsyn av efterlevnaden av minerallagen (1991:45). Bergsstaten informerar också om lagstiftningen och om pågående prospektering och bearbetning till företag, sakägare, myndigheter, media och allmänheten. Bergsstaten är ett särskilt beslutsorgan som organisatoriskt tillhör Sveriges geologiska undersökning (SGU) men har en oberoende ställning avseende sin myndighetsutövning.

14.2 Om de olika prövningarna i minerallagen

På Bergsstaten arbetar man med tillstånd för hela kedjan av prospektering fram till öppnande och stängande av gruva.

14.2.1 Undersökningstillstånd

Det första tillståndet i kedjan är ett undersökningstillstånd, som innebär en ensamrätt att söka efter mineral i ett område i förhållande till andra bolag, men som i sig inte innebär en rätt att utföra arbete i området. Kriteriet för att få ett undersökningstillstånd är att exploatören inte ska vara olämplig och det ska finnas skäl att tro att det finns mineraler i området. Exploatören ska också visa att man kan utföra ändamålsenliga undersökningar. Det är alltså låga krav för att få ett sådant tillstånd. Det finns ingen möjlighet för bergmästaren att i det skedet ta hänsyn till motstående intressen. Tidigare har samebyarna inte lämnat så många synpunkter i den typen av ärenden, men numera motsätter sig ofta samebyarna tillståndet redan i det stadiet. Minerallagen tillåter dock inte att man tar andra enskilda intressen i beaktande vid prövningen av undersökningstillstånd. Bergmästaren brukar dock lämna information om eventuella invändningar vidare till den som har sökt om tillstånd. Undersökningstillstånd brukar normalt inte förenas med några villkor enligt 2 kap. 10 § minerallagen, bortsett från villkor om att säkerhet ska ställas för ersättning avseende skada och intrång som kan bli följden av undersökningsarbete.

14.2.2 Arbetsplan

Undersökningar får endast genomföras enligt en gällande arbetsplan. Nästa steg i processen handlar därför om att exploatören måste ta fram en arbetsplan som ska gälla under undersökningsarbetet. Alla sakägare måste delges förslaget till arbetsplan. Om ingen sakägare invänder mot arbetsplanen blir den gällande. Om det görs invändningar mot arbetsplanen så kan exploatören förhandla med sakägarna tills de är överens, eller så kan arbetsplanen fastställas av bergmästaren. Vid den prövningen kan rennäringensintresset ibland ställas mot undersökningsintresset.

Det är ganska vanligt att samebyarna har invändningar mot arbetsplanen. Det kan bli avslag grundat på vad samebyn säger. Det kan också bli aktuellt med villkor grundat på samebyns synpunkter, till exempel om när arbeten ska göras, hur samebyn ska informeras och om samebyn kan begära avbrott i arbetet någon gång. Det kan också bli villkor om ekonomisk kompensation om samebyn får en merkostnad på grund av undersökningsarbetena, till exempel om samebyn behöver flytta renar eller stängsla något område eller något i den stilen.

En godkänd arbetsplan kan vara gällande i flera år. Under tiden som arbetsplanen gäller sker undersökningsarbeten vanligen i perioder.

14.2.3 Bearbetningskoncession

När prospektören har kommit så långt i sitt undersökningsarbete att en mineralfyndighet kan påvisas kan en ansökan om bearbetningskoncession lämnas in till Bergsstaten. Ett sådant tillstånd avgör vem som har rätt att utvinna de mineral som finns i området och omfattas av tillståndet. Bearbetningskoncessionen i sig medför dock inte en rätt att påbörja utvinningsarbeten eller att på annat sätt börja nyttja området. I ärendet om bearbetningskoncession finns ingen rätt till intrångsersättning eller annan ersättning för skada som kan uppkomma på grund av den kommande gruvverksamheten för samebyn eller någon annan sakägare. Ersättningsfrågan kommer senare i tillståndsprocessen.

I vissa fall behövs ett så kallat Natura 2000-tillstånd innan man får bearbetningskoncession. Ett sådant tillstånd kan exploatören ansöka om antingen hos länsstyrelsen eller hos mark- och miljödomstolen. Tanken när minerallagen skrevs var att tillståndsprocessen skulle följa en viss ordning där underhållstillstånd ansöks om först, följt av bearbetningstillstånd,

miljö tillstånd och sist markanvisning. När kravet på Natura 2000-tillstånd infördes var det vanligast att ansökan gjordes hos länsstyrelsen eftersom det är ett krav att den frågan är avgjord innan bearbetningskoncession kan beslutas. Numera märker Bergsstaten allt oftare att exploatörer ansöker om bearbetningskoncession, Natura 2000-tillstånd och miljö tillstånd i princip samtidigt och då blir det ofta så att den mark- och miljö domstol som ska pröva miljö tillståndet också prövar ansökan om Natura 2000-tillstånd. Det innebär i så fall att miljö tillståndet prövas före bearbetningskoncessionen. Det finns inget formellt hinder för det enligt minerallagen och miljö balken, men det orsakar vissa problem, till exempel i fråga om vilken prövningsmyndighet som ska göra bedömningen av motstående intressen och hänsynsreglerna i miljö balken. Enligt minerallagens regler ska det göras en sådan prövning i koncessionsärendet, och det får därefter inte göras någon ny sådan prövning i ett senare ärende om miljö tillstånd. Det är dock inte helt klart hur det ska fungera om den prövningen görs i ett ärende om miljö tillstånd innan ärendet om bearbetningskoncession avgörs. Det har blivit så att den prövningsmyndighet som först får frågan på sitt bord gör den bedömningen. Men så är lagstiftningen inte riktigt tänkt att fungera.

I ärenden om bearbetningskoncession hämtar Bergsstaten in ett yttrande från länsstyrelsen. Om länsstyrelsen säger att gruvverksamhet är lämpligt i området kan Bergsstaten fortsätta handlägga ansökan och då antingen bevilja ansökan eller avslå den. Om länsstyrelsen däremot säger att gruvverksamhet är olämpligt måste Bergsstaten avslå ansökan eller överlämna frågan till regeringen.

14.2.4 Markanvisning

När verksamhetsutövaren har fått bearbetningskoncession kan denne begära markanvisning. Markanvisningen och vissa sammanhängande frågor, till exempel ersättning till sakägare, prövas av bergmästaren. Då beslutas vilket markområde exploatören får använda för bearbetning och sammanhängande verksamheter. Om det finns överenskommelser mellan exploatören och sakägarna om att ta mark i anspråk så anvisar bergmästaren mark i enlighet med överenskommelserna. Om parterna inte kan komma överens så prövar bergmästaren frågan om vilket behov exploatören har av marken och vilken ersättning som ska utgå. Vid inträngsersättningen tillämpas expropriationslagens regler om värdering, inklusive påslaget på 25 procent.

Det finns praxis som innebär att en sameby som är sakägare ofta får en schablonersättning för förlorat bete. Samebyn skulle också kunna få ersättning för försämrad jakt och försämrat fiske om man framställde anspråk om det. Samebyarna argumenterar ibland för att den praxis som finns i frågor om värdering av förlorat bete är för gammal och därmed inte borde användas längre, men hittills tillämpar bergmästaren den eftersom det inte finns någon nyare praxis.

Omständigheter som ligger utanför den ianspråktaga marken – till exempel ökade transporter till och från gruvan – är svårt att ta hänsyn till när ersättningsfrågan bedöms i samband med markanvisningen, om det inte finns tydlig utredning om det. Vanligen kan samebyn dock få ersättning för den typen av följdskador i miljötillståndsprövningen eller senare efter särskild ansökan till mark- och miljödomstolen.

När det kommer till markanvisning så finns ett krav att gruvbolagen ska lämna in eventuella överenskommelser med sakägare. Men sådana krav finns inte för andra överenskommelser som parterna kan ha träffat i andra skeden i processen, till exempel i fråga om ersättning för undersökningsarbeten eller i någon annan fråga. Sådana avtal som parterna kan ha träffat innan markanvisningsprocessen är inget som Bergsstaten har kännedom om.

Merparten av de ärenden där samebyar är parter innehåller oenighet. Oenigheten brukar gälla markanvisningen som sådan snarare än bara frågan om ersättningsnivån. De stora gruvaktörerna har ofta lyckats komma överens med samebyarna i någon form av samverkansavtal. LKAB har till exempel tidigare inte haft konflikter, men däruppe börjar man kanske nå en gräns nu. Just i Kiruna har flera av markanvisningarna gällt tätorten Kiruna, där kanske samebyarna inte har störts så mycket. Men nu börjar samebyarna motsätta sig verksamheten på grund av den sekundära effekten – att markanvisningen innebär att verksamhet, som bebyggelse, flyttas någon annanstans. Minerallagen tillåter dock inte att man tar hänsyn till sekundära effekter. Bergsstaten menar att man bara kan pröva markanvisningsfrågorna enligt förutsättningarna i minerallagen.

Det Bergsstaten kan uppleva vid prövning av ersättningsfrågor är att man saknar information från samebyarna om vad intrånget består i. Samebyarna har ibland inga tydliga svar på vad som ska ersättas. Bergsstaten försöker fråga vilka merkostnader som intrånget innebär för samebyarna. Ofta

företräds samebyarna av SSR eller av ett juridiskt ombud. De får ersättning för ombudskostnader av exploatören.

14.2.5 Andra tillstånd

Det finns också andra typer av tillstånd som kan behövas för en gruvverksamhet. I vissa områden, till exempel nära vägar eller skolor, kan man behöva tillfälliga tillstånd eller medgivanden av olika slag. Men i sådana prövningar aktualiseras sällan rennärningen.

14.3 Konsultationsordningen

Bergsstaten ska tillämpa lagen om konsultation med det samiska folket. Konsultation hålls inte inför beslut om undersökningstillstånd eftersom en konsultation i det skedet inte kan påverka beslutet. Däremot görs konsultation inför fastställande av arbetsplan och beslut om bearbetningskoncession och markanvisning.

Det förekommer att SSR och samebyarna begär konsultation, och ibland även Sametinget. Sametinget har till exempel begärt konsultation i ett ärende i Kiruna, där situationen var speciell enligt Sametinget.

Bergsstaten och samebyarna/SSR har ibland haft olika syn på hur lagen om konsultation ska tillämpas. Bergsstaten ser det som att man som myndighet inte ska försöka uppnå samsyn med samebyn, utan i stället ha en medlande roll mellan exploatören och samebyn. Enligt Bergsstaten är det naturligt om exploatören är med under konsultationen, eftersom det är exploatören och samebyn som ska uppnå samsyn enligt lagstiftningen. Detta kan dock Bergsstaten inte kräva att samebyn/SSR går med på enligt konsultationslagen. Enligt konsultationslagen ska Bergsstaten fråga de samiska företrädarna om vad de anser om att exploatören är med vid konsultationssammanträdet.

Den stora frågan med konsultationsförfarandet är vad det egentligen tillför i sak. Samebyn är ju redan berörd sakägare och hörs i den rollen. Sakägare har rätt att ha ombud och kan få ersättning för sina ombudskostnader i tillståndsprocessen. Bergsstaten har både hållit konsultation och låtit samebyn yttra sig som sakägare, och egentligen har man kanske inte sett att konsultationen har tillfört så mycket.

Mötesdeltagarna har fått tillfälle att justera minnesanteckningarna.

15. Svemin

Från Svemin deltog medlemmar från Arbetsgrupp Ren.

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

15.1 Tillståndsprocessen

Ett problem för såväl rennäringen som gruvnäringen vid tillståndsprocessen är att prövning enligt miljöbalken och annan lagstiftning sker i olika ärenden, vilket skapar oklarhet om var i processen olika frågor ska prövas. Det är dock inte ett bekymmer att identifiera sakägarna. Berörda samebyar anses alltid vara sakägare.

15.2 Konsultationsordningen

Konsultationsordningen skulle kunna vara tydligare utformad. Det uppstår en oklarhet hos olika samiska organisationer när man inte vet hur möjligheten till konsultation ser ut. Otydligheten gäller särskilt andra organisationer än samebyarna.

Konsultation borde enbart ske i samband med frågan om bearbetningskoncession snarare än i samband med frågan om undersökningstillstånd, i och med att verksamheten vid undersökningstillstånd oftast innebär relativt små och kortvariga åtgärder. Det vore därför bra om det framgick tydligt i konsultationsordningen att konsultation ska ske vid prövningen av bearbetningskoncession.

15.3 Exempel på samverkansformer

LKAB har tecknat samverkansavtal som bygger på principen om fritt och informerat förhandssamtycke, FPIC, med de samebyar som direkt påverkas av gruvorna i Kiruna, Svappavaara och Malmberget.. Avtalen med Gabna och Laevas, som funnits i mer än 10 år, utvärderas nu på gemensamt initiativ av samebyarna och LKAB. Utvärderingen utförs av en forskare vid Umeå universitet som kommer att använda delar av materialet i sin forskning. Det finns en medlingsfunktion inom ramen för samverkan, men den har hittills inte behövt användas. Samebyarna Gabna och Laevas har i samarbete med LKAB tagit fram en metodhandbok för rennäringens analyser i tillståndsprojekt

som bidrar till att ge en mer systematisk och transparent metod för att bedöma påverkan, särskilt kumulativ påverkan. För arbetet med rennäringsanalyserna upprättas gemensamma projektplaner där det huvudsakliga analysarbetet utförs av samebyarna och av dem utsedda projektledare. LKAB medverkar med underlag kring den egna verksamheten och svarar för kostnaderna. Texterna och slutsatserna diskuteras under arbetet och den slutliga analysen från samebyarna läggs som bilaga till MKB:n. Med utgångspunkt i analysen gör LKAB bedömningar av konsekvenserna i MKB:n och dessa behöver inte överensstämma med slutsatserna i analysen. Kommunikation sker även kring MKB-texterna. Det har fungerat väldigt bra och LKAB skulle inte vilja ändra arbetssätt. Just nu är det en paus i samverkan på samebyarnas initiativ som har att göra med deras syn på hur LKAB lade fram nyheten om Per Geijer-fyndigheten men LKAB hoppas att det snart ska kunna återupptas.

Boliden har fälttekniker i tidig prospektering som har tidiga kontakter med samebyarna redan i det skedet för att etablera en relation. Man träffar samebyarna med olika personalkategorier från bolagets sida för att samla de frågor som kommer att uppstå under processen. Ett uttalat mål är att söka vägar för samexistens med en hållbar rennäring. Bolaget gör särskilda rennäringsanalyser, alltid i samverkan med berörd sameby och ibland i samverkan med en konsult som bolag och sameby gemensamt har utsett. Man försöker ta fram en gemensam konsekvensanalys. Vidare får alltid samebyn ett avsnitt på slutet för att redogöra för hur den har sett på processen och om den har någon avvikande åsikt i någon fråga. Det är ett uttalat mål att ha goda relationer med samebyar i alla projekt. Det fungerar bra, med en fungerande dialog, även om man inte alltid är överens. Boliden har forskningsprojekt för uppföljning, Minedeer (inkluderar GPS-halsband för att följa betesgången före, under och efter ett visst projekt) och Minedust (damningens påverkan på biologisk mångfald och betesväxter).

15.4 Samråd

Vissa bolag upplever att det finns en samrådströtthet hos samebyarna, vilket orsakar svårigheter särskilt för nya aktörer. Bolagen har förståelse för att det är många olika branscher som vill ha samråd, och för att det kommer att bli än mer i och med att konsultationsordningens tillämpningsområde utökas. Det är nödvändigt att komma ihåg hur renskötselåret ser ut så att man inte skickar en mängd förfrågningar till samebyarna när de har som mest att göra.

Samebyarna Gabna och Laevas driver projektet Min Odåa Giron som handlar om hur man ska kunna samla olika aktörer för att se de kumulativa effekterna ur renskötselperspektivet.

AG Ren har tagit fram riktlinjer för ersättning till samebyarna för prospekteringsarbete, vilket även inkluderar ersättning för administrativt arbete hos samebyn. Samtliga aktiva gruvbolag har även rutiner för ersättning till samebyarna vid samråd. Det finns inget motstånd mot att sådana frågor lagregleras, tvärtom vore det bra om det tydligt framgick i lag vilken ersättning samebyarna har rätt till.

15.5 Kumulativa effekter

De kumulativa effekterna av annan markanvändning ökar för samebyarna i vissa områden. Det är ett bekymmer för exploitörer att förstå helheten och därmed den totala påverkan. I Gällivare kommun har det tagits ett initiativ där kommunen har bjudit in gruvbolagen och samebyarna för att gå igenom aktuella projekt. Det har varit bra möten och en bra form som säkert kan utvecklas ytterligare för att samla den här typen av frågor.

Deltagarna har fått ta del av anteckningarna och getts möjlighet att lämna synpunkter på innehållet.

16. Skogsnäringen

Följande skogsbolag/organisationer var representerade vid mötet: Sveaskog AB, Linda Eriksson, skogspolitisk talesperson Skogsindustrierna, SCA Skog AB, Norra Skog, LRF

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

16.1 Hänsyn som önskas av renskötarna

En fråga på dagordningen är vilken hänsyn skogsbrukarna önskar att renskötarna visar till skogsbruket, bland annat i fråga om körning med terrängfordon och undvikande av planteringar och ungskog.

16.1.1 Terrängfordon

Företrädarna för större skogsägare upplever inte att körning med terrängfordon är något problem – åtminstone inte från renskötarnas håll. Familjeskogsbrukare med mindre markinnehav har däremot haft problem i vissa fall med att myrmarker blivit sönderkörda i samband med renskötsel. Det är inget vanligt förekommande problem, men för den mindre skogsägare som drabbas kan det bli besvärligt. Det har förekommit att PEFC-certifierade skogsbrukare har fått en anmärkning i revisionssystemet på grund av markskador till följd av terrängkörning.

16.1.2 Skydd av planteringar

För skogsbruket är det viktigt att utfodringsplatser inte placeras nära nyplanteringar eller ungskog, eftersom det kan leda till trampskador – både från ren och från annat vilt som kommer till fodringsplatserna. Detta fungerar ofta bra men i vissa fall mindre bra.

16.1.3 Mandat och kontinuitet

För skogsägarnas del är det viktigt att den samebyföreträdare som deltar i samplaneringen eller samråden har mandat från samebyn att samplanera, och att det finns en kontinuitet i vilka som deltar. Man förstår att det kan vara svårt eftersom samebyarna behöver delta i många samråd, men det skapar ändå ett stort merarbete om samebyns representant säger saker vid samplaneringen eller samrådet som senare visar sig inte vara förankrade i samebyn. En sameby kan ha flera vinterbetesgrupper som har olika åsikter i samrådet. Samråd präglas därigenom ofta av individuella åsikter mer än

samebyns gemensamma hållning i skogsfrågor. Samplaneringen behöver också utgå från en ömsesidig acceptans av att båda näringarna får nyttja sina rättigheter på markerna. Det förekommer att enskilda renskötare inte accepterar att skogsägaren äger marken, eller över huvud taget får lov att bruka skogen. Sådana åsikter kan man ha, men ska man samråda eller samplanera sina verksamheter så behöver man sätta sig över det och acceptera den andres markanvändning. Det är ibland också oklart om det är samebyns ståndpunkt eller den enskildes som framförs.

16.1.4 Informationsutbyte

Den hänsyn som skogsbruket – såväl stora som små skogsägare – framför allt annat önskar av renskötarna handlar om att ha ett gott och kontinuerligt informationsutbyte. En god kommunikation. Till exempel önskar man från skogsbrukets håll att i förväg diskutera och komma överens om stängsling av områden eller uppförande av arbetshage i skogen – annars kan det leda till onödiga konflikter. Man skulle också önska information i förväg om en renskötare kommer att återuppta nyttjandet av vinterbetesmarker som inte har använts på ett antal år – då hade det varit bra om man kunde få ett meddelande om det; att nu kommer det bedrivs renskötsel på markerna igen, så att det inte kommer som en överraskning. Vissa renskötare eller samebyar hör av sig när de kommer tillbaka till marker som de inte har brukat på länge, och det är uppskattat. Det är också mycket uppskattat när samebyar kommunicerar offentligt – i lokaltidningar eller Facebookgrupper eller liknande – om hur man kan visa hänsyn till renskötseln, när samebyn kommer att flytta genom ett visst område, när ett särskilt område är extra störningskänsligt eller liknande. Det kan också handla om att en sameby har önskemål om att stanna ett par veckor längre än tillåtet på vinterbetesmarkerna. Som markägare önskar man i så fall att samebyn tar kontakt och diskuterar det.

Något annat som skogsbruket skulle haft stor glädje av är om samebyarna kunde uppdatera och dela med sig av sina renbruksplaner. Vissa gör det, men de flesta gör det inte. Renbruksplanerna är ett gott stöd i arbetet med långsiktig planering. Detsamma gäller lavkartan som SLU har tagit fram. Om skogsbruket kunde få tillgång till den så vore det utmärkt. Om skogsägaren inte känner till att ett område är lavrikt är det svårare att ta hänsyn till det i planeringen. Det skulle hjälpa mycket i samplaneringen att ha tillgång till lavkartan och renbruksplanerna. Man förstår från skogsbrukets håll att det finns en rädsla från samebyarna att ett sådant underlag ska användas för

kategoriskt, men är av uppfattningen att det är bättre med något underlag än inget underlag alls. Det skulle spara mycket tid i samplaneringen. De markägare som är anslutna till den digitala portalen "Samplanering.se" delar en stor mängd information om skogsinnehavet. Det underlag som ligger på Sametingets hemsida är inte uppdaterat. Trots det används det av Skogsstyrelsen i myndighetens tillsyn, vilket skapar merarbete både för samebyar och skogsbolag.

16.1.5 Renar på vinterbetesmarkerna under sommarhalvåret

Enskilda markägare kan bli drabbade av att ett stort antal renar befinner sig på fel plats på fel tid. Detta kan orsaka skador på barmark, och dessutom blir jakten förstörd om det finns ren i skogen. Det är svårt för markägaren att processa om saken i domstol, mot bakgrund av de process- och beviskostnader som uppstår där. Det är också problematiskt för markägaren när länsstyrelsen inte tillämpar vitesreglerna mot renskötare som lämnar ren i vinterbeteslandet. Här finns ett önskemål om att samebyarna ska visa hänsyn till de tider som renarna får vistas på vinterbetesmarkerna. Rennäringslagens regler borde vara utformade så att det går att komma åt sådana problem med strövreningar.

16.2 Hänsyn som skogsbruket kan visa renskötseln

16.2.1 Samplanering

Samplaneringsmöten inom ramen för FSC-certifieringen fungerar ofta bra för större skogsägare. Det finns en acceptans för samplaneringsprocessen parterna emellan. Även om man inte alltid är överens om resultatet så är man överens om processen. Det finns bra digitala verktyg för samplanering, där man dessutom skulle kunna lägga in lavkartan och renbruksplanerna om man fick tillgång till dem. Samplaneringen bör ligga just i den frivilliga certifieringen, som är marknadsstyrd, annars riskerar man att slå undan benen för det systemet.

En sak som är svår med samplaneringen för de stora skogsägarna är att större skogsägare gärna planerar långsiktigt tillsammans med samebyn – ofta ett tiotal år framåt, men Skogsstyrelsen godkänner inte ett samrådsdokument som är äldre än fem år trots att överenskommelse finns.

Familjeskogsbruket är inte inblandat i samplanering utan har i stället samråd med samebyarna. Ett krav på samplanering är inte något som man kan

ålägga en mindre familjeskogsbrukare. I familjeskogsbruket kan man inte arbeta med samma långsiktiga tidshorisont som större skogsägare kan. I stället är avverkningen beroende av mer oförutsebara faktorer, som till exempel generationsskiftet eller likviditetsbehov. Det är inte heller säkert att alla samebyar skulle vilja samplanera med små skogsägare – i så fall skulle de behöva lägga ner mycket mötestid varje år på jämförelsevis små arealer mark.

16.2.2 Röjning och gallring

Ibland framställs önskemål om att skogarna i Norrland ska vara mycket glesa för att gynna marklaven. Glesa skogar går tillbaka till dimensionshuggningarna, som pågick under 1800-talet och första hälften av 1900-talet, och gav dåliga skogar. Glesa skogar är inte förenligt med produktionsmålen i skogsvårdslagen. Det är inte heller förenligt med skogens uppgift att vara koldioxidsänka. Det finns ett samhällsbehov av att producera mycket skog för att binda kol och skapa klimatsmarta produkter, vilket rimmar illa med att satsa på glesa skogar. Det stämmer inte heller att skogen måste vara mycket gles för att ha god lavförekomst. Om skogsägaren röjer och gallrar i rätt tid så blir skogen tillräckligt gles för att skapa goda förutsättningar för lavar.

Något som orsakat problem för lavtillgången är när skogsbrukare har varit för långsamma med att röja och gallra i sina skogar. I marker som är viktiga för rennäringen behöver skogsägaren alltså prioritera att vidta skötselåtgärder i tid. Det handlar om att röja när skogen är cirka två meter hög, och vid behov utföra ytterligare röjningsåtgärder när skogen är 4-5 meter hög, och senare gallra.

Produktionsmålen i skogsvårdslagen behöver inte stå i konflikt med rennäringen. Tvärtom finns många synergieffekter om skogsbrukarna vidtar skötselåtgärder på rätt sätt och i rätt tid. Mark som lämnas helt obrukad är inte bra för rennäringen. Där kommer ljung och liknande ris så småningom att konkurrera ut marklaven. På sikt kommer även gran att dominera över tallen eftersom gran är ett så kallat sekundärträd. Så småningom växer i boreal skog (skog i den tempererade zonen på norra halvklotet) huvudsakligen gran på marker som lämnas obrukade.

Det behövs någon störning av markerna för att marklav ska växa. Historiskt har sådana störningar ägt rum i form av skogsbränder. I dag är det

avverkningar som blir den störning som ger ljus till markerna. I reservat där ingen störning förekommer är förhållandena inte bra för marklavar.

Är den stående skogen alltför gles blir snön så hårt packad att renarna inte kan gräva i den. Då blir det som på hyggen eller på fjället överallt. Det är inte heller bra för renarna, utan de behöver ha lagom tät skog så att snön blir porös.

Att gallra och röja är alltså något man kan göra i större utsträckning från skogsbrukets håll. Samtidigt behöver man få information från samebyarna om var gallring och röjning är viktigast. Hårt gallrade skogar blir lågproduktiva och dyra. Om samebyarna pekar ut särskilda områden där de har önskemål om ökad gallring är det dock något som man ofta kan tillgodose. Att lämna en timmerställning kan också vara en hänsynsätgard på vissa platser som är särskilt viktiga för samebyarna, men kan inte vara en generell metod som ska användas överallt.

16.2.3 Skonsam markberedning

På riktigt fina, sandiga marker nära älvar kan återbeskogning lyckas även utan markberedning, och där trivs också marklav. På andra marker behöver man markbereda. Skogen klarar inte att växa upp ordentligt annars, utan blir kvar i plantskogsfasen. För renskötselns del är det också viktigt att hygges- och ungskogsfasen görs kort, eftersom snöförhållandena för bete förbättras när skogen kommit upp ovanför snötäcket.

På marker med lav kan man markbereda skonsamt. Skonsam markberedning innebär en mindre markstörning. Den påverkar inte omkringväxande lav i någon större omfattning. Skonsam markberedning är dock inte en lämplig metod på alla marker.

16.2.4 Längre omloppstider

Att förlänga omloppstiderna är gynnsamt för laven, och är något som skogsbruket kan göra som hänsynsätgard. Ofta blir problemet dock det motsatta – renskötarna vill hellre att man avverkar för ung skog, eftersom den äldre skogen anses viktigare för rennäringen. Då avverkar skogsägaren för tidigt i syfte att komma framåt i samråden. Bestånden kan vara 20–30 år för unga ur ekonomisk synvinkel. Sådana bestånd hade kunnat bli fina lavmarker och hålla högre timmerandel om de hade fått stå längre.

Den nackdel som finns för skogsägaren med långa omloppstider är att man exponerar sig för risker i form av stormskador, rötskador etcetera genom att låta skogen stå kvar längre.

16.2.5 Contortatall

Det finns cirka 600 000 hektar contortabestånd, vilket utgör fem till sex procent av arealen produktiv skogsmark i de norra länen. Contortatallen planterades främst på 70- och 80-talen i syfte att överbrygga en förutspådd virkesbrist som man såg skulle uppstå på 2010- och 2020-talen. På den tiden förekom även hyggesplöjning, vilket innebar kraftig markpåverkan. Man använde delvis frö med olämpligt ursprung vid sådd och plantodling, och planterade contortatall på platser där jordtypen inte passade trädslaget. Resultatet blev ogenomträngliga och skadade skogar, som fick ett befogat dåligt rykte. Samtidigt växer contortatallen mycket bra, och har en högre tåligghet mot sjukdomar än inhemska tall. Den är också lämplig där det förekommer mycket betesskador. Contortatallen som odlades på 70-talet behövs nu. Man sågar den och får fint timmer. Den används alltså inte bara till massaved som det var tänkt från början.

SCA äger ungefär hälften av den areal där det finns contortatall, och kommer att bibehålla men inte utöka andelen contortatall. SCA behöver ha kvar möjligheten att plantera contortatall, bland annat på grund av älgskador och trädssjukdomar, men avverkar de bestånd som är i dåligt skick först och återplanterar bara med contortatall där det är lämpligt. Contortatallskog ser inte likadan ut överallt. På rätt marker, med finkvistig contortatall, blir resultatet en bra skog. En bra skött och hanterad contortatallskog är inte ett problem för renskötseln, för där kan man ta sig fram och det finns marklav. Dessutom kan contortatallarna ha gott om hänglav redan i ung ålder. Det finns till exempel en sameby som har contortatall på 35 procent av sitt byområde, men i det fallet handlar i huvudsak om contortatallskog på rätt typ av mark.

Sveaskog planterar ingen ny contortatall, och har på längre sikt för avsikt att avveckla contortabestånden. Detta görs enbart i syfte att visa hänsyn till renskötseln. Av produktivitetsskäl hade contortatall varit bra.

16.2.6 Blädning

Blädningsbruk fungerar inte på avverkad skog. Det skulle ta minst 150 år att få till ett fungerande blädningsbruk på sådan skog. Den skog som kan skötas

med blädningar är bördiga, redan skiktade granskogar, vilket utgör en väldigt liten del av den produktiva skogsmarken. I renskötselområdet handlar det främst om reservatskogar och skyddad natur.

Boreala skogar som får stå obrukade och utan brandsuccession blir till stor del så småningom till granskog. Sådana skogar kan innehålla en del hänglav, men ofta blir skogen bättre om den blädningsbrukas. Det gynnar både hänglav, artrikedom och framkomlighet för rennäring och friluftsliv. Ett totalt avverkningsförbud i reservatskogarna gynnar alltså inte syftet med reservaten. Det vore bättre att bläda granskogarna där.

16.2.7 Gödsling

Att gödsla på vissa platser är en nödvändig skogsskötselåtgärd för att nå klimatåtaganden och öka dimensionsutvecklingen i medelålders skog. Gödsling sker en till två gånger i medelåldersskog, sista gången 10–15 år före slutavverkning. Just nu säger rennäringsen dock ofta kategoriskt nej till gödsling, vilket är ett problem för skogsbruket. Lavrika områden kommer inte i fråga för gödsling varför det är svårt att förstå varför rennäringsens företrädare är så negativt inställda. SCA har 2,1 miljoner hektar skog och har som mål att gödsla cirka 10 000 hektar om året. Detta borde kunna accepteras av rennäringsen, eftersom man bara gödslar bördigare skogar än lavmarker (enligt skogsvårdslagens allmänna råd).

16.3 Övriga frågor

16.3.1 Fastställande av renantal

En fråga som behöver lyftas är samebyarnas renantal. Länsstyrelsen ska fastställa varje samebys renantal med beaktande av andra markanvändares intressen. Om nu betesmarkerna inte räcker till, borde man då inte även se över renantalen? Och oavsett om man ändrar renantalen eller inte så behöver länsstyrelserna kontrollera att samebyarna har rätt antal. I dagsläget sker ingen kontrollräkning i vissa län. Utan kontroller kan man inte veta om samebyarna har rätt antal i förhållande till betesresursen i samebyns område. Det borde vara gynnsamt även för samebyarna att renantalet kontrolleras, så att inte grannsamebyarna påverkas av att en annan sameby har för många renar.

Det förekommer att samebyar begär att skogsbolagen restaurerar blåbärsmarker till lavmarker i syfte att kunna utöka sitt faktiska renantal. Här

behövs en balans kring vad som är hållbar renskötsel respektive skogsskötsel. Det är sällan praktiskt görbart att restaurera blåbärsmarker så att de blir lavrika.

De cykliska variationer i renantalet som förekommit historiskt, på grund av rensjukdomar och svåra betesår, förekommer inte i dag. Renskötarna har GPS på renarna, vaccinerar dem mot renflugan, har larm för rovdjur och stödutfodrar. Det är utmärkt. Samtidigt måste man våga diskutera hur högt renantalet kan vara när renantalet hela tiden är konstant utan cykliska variationer. Förhållandena är annorlunda än vid förra sekelskiftet.

Vidare ska länsstyrelsen göra betesinventeringar med viss regelbundenhet, men det görs inte. Vitesbestämmelserna i 71 och 72 §§ rennäringslagen tillämpas inte heller i någon större utsträckning.

16.3.2 Skogsstyrelsens roll

Det är svårt att se vad Skogsstyrelsen har för roll i de här frågorna. Storskogsbruket som är FSC-certifierat ligger flera steg före Skogsstyrelsen. FSC-kraven ligger långt över lagkraven på hänsyn till renskötseln. Det är oklart vad Skogsstyrelsen kan bidra med, exempelvis i samråd med renskötarna.

16.3.3 Förslag i SOU 2001:101

Det finns vissa förslag i utredningen *En ny rennäringspolitik* som är orimliga. Ett sådant är tanken om avverkningsförbud utan rätt till ersättning för skogsbrukarna. I utredningen föreslås också felaktiga rekvisit för samråd. Dessutom föreslås samråd före röjning och gallring. Naturligtvis kan man generellt diskutera röjning och gallring vid de löpande samråden, men det går inte att protokollföra varje enskilt röjnings- eller gallringsbestånd eller boka in ytterligare möten för att detaljplanera varje sådan åtgärd.

16.3.4 Studiebesök

Från skogsnäringens del finns önskemål om att kommittéledamöter och sekretariat kommer ut på fältsyn i skogen tillsammans med skogsbrukare och renskötare.

Mötesdeltagarna har justerat och godkänt anteckningarna.

17. Allmänningsskogarna

Följande allmänningar/organisationer var representerade vid mötet: Allmänningarna Västerbotten, Arvidsjaur's Allmänningsskog, Tärna Stensele allmänning, Pajala allmänning, Sveriges Allmänningsskogars förbund, Vilhelmina övre allmänning, Tärna Stensele allmänning, Björkfors samfällighet, Sorsele allmänning, Gällivare allmänningsskog, Jokkmokks allmänning.

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

17.1 Skogsbrukets historia i renskötseområdet

Något som är viktigt när man följer debatten om minskningen av lavrika marker och hyggesfria metoder är att skogsbrukets historia i Norrland, med omfattande dimensionshuggningar, innebar att skogarna i Norrland var mycket glesa och hade låg virkesproduktion under första hälften av 1900-talet. Detta innebar att markerna blev mycket lavrika vilket var gynnsamt för rennäringen. Man kan förstå att rensköterna saknar åren med lavrika marker. Men samtidigt är den typen av skogsbruk, det vill säga med mycket glesa skogar, inte bärkraftigt. Dimensionshuggning är inte en hållbar metod för den som ska försörja sig på skogsbruk. Vi kommer inte återvända till det skogsbruket i Sverige. Vad som däremot behöver göras, det är att skydda de marker som fortfarande är lavrika. Det är ändå inte så produktiva områden. Sådana områden kan man ställa ut lite glesare, särskilt från bolagssidan. En viktig aspekt i ett skogsbruk mer anpassat till renskötseln är att vi går in tidigare med skötselåtgärder såsom röjning och gallring.

17.2 Hänsyn till rennäringen i skogsbruket

17.2.1 Contortatall

För flera av företrädarna för Allmänningsskogarna är plantering av contortatall ingen stor fråga. Allmänningsskogarna har inte legat i fronten med contortaplanteringar, men vissa äger några contortabestånd som man köpt av Sveaskog. I de flesta områden är det alltså ingen stor eftergift att sluta plantera contortatall av hänsyn till rennäringen, och ofta kan man tidigarelägga avverkningar av den som finns. Det finns vissa specifika områden som är vandringsstråk för älg där de på vissa platser slutligen ofta samlas i större grupper. Här kan contortatall behövas på grund av mycket högt betestryck på inhemsk tall. Det handlar om områden, ofta längs vissa

passager av dalgångar, som är väldigt utsatta för betesskador. Därför växer ingen inhemsk tall där. För föryngringens skull kan man då behöva använda contorta.

17.2.2 Blädningsbruk

I den mediala debatten om skogsbruket framhålls ofta att man skulle kunna förändra allt skogsbruk totalt genom att införa hyggesfria metoder som blädningsbruk. Den metoden fungerar dock inte i de flesta boreala skogar bland annat eftersom bestånden är enskiktade och tall är ett pionjärträdsdrag vilket är olämpligt i blädningsbruk. I de fjällnära skogarna finns dessutom en hög andel reservat, och områden där avverkningsansökningar nekas. Där finns gott om hänglav och ingen anledning att diskutera blädningsbruk. I dessa skogar vore det, för både skogsbruket och rennäringen, en fördel om skogsägaren kunde få tillstånd att glesa ut skogen något genom att utföra naturvårdande skogsbruk. Det är dock svårt att i dag få tillstånd till att över huvud taget vidta åtgärder i reservatsskog trots att åtgärderna skulle gynna de flesta intressen.

Det är viktigt att inte schablonisera när man pratar om vad som fungerar och inte i skogsbruket. Det går inte att behandla alla skogar likadant och bestämma att till exempel trakthyggesbruk ska förbjudas, eller något i den stilen. Man behöver anpassa skogsskötselsystem och skogsskötselmetoder efter ståndort och plats. I granskog kan ett blädningsbruk öka risken för stormskador, rötskador och gynna barkborrens spridning. Naturvårds- och friluftslivsintressenter uppmanar skogsbruket att överhålla mer, och bedriva hyggesfritt skogsbruk, men i praktiken blir det svårt att förvalta skog på det sättet eftersom det är svårt att få någon ekonomi i det. Just överhållningen försvåras av att dessa skogar lätt blir föremål för reservatsförslag (vilket i praktiken sedan inte realiserar, men försvårar möjligheten för markägaren att bedriva skogsbruk). Som påtalats tidigare vore det bra att i vissa reservat och planerade reservat utföra naturvårdande skötsel, vilket skulle kunna liknas vid blädningsbruk. Detta är i synnerhet av vikt för att gynna lavförekomsten eftersom för slutna skogar missgynnar lavar.

17.2.3 Samråd med samebyarna

De bästa samråden, som man också lyckas få till med vissa samebyar, är de där skogsägaren och samebyn har en ganska tät dialog med snabba kontaktvägar mellan skogsbrukare och renskötare. Där det fungerar väl hör renskötarna, som rör sig mycket ute i skogen, av sig och talar om vilka

områden av skogen som de tycker att man ska avverka eller gallra i. Det kan till exempel vara att en vinterbetesgrupp ber skogsbrukaren komma och hugga ner en del där det är igenvuxet och svårframkomligt. Över huvud taget fungerar samråden ofta bra på de platser där renskötarna själva har önskemål och förslag på vilka hänsynsåtgärder som kan vidtas. Det kan handla om att överhålla ett område där det finns rikligt med hänglav, att dela upp en avverkning i mindre bitar som huggs med några års mellanrum, eller att föreslå hur en skogsbilväg eller en bro ska byggas för att förenkla för renskötarna.

Renskötseln behöver ju också skogsbruket, för om skogen inte brukas gynnas inte laven, så på många håll finns en ömsesidig förståelse för att det är positivt att samråda om markanvändningen. I Gällivare fungerar det till exempel riktigt bra i samarbetet mellan skogsbruk och rennäring. Det handlar om ömsesidig respekt och att man vill ha det bra tillsammans i lokalsamhället. Då kan skogsbruket gallra lite tidigare än planerat, glesa ut skogen på några ställen eller röja lite hårdare än tänkt, eftersom det underlättar för renskötarna. Där kan problemet i stället bli att ett område har pekats ut som en nyckelbiotop, vilket försvårar möjligheten att utföra åtgärden även om både skogsägaren och samebyn vill det. Ett annat problem är att länsstyrelserna ofta vill bilda reservat av dessa och då blir både markägare och renskötare närmast maktlösa.

17.2.4 Markberedning

Det är sällan några problem att samråda med samebyarna om markberedning. Måste man markbereda, eftersom det finns mossa, så gör man det ifall det krävs för godkänd föryngring. Man får se till att den som kör markberedaren inte kör där det finns marklav. På marker med mycket marklav finns det ingen anledning att markbereda. Markberedningsfrågor kan dock vara ett större problem att nå konsensus kring i vissa områden beroende på deltagande parter i samrådet.

17.2.5 Omloppstider

Att förlänga omloppstiderna i skogen kan vara en hänsynsåtgärd som man kan vidta från skogsbrukets sida. På vissa platser har man dock förlängt omloppstiderna i flera omgångar. Det gör att man nu enbart sitter med gamla bestånd, som därför är kärnområden och nyckelområden för renskötseln. Det innebär problem för skogsägaren som ju behöver avverka skogen vid något tillfälle för att få ekonomi i skogsbruket.

I skogsbruket arbetar man med långa tidshorisonter. Det är viktigt att ha med sig att vissa avverkningar som genomfördes under 90-talet trots att samebyarna motsatte sig det numera kan vara samma samebyars bästa betesmarker. Så avverkning kan bli något bra på sikt. Utan stora kala områden så försämras förutsättningarna för marklav. Historiskt, innan storskogsbruket infördes, har marker varit kala på grund av stormfällningar eller bränder. Då kunde det även hända att renskötare själva brände vissa marker för att gynna laven.

Förvaltningsmodellen för de flesta allmänningsskogar skiljer sig ganska skarpt från andra svenska skogsbrukare. Allmänningsskogarna har högre medelålder vid förnygringsavverkning. Bestånden är i medel 130 år gamla när det är dags för slutavverkning, jämfört med omkring 70–100 år i resten av landet. Så när det väl är dags att slutavverka så finns intressenter som ser skogen som skyddsvärd och vill att det bildas reservat.

17.2.6 Olika uppfattningar mellan skogsbruk och rennäring

Hänglavsrika områden omfattar såväl skyddade som brukade skogar. I de skyddade områdena är skogsbruksåtgärder begränsade till natur- och kulturvårdande skötsel, men i de brukade skogarna kan konflikter uppstå. Även här skiljer det mellan olika samebyar och betesgrupper. Man kan lättare komma överens om de marklavsrika hedarna, för här är lättare att förnygra med naturlig förnygring (fröträäd), ibland till och med utan markberedning. Det som är svårt att enas om är skogar med lav i marktäcket, oberoende av dess riklighet. Där kanske renskötarna skulle vilja ha plockhuggning för att gynna laven, medan skogsbruket vill ha täta skogar, och absolut inte återvända till dimensionshuggningen. De här skogarna utgör den större delen av skogen i renskötselområdet.

Dessutom finns stora arealer skog som det inte finns något renbete alls i. Där vill renskötarna inte stanna, men de vill att det ska vara bra framkomlighet. I täta skogar kan det vara svårt för renskötaren att hålla samman renhjorden, men det önskemålet kan inte innebära att hela landskapet ska bestå av gles skog. Där måste man kunna anpassa skogsbruket så att renhjordarna tar sig fram på vissa zoner. Man kan hålla flyttlederna glesa.

17.3 Hänsyn till skogsbruket i rensköteln

17.3.1 Samråd

Den hänsyn som man framför allt skulle önska att renskötarna visade skogsbruket handlar om att komma till avtalade tider för samråd, att svara på förfrågningar och att försöka ha en kontinuitet i vilka som deltar på samråden. Vissa samebyar byter ofta representanter. Det kan göra att man får olika svar beroende på vem man pratar med. Någon tycker att det är okej att utföra skogsbruksåtgärder på vissa platser, men sedan får man motsatt besked från annat håll i samebyn. Det blir besvärligt att förhålla sig till. Ibland upplever man att om man som skogsägare vill göra något som samebyn inte vill så är det omöjligt att få samebyrepresentanterna att ta sig tid för samråd. Det ska sägas att med vissa samebyar är det här inget problem, men det finns fall där det fungerar mindre bra.

Samråden tar tid och kräver engagemang och samarbetsvilja från båda håll. Men om man lägger ner den tiden så kan det skapa mervärden för båda sidor. Ett önskvärt scenario är som sagt att man kan underlätta för varandra i planeringen av skogsbruket.

När det gäller ersättning till samebyarna vid samråd så borde principiellt sett även skogsbrukarna ha rätt till ersättning om det skulle införas regler om det. Skogsbruket lägger ju också ner tid och resurser på samråd. Om man i en lag bestämmer att två rättighetshavare ska gå på möte och samråda med varandra så borde båda parter ha samma principiella rätt till ersättning.

17.3.2 Skydd av planteringar och ungskog

Från skogsbrukets håll önskar man att renskötarna visar hänsyn till nyplanteringar och ungskog genom att inte köra terrängfordon där. Dessutom skapar det besvär när renskötarna utfodrar renar nära planteringar och ungskog, eftersom det kan bli trampsador då. Utfodringen kan dessutom dra till sig älg, som skadar ungskogen än mer. Det här påtalar man från skogsbrukets håll på samråden. Ofta har samebyrepresentanterna som kommer till samråden en stor förståelse för detta, men sedan fungerar det ändå inte i praktiken. Det kan handla om att informationen inte förmedlats vidare eller förstås av den renskötare som rör sig nära planteringarna, eller i enstaka fall om ovilja att visa hänsyn till skogsbruket.

Mötesdeltagarna har justerat och godkänt anteckningarna.

18. Sveaskog AB

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna sammanfattningsvis framförde följande.

18.1 Om Sveaskogs jakt- och fiskeförvaltning

Sveaskog har över 2 000 jaktupplåtelser i hela landet som är permanenta – det vill säga upplåtelser som förlängs per automatik årligen. Drygt 25 000 jägare jagar på Sveaskogs marker. Utöver dessa långsiktiga upplåtelser säljer Sveaskog dagskort för småviltsjakt.

Sju personer arbetar särskilt med jakt- och klövviltsförvaltning i norra Sverige. Personal från Sveaskog är aktiv i viltförvaltningsområden, älgförvaltningsområden, licensområden med mera.

18.1.1 Mål med jakt- och fiskeförvaltningen

Sveaskogs vision är att vara världsledande på hållbart värdeskapande i skogen. När det gäller viltförvaltningen står Sveaskog bakom samhällets målformulering om att älgstammen ska vara av en god kvalitet och att viltstammar ska vara i balans med foderresurser. Sveaskog står också bakom samhällets mål om livskraftiga viltstammar, variationsrika skogar, biologisk mångfald och klimatet.

Sveaskog vill säkerställa nästa generations viltförvaltare genom att få fler nya personer att börja jaga. Jakten är en viktig kulturbärare i Sverige. Sveaskog ser att jägarkåren blir allt äldre och att antalet jägare minskar i landet. Om inte de äldre jägarna lär de yngre hur man förvaltar vilt, hur viltvård går till, hur landskapet ser ut och hur man jagar på olika sorters marker så riskerar viktig kunskap att gå förlorad.

Sveaskog vill tillgängliggöra jakt för så många som möjligt, främja förnyringen av jägarkåren samt diversifiera den så att fler som inte haft tillgång till jakt tidigare får möjlighet till det, och önskar att exempelvis fler unga människor, kvinnor och personer med utomnordisk bakgrund börjar jaga. Man vill också möjliggöra jakttillfällen för personer som inte äger egen skog. Det kan vara en hög tröskel för att komma in i jaktsammanhang i Sverige. Sveaskog arbetar för att tröskeln sänks. Detta görs i Norrland till exempel genom att man väddar till jaktlagen att ta in fler personer, och kan

även ske genom förändringar av själva upplåtelseavtalet till ett jaktlag, även om det senare är ovanligt. Dagskortet med småviltsjakt är också en möjlighet att få in nya jägare på markerna – sådan jakt är ofta en introduktion till annan jakt.

18.1.2 Prissättning på jakt

I södra Sverige är efterfrågan på jakt enorm. Där har man en marknadsprissättning. I norra Sverige däremot är efterfrågan på jakt inte lika stor i relation till utbudet och priserna på jaktupplåtelser sätts därmed inte till marknadspris, men det är heller inte några underpriser. Sveaskog tillämpar samma pris över i princip hela Norrland; 1 250 kr per person och år. Utöver det finns ett system med fällavgifter, vilket innebär att man betalar för varje älg man skjuter. Ungdomar under 25 år har rabatt. I norra Sverige är problemet ofta att man har svårt att rekrytera jägare i tillräcklig utsträckning för att hålla en god viltförvaltning.

Sveaskog säljer ingen exklusiv jakt som kombineras med boende, mat och liknande – man hade kunnat ta betydligt mer betalt i så fall. Det händer dock ibland att man säljer jakt med rätt till underupplåtelse till aktörer som i sin tur kan sälja vidare jaktupplevelser till andra. Det kan vara olika näringsidkare, bland andra renskötare, som vill göra det i sin verksamhet. Den typen av upplåtelser med rätt till underupplåtelser är dyrare än den vanliga jaktförsäljningen.

Sveaskog säljer jaktkort online som vem som helst får köpa, även utländska turister. Om utländska jägare kommer i stora grupper kan detta dock ibland skapa irritation bland lokalbefolkning och samebyar. Utländska jägare kanske släpper hundar lösa eller använder jaktmetoder som stör renskötseln eller andra jägare. Sveaskog har därför anpassat sitt system så att den som gör gruppbokningar behöver ha direktkontakt med personal hos Sveaskog, som då försöker se till att gruppen jagar i områden där den stör så lite som möjligt, till exempel i områden där det inte finns några renar. Sveaskog har dock inte möjlighet att exkludera utländska jägare från andra EU-länder från att köpa jaktkort.

18.1.3 Rådighet som markägare

Trots att Sveaskog är markägare har man inte fritt utrymme att bestämma över viltförvaltningen. När det gäller vissa frågor har Sveaskog liten rådighet. Olika grupper har olika intresse av hur viltförvaltningen går till:

- Jägarkåren vill ha en god tillgång till bytesdjur. De vill också att viltstammarna ska vara av hög kvalitet.
- Renskötarens mål är i stället att ha mycket foder till renar, vilket innebär att de önskar att skogarna är glesa. Älgekött kan dock vara en viktig inkomst för renskötare.
- Sveaskog har, för att kunna tillhandahålla stora volymer skogsråvara till samhället, ett intresse av en hög stamtäthet och ett högt kväveinnehåll i marken. Som viltförvaltare vill man minska betesskador på skogen.

Vägen framåt måste dock vara att ta hänsyn till de andra intressen som finns och hitta lösningar som kan innebära en långsiktigt hållbar samexistens. De olika intressena från respektive sida kan skapa balans i förvaltningen. Om balansen skulle ändras, exempelvis så att samebyarna fick mer att bestämma om, så skulle detta kunna leda till en minskad acceptans och större motsättningar lokalt.

18.1.4 Dubbelregistrering av jakträtt

Det som benämns dubbelregistrering av älgjakt handlar om att samebyar och markägare har delat jakträtt ovanför lappmarksgränsen. Av säkerhetsskäl och för att hantera förvaltningen av viltresursen behöver det finnas en fungerande samverkan mellan de båda jakträttshavarna. De som har jakträtt behöver kunna samråda med varandra. Ofta går det till så att samebyarna kontaktar Sveaskog och talar om under vilka tider deras medlemmar ska jaga älg, och då avlyser Sveaskog jakten under de veckorna. I praktiken fungerar det konfliktfritt. I renskötselområdet finns också en representant från samebyarna i älgförvaltningsgrupperna, vilket gör att man får kunskap om varandras förutsättningar den vägen.

Det finns en stor acceptans från lokala jägare för att samebymedlemmarna behöver jaga, men ibland uttrycker lokala jägare trots allt missnöje. Det handlar i så fall ofta om att det finns renar i området där de ska jaga, vilket stör jakten av flera olika skäl.

18.1.5 Sveaskogs fiskeupplåtelser

Sveaskog säljer tusentals fiskedagar årligen i hela landet. Man säljer också årskort för fiske. Fisket upplevs som tillgängligt och innebär en låg tröskel

för allmänheten att komma ut i naturen, vilket i sig är ett viktigt värde. En allmänhet som kommer ut i skogen får också en ökad acceptans för skogsbruket, vilket Sveaskog värnar särskilt om. Sveaskog har mycket direktkontakt med fiskekunder och besitter en stor lokalkunskap i varje region.

Sveaskog har alltid satt låga priser på fisket. Ett årskort kostar 500 kr per person och år. Det är en symbolisk summa, men samtidigt är utbudet så stort att det överstiger efterfrågan, även om också denna är stor. Om man kan erbjuda ett särskilt exklusivt fiske så kan man ta betydligt högre avgifter, vilket Sveaskog kan göra i vissa undantagsfall.

18.2 Sveaskogs skogsförvaltning

Sveaskog är Sveriges största markägare och äger 14 procent av den svenska produktiva skogsmarken. 70 procent av Sveaskogs markinnehav ligger i renkötselområdet. Markerna överlappar med 40 av Sveriges 51 samebyar.

Sveaskog anpassar sitt skogsbruk till renkötselns förutsättningar. Alltför täta skogar i renkötselområdet kan inte vara en framkomlig väg för Sveaskog. Sveaskog anpassar sig till bland andra renkötares önskemål om att utföra åtgärder som gynnar förutsättningar för renbete på olika sätt. Sveaskog anpassar löpande samråd och skogsskötsel utifrån renkötares önskemål.

Den pågående samhällsutvecklingen i norra Sverige innebär att det är ett kraftigt ökande intresse från andra aktörer för Sveaskogs marker. Man får en mängd förfrågningar från företag som vill nyttja markerna för exempelvis den gröna omställningen. Samebyarna berättar att detta påverkar renkötseln negativt. Dessutom kan samebyarnas anspråk på hänsyn bli större när andra aktörer, på annan mark, gör sådant som påverkar renkötseln negativt.

18.3 Samråd och samplanering

Sveaskog har under lång tid gått i bräschen för att utveckla samråden med samebyarna. Man tog till exempel fram gemensamma skötselplaner år 2010, tog fram webbsidan samplanering.se år 2021, inledde runt år 2000 dialogmöten med koncessionssamebyarna och har inte återbeskogat med contortatall under de senaste cirka 10 åren. Dessutom har Sveaskog löpande dialogmöten med samebyarna och med SSR. Sveaskog ser en god samexistens med rennäringen som en del av ett ansvarsfullt skogsbruk och som grundläggande för en framgångsrik affärsverksamhet även i framtiden.

Även det statliga ägandet motiverar Sveaskogs arbete med de här frågorna. Sveaskogs miljöcertifieringar bidrar till utvecklingen och möjliggör kommunikation till marknaden kring ansvar i skogsbruket.

I samplaneringsprocessen samplanerar man alla föreslagna åtgärder där Sveaskog enligt FSC-standarden måste samplanera. Det handlar om all föryngringsavverkning, markberedning, val av trädslag, vägbyggen, gödning, bränning och omstarter. Dessutom diskuterar man andra åtgärder som inte är samrådspliktiga, som exempelvis röjning, gallring och snöplogning.

18.3.1 Organisationsförändringar under senare år

Samplaneringsprocessen är en del av den nya FSC-standarden, som gäller sedan hösten 2020. Den är en del av en positiv utveckling i dialogen med samebyarna under de senaste åren. Det har dock inte alltid varit en lika god dialog mellan Sveaskog och samebyarna. Under åren 2015–2021 eskalerade motsättningarna mellan skogsbruket och samebyarna. Det resulterade i tuffa diskussioner vid samrådsmöten. Utvecklingen hade att göra med en ökad politisering av samråden bland annat med flera domar, inte bara Girjasdomen, som var betydelsefulla för samebyarna. Samebyarna vände sig till media och ifrågasatte Sveaskogs skogsbruk.

I samband med det skedde några incidenter där olika aktivister som tog ställning för samebyarnas sak utsatte medarbetare hos Sveaskog för påhopp. Dessutom attackerades Sveaskogs kontor i Stockholm. Det här var alltså inte enbart samebymedlemmar som låg bakom, utan även politiska aktivister som ville markera stöd för samer. Samtalsklimatet var hårt under den här tiden, särskilt i Norrbotten.

Sveaskog identifierade att man behöver göra en stor förändring, och inledde ett arbete för att bygga förtroende och förbättra dialogen med samebyarna. Kanske hade man från Sveaskogs sida underskattat värdet i att markera sin vilja till dialog. Förändringsarbetet påbörjades år 2020. Sedan dess har man gjort genomgripande organisatoriska förändringar, där man har undersökt hur man kan skapa mer stabila och trygga samtalslösningar. Under de senaste tre åren har det här varit en resa, som fortfarande pågår, som handlar om hur skogsbruket kan utvecklas tillsammans med renskötelsen.

Organisationsförändringarna innebär rent praktiskt att man hos Sveaskog ska hålla ihop rennäringsfrågorna likartat i hela renskötseområdet. Det

innebär att det ska vara färre personer som arbetar med frågorna. Detta spar tid och resurser både för Sveaskog och för samebyarna, och gör att de personer som arbetar med samplanering bygger upp en kunskapsbas och en god relation till rennäringens företrädare. Den nya förändringen innebär också att samebyarna får en ersättning för sitt deltagande vid samplaneringsmöten – ersättningen avser förberedelse- och mötestid.

Under de senaste åren har Sveaskog utvecklat sin syn på varierat skogsbruk och hur hänsyn kan tas på ett bättre sätt till andra intressen. Sveaskogs skogsbruksåtgärder i renskötselområdet anpassas till renskötseln – man ska markbereda skonsamt, röja och gallra i god tid, hålla vissa bestånd glesa och ljusa, inte återplantera med contortatall med mera.

Sveaskog tycker sig se att rennäringens företrädare uppskattar den nya organisationen. Rennäringens företrädare kan tycka att det går långsamt, men utvecklingen går i alla fall åt rätt håll. Med den här nya organisationen har den som sköter samplaneringen också bättre möjlighet att se till att de skogsbruksåtgärder som utlovas vid samråden faktiskt genomförs. Från rennäringshåll har man tidigare beklagat att Sveaskog lovar saker som sedan inte genomförs, men i den nya organisationen går det att i större utsträckning få skogsbruksåtgärder genomförda snabbt.

18.3.2 Samplaneringsprocessen

Den praktiska samplaneringsprocessen tar ungefär tre till sex månader. Den går ofta till så att Sveaskog skickar ut underlag inför samplaneringen, sedan har man ett möte med samebyn inomhus där man går igenom det, och sedan kanske man åker ut i fält och diskuterar åtgärder på plats. Kan man inte hitta överenskommelser så finns en möjlighet att gå vidare till medling. Medlingen ska i så fall stödja själva processen – medlaren fattar inget beslut i sakfrågan. Om man inte kan enas efter medlingen finns också en tvistlösningsmekanism, men även den har till uppgift att uttala sig om själva samplaneringsprocessen, och fattar inget beslut i sak.

Samplaneringsprocessen har tagits fram i syfte att garantera att samplaneringen grundar sig i FPIC – det vill säga samebyarnas möjlighet till fritt och informerat förhandssamtycke. Ambitionen från Sveaskogs sida är att nå konsensus i fråga om alla samplaneringspliktiga åtgärder. Hittills har ingen oenighet mynnat ut i att man genomfört någon åtgärd där FPIC som process, eller samtycke, saknas. I FSC-standarderna finns specificerade krav

som markägaren måste uppfylla för att kunna genomföra åtgärder där samtycke inte har getts.

Dialogen är för närvarande god med de flesta samebyarna. Det finns utmaningar med vissa av dem. Ökade exploateringar i renskötselområdet påverkar samebyarnas möjligheter att komma överens med Sveaskog, eftersom de upplever ett tryck från flera håll. De ackumulerade effekterna får stor betydelse, men är inget som Sveaskog kan påverka.

18.3.3 Sidan samplanering.se

Sveaskog har tagit fram webbsidan samplanering.se som är en digital plattform för samplanering och informationsutbyte. Där kan samebyarna se vilka skogsbruksåtgärder som samplaneras på landskapsnivå. Samplaneraren bokför vad man har kommit överens om vid mötena med samebyarna, och följer också upp att man faktiskt har gjort det som har utlovats. Sidan möjliggör att man kan lyfta blicken till ett landskapsperspektiv och se vad som händer under de kommande 30 åren. Under 2024 kommer alla FSC-anslutna bolag att ansluta sig till samplanering.se. Det gör att samebyarna kommer att ha en fullskalig bild över hela sitt byområde.

Samebyarna är över lag nöjda med sidan samplanering.se. De kan följa vad som händer på ett tydligt sätt i ett landskapsperspektiv. Det kan kanske vara svårt för vissa samebymedlemmar som är ovana vid att använda digitala verktyg att vänja sig vid systemet, men de flesta uppskattar det.

18.4 Försäljning av markinnehav

Samebyarna kan uttrycka att de är bekymrade över att Sveaskog säljer av mark där man inte har kunnat komma överens om skogsbruket. Sveaskog menar dock att man aldrig säljer mark i syfte att slippa ett område där man inte kan enas med rennäringen.

Under många år hade Sveaskog ett politiskt bestämt uppdrag att sälja av en stor del – tio procent – av sitt markägande. Detta gjorde att man sålde mycket mark. Det är också så att Sveaskog under lång tid har accepterat samebyarnas nej till tidpunkten för föreslagna åtgärder och överhållit avverkningar på stora områden, och samebyarnas områden är i sig mycket stora, vilket innebär att det har kunnat bli så att Sveaskog har sålt mark där en sameby har motsatt sig avverkning. De marker som Sveaskog har sålt är

sannolikt i viss utsträckning alltså marker där samebyarna antagligen har sagt nej till åtgärder, men detta är inte skälet till att de har sålts.

Nu har Sveaskog inte längre något uppdrag att sälja mark. Däremot finns programmet med ersättningsmarker, som också är politiskt bestämt och innebär en annan form av anspråk på att skydda mark av naturvårdsskäl. När ersättningsmark väljs ut finns krav på att det är mark med bra produktivitet.

18.5 Lavmarker

Sveaskog arbetar med att skapa gynnsamma förutsättningar för marklav. Det är viktigt att de åtgärder man genomför i det syftet är evidensbaserade. Ibland har samebyar eller andra personer föreställningar om att vissa skogsbruksåtgärder förstör marklaven trots att det inte stämmer. Ett exempel är ett testområde där Sveaskog har stängslat in ett område där renarna inte kan beta, men sköter skogen exakt likadant som i resten av området. I testområdet är lavtacket frodigt i det instängslade området, och glest utanför. Då kan man se att det är själva renbetet som har gjort att lavarna har försvunnit, och inte skogsbruksåtgärderna som har vidtagits på marken.

Skogar som helt undantas från skogsbruk tenderar att bli väldigt täta och svårgenomträngliga, vilket missgynnar markalavar. Det händer allt oftare att renskötarna efterfrågar att Sveaskog vidtar skogsbruksåtgärder i skyddade områden. Att ett område undantas från skogsbruk och blir naturreservat kan på sikt få konsekvensen att området inte kan brukas för renskötsel eller att renbetesresurserna kraftigt försämras.

18.6 Utmaningar för framtiden

Sveaskog hoppas och tror att man kan ha en modererande funktion som kan verka för samexistens och ökad variation i skogsbruket. Sveaskog vill ge förutsättningar för en bred acceptans i samhället för skogsbruk och för Sveaskogs roll som markägare. Det finns vissa utmaningar som man från Sveaskogs håll ser framför sig under de kommande åren:

- Det behöver säkerställas att allmänheten har en god och jämställd tillgång till jakt och fiske.
- Samtalsklimatet mellan renskötare och jägare behöver förbättras.

- Viltförvaltningen kan bli en utmaning om det är oklart vem som bestämmer över marken.
- Olika intressen kolliderar i fråga om älgförvaltningens målsättningar och polariseringen ökar i de frågorna.
- Rådighet kring skogsskötsel utmanas från olika håll – hur får skogen skötas och vem bestämmer vad som är rätt skogsbruk?
- Det behöver säkerställas att det finns en fungerande infrastruktur för jakten. Älgjakt bygger på att det finns jaktkojor, slaktbodas, vägar och annan infrastruktur, som de lokala jaktlagen kan ha investerat mycket i. Om det blir förändringar i fråga om älgjakten behöver denna infrastruktur skyddas.

Mötesdeltagarna har gått igenom och justerat anteckningarna.

19. Visita

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

19.1 Om Visita

Visita är en bransch- och arbetsgivarorganisation för den svenska besöksnäringen. Organisationen bevakar och företräder besöksnäringens intressen. Bland medlemsföretagen finns restauranger, hotell, campingplatser, nöjesparker, vandrarhem, spaanläggningar, turistbyråer och skidanläggningar. Medlemsföretagen bidrar i många fall till att skapa sysselsättning i områden där det inte finns så mycket annan verksamhet, till exempel i Norrlands inland. Detta utgör ett viktigt bidrag till ekonomin på sådana platser.

19.2 Rennäring och turism

Det senaste året har Visita kontaktats av olika medlemsföretag som har frågor om rennäringen eller har uttryckt oro över den pågående utvecklingen. Det händer mycket i fråga om rennäring och turism, inte minst efter Girjasdomen. Tidigare har medlemsföretagen ofta haft en god samverkan med samebyarna där de verkar, men under de senaste åren har det på flera platser blivit svårare att upprätthålla detta. Visita har som utgångspunkt att rennäring och turistnäring har goda förutsättningar att samexistera. Om det finns ett gott samtalsklimat finns också möjligheter till samexistens, men just nu saknas det goda samtalsklimatet i vissa områden.

Ett exempel är helikopterskidåkning. I Kiruna har det tidigare funnits en bra samverkan mellan samebyarna och företag som bedriver heliskiing och andra typer av naturturism, men nu fungerar det inte alls. Det har resulterat i att helikopterverksamhet kraftigt begränsats i området i stället för att hitta samverkansmodeller för att kunna genomföra heliskiing i områden där renarna inte vistas.

Andra exempel kan vara att medlemsföretagen vill utveckla vandringsleder eller cykelleder, möjliggöra för säsongsförlängning eller anordna olika evenemang eller motionslopp vilket vissa samebyar motsätter sig. Det kan också handla om att medlemsföretag vill bygga ut sin befintliga verksamhet men hindras av samebyarna. Medlemsföretagen är oroliga över att tillgången till naturen och utövandet av allemansrätten begränsas på detta sätt. Flera

medlemsföretag upplever att samebyarna avlyser områden trots att det saknas skäl för det.

Medlemsföretagen är oroliga för att Girjas sameby har begränsat jaktupplåtelseerna i sitt byområde, och känner därmed en oro för Renmarkskommitténs arbete och förslag eftersom upplevelser relaterat till jakt och fiske är stora reseanledningar till Norrlands inland. Om möjligheten att erbjuda dessa upplevelser begränsas påverkas inte endast de företag som erbjuder upplevelsen, utan även exempelvis logi och restaurangverksamheter. Företagen uttrycker därför även en oro för om samebyars möjlighet att avlysa områden för jakt och fiske kan utökas.

19.3 Rapport och statistik

Visita arbetar med att ta fram en rapport som handlar om turistnäring och rennäring. Organisationen har arbetat länge med rapporten och hoppas att den kan bidra till Renmarkskommitténs arbete. Rapporten är inte färdig än men kommer att skickas till sekretariatet när den är klar.

I arbetet med rapporten har Visita gjort en enkätundersökning hos medlemsföretagen. Enkätfrågorna tar upp ämnen som hur företagen påverkas av bland annat konsultationslagen och av avlysningar av jakt och fiske. Drygt hälften av de tillfrågade företagen bedriver verksamhet som erbjuder upplevelser relaterat till jakt och fiske, men många företag bedriver också verksamhet som i allmänhet bygger på naturturism, där jakt och fiske är viktiga delar. Enkätundersökningens resultat redovisas i rapporten.

19.4 Framtidsutsikter

Samtidigt som medlemsföretagen kan känna en oro i vissa avseenden kopplat till rennäring så ser man också positivt på utvecklingen i stort. Efterfrågan på den här typen av naturturism är stor och stadigt ökande, något som är betydelsefullt på regional nivå.

Visita har tillgång till statistik över gästnätter, omsättning bland medlemsföretag och sysselsättning. Statistiken handlar om kommersiella boenden och inte om privatuthyrning, så den är inte heltäckande, men visar på att antalet personer som besöker dessa områden har ökat. Utländska turister har också en ökande efterfrågan på naturturism och efterfrågar guidning i stor utsträckning.

Turistnäringen kan ha en viktig roll i att guida turister som vistas i renskötselområden på ett sätt som inte stör renskötseln. Om det kommer många personer som är ovana vid svensk natur eller renar kan dessa orsaka ökade störningar för samebyarna. Där kan den organiserade turistnäringen ha en funktion. Kommersiell turism kan orsaka färre störningar än naturovana personer som vistas i naturen på egen hand. Visita är övertygad om att turistnäringen och rennäringen kan anpassa sig till varandra på ett hållbart sätt.

Mötesdeltagarna har justerat och godkänt anteckningarna.

SEKRETARIATSUNDERLAG

20. Svensk Vindenergi

Sekretariatet uppfattade att mötesdeltagarna framförde följande.

20.1 Om Svensk Vindenergi

Svensk Vindenergi är en branschorganisation för företag som arbetar med vindkraft, med cirka 150 medlemsföretag. Organisationen arbetar för att främja utvecklingen av vindkraften i Sverige. Svensk Vindenergi vill att vindkraften ska utvecklas till sin fulla potential och att den ska bidra till ett hållbart och konkurrenskraftigt samhälle.

20.2 Om vindkraftens betydelse för att nå klimat- och miljömål

Att ställa om Sveriges energisystem till förnybart eller fossilfritt är ett utomordentligt viktigt allmänt intresse. Där har vindkraften en mycket viktig roll. Vindkraften behövs för att möta svenska klimat- och miljömål och för att säkra planetens förutsättningar för kommande generationer. Klimatförändringarna är även ett reellt hot mot rennäringen.

Naturvårdsverket och Energimyndigheten har gemensamt tagit fram en strategi för hållbar vindkraftsutbyggnad. I strategin har man utgått från var det finns goda vindlägen och samtidigt få motstående intressen. Där har de nordliga länen fått höga utbyggnadsmål. Svensk Vindenergi ser att om denna utbyggnad görs i enlighet med Svensk Vindenergis metodhandbok för faktabaserade rennäringstudier, så kommer man att kunna hitta områden där det saknas förutsättningar för renbete. På så sätt kommer man att kunna hitta områden där vindkraft och renskötsel kan samexistera.

Om vi i Sverige ska klara att minska följderna av klimatförändringarna krävs en storskalig elektrifiering. Enligt strategin från Naturvårdsverket och Energimyndigheten krävs 90 TWh elektricitet från vindkraft. Det motsvarar 4 000 vindkraftverk, vilket innebär att en procent av Sveriges yta skulle behöva användas till vindkraft. Detta är fullt möjligt att åstadkomma. Jämförelsevis så täcker Försvarmaktens lågflygningsområden 16 procent av Sveriges yta.

I Renmarkskommitténs PM 44 – *Renskötsel och annan markanvändning* beskrivs vissa studier om vindkraft ganska utförligt. Till exempel beskrivs en studie om vindkraft och miljömålet *Storslagen fjällmiljö* som ger ett lite märkligt intryck. Den studien argumenterar för att man inte ska bygga vindkraft i

obruttet fjäll, men något sådant görs inte heller. Alla projektörer vet att man inte får tillstånd till vindkraft i ett obruttet fjällandskap. Däremot har vindkraften stor betydelse för att Sverige ska kunna nå miljökvalitetsmålen, inklusive att den kan minska risken för negativ påverkan på möjligheten att nå miljömålet *Storslagen fjällmiljö* genom att ersätta fossila bränslen. Vindkraft har en positiv påverkan på 12 av de svenska miljömålen.

20.3 Om samexistens med samebyar

Något som är viktigt att belysa när man diskuterar hur vindkraften förhåller sig till renskötseln är att förutsättningarna ser mycket olika ut för de olika samebyarna. Vissa samebyar är trängda av en mängd olika verksamheter i sina områden, medan andra kan ha goda förutsättningar för att det anläggs vindkraftsparker – förutsatt att detta görs på rätt sätt. När en tillståndsprövning sker enligt miljöbalkens regler om miljötillstånd behöver man alltid undersöka om det är möjligt för flera olika verksamheter att samexistera på samma mark.

Under byggfasen kan vindkraften påverka rennäringen i projektområdet. De mest omfattande skyddsvillkoren i ett beslut om miljötillstånd handlar därför ofta om vad som ska gälla under byggfasen. Under själva driftsfasen är påverkan mindre.

Hur väl processen fungerar och möjligheterna att hitta vägar till samexistens beror ofta på dialogen och samarbetet mellan bolaget och samebyn. Det beror bland annat på vilka som är konsulter för bolaget och arbetar med rennäringssanalys och miljötillstånd, samt på vilka som företräder samebyn. Under rätt förutsättningar är det möjligt att få till en god dialog.

20.4 Om Svensk Vindenergis metodhandbok

Svensk Vindenergi har på egen bekostnad tagit fram den metodhandbok för vindkraftsutredningar som det hänvisas till i PM 44 – *Renskötsel och annan markanvändning*. Tidigare har Svensk Vindenergi också haft flera samarbeten med Sámiid Rikkasearvi (SSR), bland annat i projekten Vind-Ren I och II samt Biekkasuodji. Genom sådana projekt har man sett att konfliktnivån mellan vindkraft och rennäring har minskat och att det ofta går att komma överens när man har kunskap om varandras verksamhet. Att SSR inte var med och tog fram metodhandboken handlade om att det inte fanns någon extern finansiering för projektet, och då hade SSR inte resurser till att vara

med. I tidigare projekt har det funnits finansiering från exempelvis Energimyndigheten, och då har SSR kunnat delta.

20.5 Om avtal mellan samebyar och vindkraftsbolag

Det vanligaste förfarandet när ett vindkraftsbolag ansöker om miljötillstånd är att man har kontakt med dem som berörs av den planerade vindkraftsparken. Dels har man arrendeavtal med markägaren och eventuella bygdeföreningar, dels ett avtal med den eller de berörda samebyarna. I avtalen regleras olika former av ersättning till samebyn för intrånget på markerna. Det kan handla om ren ekonomisk kompensation eller om ersättning på annat sätt.

I dagsläget är avtalen rent intern företagsinformation hos bolaget respektive samebyn, och det är alltså inget som någon domstol eller annan aktör har möjlighet att ta del av. Svensk Vindenergi ser att det vore en fördel om den domstol som ska pröva frågan om miljötillstånd också kan få del av avtalen mellan bolagen och samebyarna. Det behöver inte vara fråga om något offentliggörande av avtalsinformationen, men det vore viktigt för domstolen att få information om avtalsvillkoren för att kunna göra en helhetsbedömning av miljötillståndet och vilka villkor det lämpligen bör förenas med. En helhetsbedömning är svår att göra när domstolen inte känner till vad parterna har kommit överens om.

Ersättningen för markarrendet i avtalen ligger mellan två och fyra procent av omsättningen – detta är alltså vad exempelvis en skogsägare som arrenderar ut sin mark till ett vindkraftsbolag får. Närboende i ett område nära en vindkraftspark kan få en bygdepeng i intervallet en halv och en procent av omsättningen. Ersättningen till samebyarna ligger ofta på samma nivå som bygdepengen. Det blir ganska mycket pengar totalt sett för bolaget. Det finns också nya förslag på gång om incitament till närboende som ska göra det mer attraktivt att tillåta vindkraftsparker. Ett lagstiftningsprojekt pågår och förslag om incitament till närboende kan väntas under våren 2024, se utredningen *Värdet av vinden*, SOU 2023:18.

Om samebyn och bolaget inte har något avtal så bör frågan om ersättning till samebyn för ianspråktagandet av mark principiellt sett hanteras separat från miljötillstandsprocessen.

Mötesdeltagarna har justerat och godkänt anteckningarna.